SEZAİ KARAKOÇ

İNSANLIĞIN DİRİLİŞİ

7. baskı

DİRİLİŞ YAYINLARI

İNSANLIĞIN DİRİLİŞİ

YAZARIN ÖBÜR ESERLERİ
(DİRİLİŞ YAYINLARI'ndan)

ŞİİR:

ŞİİRLER I	Hızırla Kırk Saat
ŞİİRLER II	Taha'nın Kitabı/Gül Muştusu
ŞİİRLER III	Körfez/Şahdamar/Sesler
ŞİİRLER IV	Zamana Adanmış Sözler
ŞİİRLER V	Ayinler/Çeşmeler
ŞİİRLER VI	Leylâ ile Mecnun
ŞİİRLER VII	Ateş Dansı
ŞİİRLER VIII	Alınyazısı Saati
ŞİİRLER IX	Monna Rosa

GÜN DOĞMADAN (Şiirlerin Toplu Basımı)

HİKÂYE:

HİKÂYELER I	Meydan Ortaya Çıktığında
HİKÂYELER II	Portreler

PİYES:

PİYESLER I • ARMAĞAN

ÇEVİRİ ŞİİR:

BATI ŞİİRLERİNDEN•İSLÂMIN ŞİİR ANITLARINDAN

DÜŞÜNCE:

RUHUN DİRİLİŞİ • KIYAMET AŞISI • ÇAĞ VE İLHAM I-II-III-IV • YİTİK CENNET • MAKAMDA • İSLÂMIN DİRİLİŞİ • DİRİLİŞ MUŞTUSU • İSLÂM TOPLUMUNUN EKONOMİK STRÜKTÜRÜ • DİRİLİŞ NESLİNİN ÂMENTÜSÜ • İSLÂM • DÜŞÜNCELER I-II • GÜNDÖNÜMÜ • DİRİLİŞİN ÇEVRESİNDE • FİZİKÖTESİ AÇISINDAN UFUKLAR VE DAHA ÖTESİ I-II-III • YAPI TAŞLARI VE KADERİMİZİN ÇAĞRISI I-II • UNUTUŞ VE HATIRLAYIŞ • ÇAĞDAŞ BATI DÜŞÜNCESİNDEN • VAROLMA SAVAŞI • SAMANYOLUNDA ZİYAFET

DENEME:

EDEBİYAT YAZILARI I Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir
EDEBİYAT YAZILARI II Dişimizin Zarı
EDEBİYAT YAZILARI III Eğik Ehramlar

İNCELEME:

YUNUS EMRE•MEHMED ÂKİF•MEVLÂNA

GÜNLÜK YAZILAR:

FARKLAR•SÜTUN•SÛR•GÜN SAATİ

SÖYLEYİŞLER:

röportaj:

TARİHİN YOL AĞZINDA

konferans:

ÇIKIŞ YOLU I- Ülkemizin Geleceği
ÇIKIŞ YOLU II- Medeniyetimizin Dirilişi

meydan konuşması:

ÇIKIŞ YOLU III- Kutlu Millet Gerçeği

SEZAİ KARAKOÇ

İNSANLIĞIN DİRİLİŞİ

7. baskı

DİRİLİŞ YAYINLARI
P.K. 1279, Sirkeci - İstanbul. Nuruosmaniye Cd.
Derin Han, No: 8/1, 34410 Cağaloğlu - İstanbul
Posta Çeki No: 348155 Tel: (0212) 519 04 57
www.dirilisyayinlari.gen.tr

Diriliş Yayınları : 20

Birinci Baskı : 1976
İkinci Baskı : 1977
Üçüncü Baskı : 1978
Dördüncü Baskı : 1980
Beşinci Baskı : 1987
Altıncı Baskı : 2005

BU KİTAP

Bu kitabı oluşturan yazılar, **Edebiyat** başlıklı yazıya kadar 1974-1975 yıllarında **Aylık Diriliş Dergisi**'nde başyazı olarak, ondan sonrakiler ise 1976'da **Diriliş Pazartesi-Perşembe Günlüğü**'nde yayınlanmıştır.

© Diriliş Yayınları. BU KİTAP DAHİL BÜTÜN ESERLERİMİZİN TÜM YAYIN HAKLARI SAKLIDIR (Değerlendirme amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yazarın yazılı izni olmadan, hiçbir surette alınamaz, çoğaltılamaz, çevirisi yapılamaz, radyo, TV'lerde okunamaz, kaset ve CD'lere aktarılamaz, Internet dosyası açılamaz).

Dizgi-İçdüzen: `hayalevi` tasarım
Baskı-Cilt: Bayrak Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. No: 14/2 Topkapı - İstanbul

İstanbul – Ekim 2008

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 7

Birinci Bölüm
BUNALIMIN KAYNAĞI

Bunalımın Kaynağı 15

İkinci Bölüm
TABLO

Hakikat Savaşı 35
Peygamber İzi 39
Ölüm Dikkati 43
Tapınak 49
Şahdamar 54
Kent 59
Propaganda 65
Politika 71
Devrim 75
Put 97
Bilim 103
Edebiyat 109
Sanat 119
Felsefe 127
Tablo, Tohum ve İlham 133

Üçüncü Bölüm
DİRİLİŞ İNSANI

Diriliş İnsanı 141
SONUÇ 155

İNSANLIĞIN DİRİLİŞİ

GİRİŞ

İnsanlık, tekniğin ilerleyişiyle, medeniyet çizgisini güneye ve kuzeye doğru genişletti. Bu genişleme, suya atılan bir taşın etkisi gibi olmadı; gittikçe uzayan ve uzadıkça şiddetinden kaybeden içiçe daireler şeklinde olmadı. Coğrafî bir kayma şeklinde oldu. Yani hem taşın atıldığı nokta, hem de etkisi yayıldı. Medeniyetin merkezi bir noktada sabit kalmadı, Mezopotamya, Mısır, Grek, Roma medeniyetleri, medeniyet ağırlık ve merkez noktasının gezmesi veya daha doğrusu oraya buraya çekilmesi sonucunda doğmuşlardı. İslâm, Medeniyeti, yine insanlığın doğduğu eski merkez yönüne götürdü. Yani hakikatler dünyasında olduğu kadar coğrafya planında da eksenine oturttu. Rönesans sonrası Batı, coğrafya alanında bir kaymaya uğrattı onu yeniden.

Rönesanstan sonra, insan dehası daha çok tekniğin gelişimi yönünde seferber olduğundan bu

coğrafya etkisi giderek nerdeyse mistik veya metafizik bir güce ulaştı. Amerika'nın bulunuşu, kutuplara varış, okyanusların aşılışı insanı gizli bir şekilde geçmişte kurduğu medeniyeti küçümsemeye itti. Yeni bir anlam bulacağını sandı insanoğlu.

Batı yanılıyordu. Rönesans YENİ değil, YENİLENİŞ'ti. Antikiteden ilham alınıyordu. Böyle olunca, yeni bir insan ve medeniyet gelmiş değildi, belki eski ve şahsiyetli bir medeniyete güçlü bir özenti söz konusuydu.

Bugün, teknik, dünyanın hiç bir tarafında eski medeniyetlerin değerini sıfıra indirici yeni bir medeniyet soluğunu üfürecek nitelikte bir gücün bulunmadığını ortaya koydu.

Hatta, yeryüzündeki bu ufkî keşifler döneminin kapanıp, uzaya doğru şakulî olanının başladığı günümüzde, akla yatkın bir genelleme ile, uzayda da yeni bir medeniyet bulunduğunu sanmanın boş bir hayâl olduğu söylenebilir.

Uzayda böyle bir medeniyet bulunsa bile bunun bizim medeniyetimiz demek olmadığı açıktır.

Uzay bize yeni bir medeniyet ilham edecek midir? İkinci soru da bu.

Bize kalırsa bu noktada da fazla iyimser olmamalı.

Yeryüzündeki keşiflerin doğurduğu iyimserliklerin kısa zamanda düş kırıklığına dönüştüğü gibi, uzay konusunda da fazla coşkunluklar, sevinç gözyaşlarından çok, üzüntü ve umutsuzluk ağlayışlarını doğuracaktır.

Yeni kıtaların keşfi, bir bakıma uzaydan daha anlamlıydı ilk bakışta. Yeni denizler, yeni ırmaklar, yeni ovalar, ormanlar, dağlar bulunması, cennet iklimini andırır iklimlerin dünya nimetleri bakımından insana açtığı ufuk, bir an için insanın coşmasına, her şeyi toz pembe görmesine sebep olabilirdi. Ama, kısa zamanda, nüfusun artışı, insanın yeryüzüne yayılışı, yeryüzünün insan iştihasıyla korkunç bir şekilde somurulması, bütün bu iyimserliğin temelsizliğini, daha doğrusu sınırlı olması gerektiğini ortaya koydu.

Uzay, maddî yönden sonsuz imkânlar getirse de, bunun insan tarafından verimlendirilmesi daima sınırlı olacak, insanın ondan faydalanması, istek ve tüketimini aşamıyacaktır.

Keşiflerin Batı dünyasına getirdiği cinsten bir iyimserlik bir gün uzay keşifleri yönünden de insanlığı istilâ edebilir. Fakat bu da belli bir süreden sonra yavaş yavaş sönen bir ateş gibi kül bağlayacaktır.

Neden böyle olmaktadır? Aslında her şey apaçık ortadadır. Fakat insanoğlu kendini zaman zaman ortaya çıkan bahanelerle aldatmaktan hoşlanmaktadır. Belki de böyle bir aldanışa ihtiyacı vardır. İnancını yitirmiş veya en azından çok zayıf bir inanca sahip kişilerin psikolojisidir bu.

Arz üzerindeki keşifler de, uzay keşifleri de maddî dünyayı arttıran, çoğaltan faaliyetlerdir. Yani bir kantite değişimi söz konusudur. Ruhtaki merak tatmini veya yeni dünyalarla karşılaşmak-

tan doğan ferahlama geçici ve sınırlı olmaya mahkûmdur. Çünkü insan değişmemiştir. Değişen çevresidir. Çevrenin değişmesi şüphesiz ruhumuza bir tesir yapacaktır. Bunu inkâr edemeyiz. Ama bu tesiri de mübalâğa etmemeli. Özü değiştiren bir tesir olamaz bu. Uzayların en akıl almaz uzaklıklarına da uzansak, orada yerçekimi kanununun iflâs ettiğini de görsek, aylarca acıkmasak ve susamasak da, bütün bu dış değişimlerin ruhumuzda, olduğu gibi yeni bir medeniyet kaderine açılacağını sanmamız bir aldanış olur. Çünkü medeniyet, ruhumuzla, aklımızla, kalbimizle ilgili bir evrensel gerçekleşiştir, bir tarihî oluş ve değişimdir.

Çevrenin böylesine değişmesi ve yeni bir imkân kolleksiyonu getirmesi, ancak ruh hazırsa bir anlam ifade eder, daha doğrusu yeni bir dünyanın inşasında işe yarar. Yoksa, kendisine ruhun dikkat etmediği bir malzeme yığınından, durduğu yerde, kendiliğinden hayat doğmaz.

İnsanlık sürekli olarak yenilene yenilene gidecektir. Fakat bu yenilenme, hep, eskinin süreği olarak gelişecektir. Eskinin yıkıntılarını ayıklama gerektir. Ancak bu ayıklama, eskimeyeni, yıkılmayanı, toz toprak altında sapasağlam duranı ortaya çıkarmaya yarayacaktır, yoksa geçmişin mirasını toptan redde ve inkâra değil.

Eski medeniyetler, bir kenara bırakılamaz. İnsan ruhunun tarihi gibidirler. İnsan başarısının sergileridir onlar. İnsan çilesinin vazgeçilmez anıtlarıdırlar.

Mezopotamya, Mısır, Grek, Roma, İslâm ve Rönesans sonrası Batı Medeniyetleri, İnsanlığın bir akış içinde kendini gerçekleştirdiğinin vazgeçilmez hikâyesidir.

Bu medeniyet akışının içinde de iki çizgi çatışmıştır; gerçek ve yalan, ak ve kara, inanç ve inkâr, adalet ve zulûm, Peygamberler ve tiranlar karşı karşıya gelmişler, bir bölümü medeniyetin pozitif yanını örerken, öbür bölümü negatif yanını yaşatmaya çalışmıştır.

İnsanlık, tekrar bu medeniyet muhasebesini yapmak ve peygamberlerin yolu olan hakikat medeniyetine dönerek yenilenmek, tazelenmek, yeni bir ruh ve hayat kazanmak, dirilmek zorundadır; insanlığın ruhu bu yeniden doğuşa gebedir.

Artık çağımızda bölge bölge diriliş değil, bütün insanlığın dirilişi söz konusu olmaya başlamıştır.

Birinci Bölüm

BUNALIMIN KAYNAĞI

I

Batının ve dolayısıyla dünyanın bugünkü bunalımı, geçici bir bunalım değildir. Hatta bir bakıma belki bunalım bile değil. Çünkü: Bunalım, temel değişmeksizin oluşan sarsıntılardan doğar. Sarsıntılar temele yaklaştıkça bunalım büyür. Bu büyüme, bir noktadan sonra bunalıma öz değiştirtir. Değişim ve başkalaşım başlar. Ama mutlaka bunalım kelimesini kullanarak anlatılmak istenirse, medeniyetin başına gelen yeni olaya "varoluş bunalımı" adını vermek gerekir. Çünkü: Artık gelişmelerden, büyümelerden, iniş ve çıkışlardan doğan ve yeni duruma ansızın uyamamak anlamına gelen sarsılış, korku ve titrelişler değil, doğrudan doğruya varolma veya olamama söz konusudur.

Batıyı ve ondan sıçrayarak dünyayı saran bunalım üzerine düşünürler görüşlerini belirttiler. Daha çok şüphesiz batı düşünürleri bu bunalımı

çizmeyi denediler. Daha çok belli bir cepheden ele almalar oldu. Sebepler adı altında görünüşler derlendi, sonuçlar sebepler gibi toparlandı. Bu da olağandır. Kökten değişimin veya çöküşün başladığı yerde bu oluşum en önce düşünürleri, şairleri etkisi altına alır. Medeniyetin uzağı görme, duyma ve yakalama gücü olan şairler ve düşünürler toplumun veya insanlığın mutluluğunu kitleden daha önce sezdikleri gibi, gelmekte olan yıkıntı ve düşüşlerin titreşimlerini de vaktinden önce kaydederler. Bu yüzdendir ki, en çok bunalan kesim, toplam bunalım için sağlıklı bir açıklama ve hele çözüm getiremez. Nitekim Avrupa düşünürleri bunalımın veya daha doğrusu duraklayışın, çöküşün temel sebebine eremediler.

Beklenirdi ki, teşhis ve çözüm dışardan gelsin. Yani öbür kıtalar düşünürlerinden. Asya, Afrika ormanlarından veya steplerinden. Ancak yüzyıllardır, Avrupa, Asya ve Afrika'nın insan kitlelerini öylesine ezmiş ve tüketmiştir ki, gün gelip bu ülke insanlarının bir yardımı gerekse ne düşünce, ne madde alanında böyle bir el uzatış gücünü taşımalarına imkân kalmamıştır.

Batı, Afrika'yı da katmak suretiyle söyleyelim, Doğu'yu öylesine yere sermiştir ki, bir gün, kendi süresi dolduğunda ölüm döşeğindeyken bir bardak su istese onu sunacak bir eli ve kudreti bulma umudundan ortada eser yoktur adetâ.

Eğer Allah'ın insanlığa bir lütfû olarak tarihin içinde gizli kudretler en umulmadık zamanlarda yeni doğuşlar getirmese, geçmiş zaman bunun ör-

nekleriyle dolu olmasa, insanlığın sonuna vardığımız rahatlıkla söylenebilir.

Bize kalırsa, krizin kaynağı Rönesans'a kadar çıkmaktadır. Rönesans'ın atılım gücü yüzyılımızda son uçlarına varmaya yüz tutmuştur. Çıkışta atılan metafizik temel, artık bugünün insanını ayakta tutmaya yetmemektedir. Bu ruh fonu zayıflığı, uzun sürede biriken tatminsizlikler olarak bugün patlak verme eğilimini göstermektedir. Batılının ruhu, kurumuş bir deri gibi gerile gerile yer yer delinme tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta.

Evet bunalımla değil, ruhların delinmesi, yarılması, çatlaması ile karşı karşıyayız.

Ruh atomlarının çatlaması ve yarılmasından çıkan kıvılcımların yüzyılı tutuşturacağından korkulur.

19. yüzyılda teoride Rönesans temeline göre son ucun da ötesine varıldı. Batılı ruhunun ayarlandığı düzey aşıldı. Gerçi bu aşma yeni bir metafizik temele ulaşma anlamında ve gücünde değildi. Zaten öyle olsaydı Batıda yeni bir oluşum başlamış olacaktı. Bu da insanlığın yeni bir çıkış yolu tuttuğu anlamına gelirdi. Ama öyle olmadı. Mevcut insanı aşan, fakat yeni bir insan getirme gücüne de varamayan bir metafizik dalgası insanlığı bir an için bunalım kavisine aldı. Böylece pratikte kader insanlığı ve dünyayı zincirlere vurup kalbinin günahını ödeme yönüne sürükler oldu. Batı ruhuna uygun olarak pratik, teoriyi yendi.

Bozuluşu bugünlerde aramamalı. Bozuluş,

Rönesans'tan kök almakta. Daha doğrusu, Rönesans atılımının enerji tükenikliği sınırına varmış bulunuyor Batı.

Rönesans, temelinde iki eksiği taşıyordu. Bunlardan birincisi, her yeni oluşta bulunması gereken yeterli orijinal özün bulanmayışıydı. Yani yeni bir insan oluşmasındaki büyük yenilik sükûneti veya tazeliği Rönesans akımında bulunmuyordu. İkincisi, Rönesans'ın İslâmı gereği gibi değerlendirmeyişiydi. İslâma olan ilgisinin zayıflığı, Rönesans akımının metafizik temelini zayıf bıraktığı gibi insana ve dünyaya sağlıklı bir bakıştan da onu mahrum etti. Bu ilâhî ve insanî öz yoksunluğunu insanlık bugüne kadar hissetmemişti. Çünkü: Avrupa uygarlık olarak ancak Avrupa sınırları içinde kalıyordu. Dışarı taşamıyordu. Dışarı taşışı sadece istilâ için oluyordu. Asya ve Afrika, Avrupa'yı bir uygarlık olarak değil, bir düşman, hatta kimi zaman tabiî bir âfet gibi idrâk ediyordu. Fakat yirminci yüzyılda iki cihan savaşı Batıyı içten içe sarsınca, Batı'nın boyunduruğuna girmiş Asya ve Afrika ülkeleri ilk defa nefes alma imkânına kavuştular. İlk defa yeniden kendilerini bulma, kendilerine dönme ihtiyacını hissettiler. Bunun için de kendilerini ezen gücün ne olduğunu araştırma zorunluluğu karşısında kaldılar. Bir yandan bu ülkeler Batıyı bir uygarlık olarak kabul etme eğilimini gösterirken, Batı da kendi içinde düştüğü onmaz çatışmalar yüzünden bugüne kadar sömürge olarak ezdiği ülkelere muhtaç duruma düşmüş olmanın azabıyla kıvranmakta. Bunu

kabul etmek istemiyor bir türlü. Ama realite de bu. Batı, problemin ağırlığını zihninde, hep eski alışkanlıkları gereği politik veya ekonomik plana kaydırıyor. Görünüşte böyle olmakla birlikte, yani ilk bakışta Batı'nın ve insanlığın problemleri siyasî ve ekonomik görünmekle beraber, gerçekte, Rönesans'tan gelip bugüne kadar sürüklenmiş bulunan, yani başarıların maskesi arkasında saklı duran metafizik problem, uygarlık problemi olarak ortaya çıkmış bulunuyor.

Problemin bir Batı açısından görünüşü, bir de Asya ve Afrika ülkeleri açısından bir görünüşü var. Batı kendi medeniyeti dışında bir medeniyeti benimsememekte ise de, eski Asya uygarlığının da zaman zaman baskısını duymakta. Öte yandan kendi medeniyetini de genişleyen dünya ve insanlık şartlarına uydurma zorunda. Batı dışı dünya ise bir yandan Batı uygarlığını benimseme gereğini duymakta, bir yandan da kendi dünyasının yavaş yavaş göç ettiğini acı acı görmekte. Ne Batı, ne de öbürleri içine yavaş yavaş gömüldükleri bunalımın önemini tam anlamıyla kavramış bulunmakta. Yarı kayıtsızlık, yarı umursamazlık içinde akışa bırakmışlar kendilerini âdeta. Ancak Tarih ve zaman kendi kanunlarının en haşin taraflarıyla hükmünü yürütmekte. Ve zaman zaman birikimler patlamalara dönüşmekte, insanlık gittikçe vahimleşen bir bunalıma sürüklenmekte.

Ortaçağa karşı çıkar gibi görünüp İslâmın yolunu kesmek ve onun yerini almak isteyen Rönesans artık çağımızda tükenmeye yüz tutmuştur.

Şimdiye kadar ayakta duruşunun sebebi, Batının dışına çıkmamış olmasıydı. Şimdi âdeta insanlık tarafından yağma edilmek tehlikesiyle karşı karşıya. Görünüşte uygarlık olarak bütün insanlığa yayılmakta, gerçekteyse, fazla yayılıştan etkisini ve kendine karşı olan tepki ve direnişlere, kendisinin dışına olan tepki ve direnme güç ve güvenini yitirmekte. Bir bakıma sanki Batı uygarlığı bütün insanlık tarafından emilmekte, yutulmakta, somurulmakta ve böylece insanlığın büyük kantite ve öz potansiyeli içinde eriyip kaybolmakta.. Görünüşte o bütün dünyayı tutmakta, gerçekteyse dünya ve insanlık artık âdeta şifasız hale geldiğini anladığı veya duyduğu yarasının ateşiyle bir damla da olsa Batı kadehindeki suyu başına çekmekte. Ama bu su tuzlu suymuş, asitmiş, dinlediği yok dünyanın. İnsanlık Batıyı içiyor.

Evet, insanlık Batıyı içiyor. Fakat bu içiş onu şifaya götürmüyor. Hatta yavaş yavaş zehirliyor onu.

Mitolojideki Pandorun kutusu gibi. Pandorun kutusu şimdiye kadar sadece Batıya açık, dünyaya kapalıydı. Ama şimdi artık bütün dünyaya açılıyor.

Ruhun yılanları, çıyanları, akrepleri bütün dünyaya tekniğin kanalından son hızla yayılıyor.

II

Çağımızda insanlığı temelden sarsan bunalımı heceleyebilmek, içine saplandığımız tarih karanlığını aşıp bir parça önümüzü görebilmek için kaynağa kadar gitmek ve kaynak eleştirisine girişmek zorundayız. Son beş yüz yıllık tarih dönemi içinde insanlığı inanç, düşünce, bilim, sanat ve edebiyatta olduğu gibi ahlâk ve yaşama yöntemleri ve biçimleri bakımından da bugünlere getirmiş son tarihî atılım olan Rönesans özü, artık, çağımızda insanlığın ağırlığını kaldıramaz olunca, yapı temelinden sarsılmaya ve çatı ortasından yarılmaya ve böylece, insanlık, Rönesans'ı eleştirme ihtiyacını duymaya başladı. Şüphesiz bu duyuş, bilinçli bir duyuş değildir. İnsanlığın bilinçaltında yatan tereddütler filiz vermeğe yüz tuttu demek istiyoruz. Rönesans mayasının tutturmağa çalıştığı felsefe kuşkuyla karşılanacaktır bundan böyle. Batı bakımından bugüne kadar sadece özeleştiri

(otokritik) alanına girecek olan bakışlar ve görüşler, artık dıştan gelen eleştiriye, hattâ suçlamaya dönüşmek üzeredir. Daha doğrusu, Rönesans temelli hayat, Batıdan taşıp bütün insanlığa yayılmak durumuna geldiği çağımızda, ölüm kalım sınavına yakalanmayla karşı karşıya bulunuyor artık. İnsanlık uyanmaya başlıyor ve Batıdan hesap sorma gücüne ermeğe çalışıyor. Görünüşte batılılaşıyor, gerçekteyse Batıyla hesaplaşabileceği bir eşit güç düzeyine ulaşmak istiyor. Roma'ya başkaldıran köleler gibi. Daha çok Asya ve Afrika menşeli olan bu köleler görünüşte Romalılardan bir parça hak, bir parça hürriyet istiyorlardı. Bu da görünüşte Roma uygarlığını beğendikleri anlamına geliyordu. Gerçekteyse Roma uygarlığını değerlendirecek bir ortamda bile değillerdi. Şartları o kadar kötüydü ki, bunun değişmesi gereğine olan inançları, değişikliğin ne olacağı düşünce ve tasarılarından önce geliyordu. Şartlar değişsin de âdeta ne olursa olsun psikolojisini taşıyorlardı. Romalıdan istedikleri Romalılık haklarını, Romalı gibi yaşamak için değil, Romalının zulûm ve hegemonyasından kurtulmak için istiyorlardı. Bir kere Romalıdan kurtulunca Romalı gibi yaşamaktan çok, belki, aksine, tam tersi bir yaşayış arzu edeceklerdi. Gerçi arzu ve istekler, her zaman gerçeğe tıpıtıpına uymazlar. Nitekim Roma'ya karşı hıristiyanlığa sarılan kitleler, sonradan Romalı yaşantısından da bazı izlere şartlandılar ve bundan bir türlü kurtulamadılar. Roma ile hıristiyanlığın uzlaşmasından Batı için yeni bir hayat doğ-

du. Bu uzlaşmada şüphesiz başlangıçta hıristiyanlık dozu ağır bastı. Fakat ortaçağın bitiminde Roma ve onun da arka planında Grek medeniyetlerinin yeniden doğuşu gözükmeğe başladı. Hıristiyanlık etkisini kaybedecekti, bunun doğal sonucu olarak.

Bugün bütün insanlık, kölelerin Roma'ya isyanı gibi bir isyan içindedir Batıya karşı. Batıya özeniş ve batılaşış gibi görünen şey, aslında Batının silâhıyla donanmak, Batı gücüne kavuşmak, sonra da Batının etkisinden kurtulmak arzusunun görünüşlerinden başka bir şey değildir. Batı etkisinden kurtulununca ne olacaktır? Bu, şimdiden bilinemez ve kestirilemez. Ancak şu kadarı söylenebilir ki, insanlığın varacağı yeni yaşama ortamı, Batı uygarlığının bir açılımı veya genişlemiş adaptasyonundan ibaret olamaz. Gelmekte olan yeni bir uygarlık, yeni bir insanlıktır. Gerçi bu ilk özenişler ruhlarda bir iz bırakacak ve insanlık yeni bir medeniyet konumuna gelince de büsbütün kaybolmayacaktır. Ama, bugün Batıyı Batı yapan prensipler, yani Rönesans önerileri, reform doğrultusu ve büyük devrim denilen Fransız ihtilâli bağlantıları, yaşayışın temel prensipleri olmaktan çıkacak, ikinci plandaki unsurlar durumuna gelecektir.

İnsanlığın Batıya başkaldırışı, kölelerin Roma'ya başkaldırışı cinsinden bir amaç gütmekle beraber, iç ve dış şartları, hacmi ve etkisi bakımından farklılık göstermektedir. Benzetmedeki Asya ve Afrikalı kölelerin yerini şimdi bizzat Asya

ve Afrika almıştır. Köle kişilerin yerine köleleştirilmek istenen milletler başkaldırma planındadırlar. Roma'da yerinden yurdundan, geçmişinden koparılmış kişilerin başkaldırışı söz konusuydu. Şimdi ise, yerlerin ve yurtların başkaldırışı söz konusudur. Yerleri ve yurtları, geçmişleri ve tarihleri olan eski uygarlıkların mirasçıları uyanmaya başlamış ve Batının karşısına dur! demek için dikilmenin ilk şafak aydınlığı alanına girmişlerdir belki de.

III

Kalbin, yerine oturmamış kalbin çıkışıydı Rönesans. Batı kalbinin, gizli öç şarabıyla ağzına kadar dolu hâle gelmiş bir bardağı andıran Batı kalbinin İslâma karşı bir çıkışıydı. Şüphesiz hedef belirtilmemişti. Öç şuurdan şuuraltına insin ve tabiat haline gelsin diye islâma karşı oluş hedefi açıkça belirtilmemişti. Fakat başlangıcına dikkatlice bakılınca ve hele kendisini hazırlayan yüzyıllara göz atılınca Rönesans'a gerek iç ve gerek dış şartlarıyla vücut veren vâkıânın islâmın varoluşu vâkıası olduğu tesbit edilir. Bir nevi, Rönesans, İslâma karşı, Hıristiyanlığın, eski Batı medeniyetini imdada çağırmasıdır. Bir başka deyişle, yeni çağın ruhu olan İslâma karşı kendini savunmuk için ortaçağ ruhu olan hıristiyanlık eski çağı, antikiteyi yardıma çağırmıştır. Bir nevi, gelecek zamana karşı geçmiş zamana sığınmak... Tarih ve insanlık açısından bu davranış olumsuzdu. Çünkü: Na-

sıl olsa, antikite bütünüyle geri gelemiyecekti. Zaten Batı da antikiteyi bütünüyle çağırıyor değildi. Çünkü: Antikitenin bütünüyle geri gelmesi demek, hıristiyanlığın yok olması demek olurdu. Halbuki Batı hıristiyanlıktan bütün bütün vazgeçmiyordu. Hıristiyanlığa sımsıkı sarılı olan kollarını açıyordu, gevşetiyordu Batı ama, bu sefer hıristiyanlığın ona tutunmasına, sarılmasına ses çıkarmıyordu. Ölüme yüz tutmuş yarı canlının tam canlıya karşı ölüden medet ummasıydı Rönesans.

Rönesans'ın açılışıyla hıristiyanlık belki yok olmaktan kurtuldu. Çünkü, bu girişim olmasaydı, İslâm içinde eriyecekti. Yok olmaktan kurtuldu ama bir daha kendi başına varolmamak şartıyla. Halbuki gönül rızasıyla islâma teslim olsaydı, insanlığın yararına olacaktı bu ferâgat. İnsanlık yeni bir döneme girecekti. Antikiteye geri dönüş gibi bir ters olguyla kararmayacaktı tarihin alnı.

Bir açıdan rönesans, geriye dönüş, bir irtica idi. Bir başka açıdan antikitenin öc alışıydı. Batı insanı hıristiyanlığa tam bir gönül rızasıyla teslim olmamıştı. Hıristiyanlık karşısında âciz kalmış, o sebeple bağlantı kurmuştu onunla. Bu yüzden de Roma'dan hıristiyanlığa ne katmak gerekse ve mümkünse katmış, hıristiyanlığı yeterince kendine uydurmaya ve doğulu çehresinden ve özünden uzaklaştırmaya çalışmıştı. Bu da yetmemiş gibi yüreğinin bir yerinde de antikite sevgisini ve özlemini gizliden gizliye bir ciğer yarası, bir sevda izi gibi taşımıştı.. İslâm, doğudan ve batıdan, maddî

güç ve medeniyet başarısı olarak bir kıskaca alınca, Batı ruhu, bir çare aramış ve bu zayıf anında âdeta hıristiyanlığa sitem edercesine, nisbet yaparcasına, onun yetersizliğini bağırırcasına eskiye dönüş, antikiteden faydalanış ve güç alış çığırı olan Rönesans doğrultusunda yürümeye başlamıştı. Hıristiyanlığın kaba güçle, haçlılar ordusuyla islâmı yok edemeyişinin batılının ruhunda doğurduğu bunguluğun sonucunda doğuyordu Rönesans. Sıkışan batılı atalarının mezarına yüzünü döndürüyordu. Hıristiyanlığın doğuşunu konu alan ilk Rönesans ressamları bile farkında olarak, olmayarak kayıtsız şartsız hıristiyanlıktan çok, antikiteye bitişik, antikite ışığında olan hıristiyanlıkla ilgileniyorlardı. Şimdiki zamanla kararan kentten çıkıyor, kırlarda eski zamanlardan kalma kent harabelerinde, taşlarda oynayan taze gün ışığında sağlığı arıyordu Rönesans sanatçısı. Doğrudan doğruya tabiata dönmüyor, tarihin içinden geçerek tabiata çıkmak istiyordu. Tersi de doğruydu onun için: tabiatın içinden geçerek tarihe açılış.

Batının islâma karşı ruhunu böylesine donatma girişimi, sadece korkudan mı ileri geliyordu? Hayır. Hatta en zayıf zamanında bile saldırı Batı'dan geliyordu. Haçlılar, Batının kendini kendi sınırlarında savunuşu değildi; islâm ülkelerinin kalbine kadar sokulup islâmı orada yok etmek istemişti Batı. Batının bu cesareti nereden geliyordu? Şüphe yok ki, islâmın hoşgörüsünden. Çünkü müslümanlar, savaşların sonunda hep yenilen ki-

şilerin müslümanlığa dönmesini istemekle yetiniyorlardı. Bu insancı ve hakikatçı tutum Avrupalıyı şımartıyordu.

Avrupalının Rönesans çıkışının temelinde korku unsuru bulunmakla birlikte, bu unsur temel faktör değildi. Temel faktör, gururdu, bir nevi benlik duygusuydu. Batı bu duyguya kapılmayıp islâma teslim olsaydı, insanlık o zamandan bu yana olumlu bir yönde çok büyük ilerlemeler kaydedecekti. Fakat bunu yapmadı. Bu alçakgönüllülüğü, bu yüce gönüllülüğü, bu erdemliliği gösteremedi. İslâmı benimseyiş, ona yok oluş gibi geldi. Hıristiyanlıktan yavaş yavaş koparak antikiteye tutunmayı, geçmiş benliğinden hız alarak yeniden varolmayı denedi. Roma'dan bu yana batı insanı, hasbiliği, samimiliği kaybetmiş bulunuyordu. Belki de âdeta dünyayı yönetme durumuna düştüğü için, idare sanatı git gide onda tabiat halini almış bulunuyordu. Görünüş özü aşıyordu. Jest ve rol, gerçek yaşantının yerini almıştı. Hıristiyanlığı bir nevi yönetim aczi sonunda kabul etmek zorunda kalan batılı, bu Romalı tabiatından tamamiyle vaz geçmemişti. Dış görünüşünü hıristiyanlığın alçakgönüllülük pudrasıyla allar pullarken içinde Sezarlıktan bir şeyler taşıyordu. Bu yüzden islâm karşısında sıkışan batılı yine gerideki benliğine, Romalılığına dönüş yapmıştı. Grek medeniyeti ile Roma medeniyeti arasındaki psikolojik fark, samimilik farkıdır denebilir. Romalılar, dünyaya hâkim olma, bütün insanlığı yönetme arzuları yüzünden Grekler kadar serbest ve hür bir ruh ger-

çekleştirimi içinde olamıyorlardı. Rönesans çağında da Batı gerçekte eski Yunan ve Roma uygarlığına hasbi ve samimi bir dönüş yapmıyordu. Sadece yeni medeniyete, yani islâma karşı savunma zorunluğu duygusuyla eski medeniyetlerinden güç almak istiyordu.

Batı, samimilik ve hasbilik ruhunu kaybetmemiş veya Roma devrinde kaybettiği bu ruhu hıristiyanlaştıktan sonra tekrar kazanmış olsaydı, şüphesiz islâmla karşılaşır karşılaşmaz müslüman olmayı, islâmın karşısına çıkmak için dolambaçlı yollara başvurmaya tercih ederdi. Fakat onda tabiat haline gelen jest ve rol, onu bu davranıştan alıkoydu. Korku ve gurur, tarihî egosantrisizm, Batıyı bu mutlu dönüşümden alıkoydu. Böylece insanlık, beş yüz yıl, yani Rönesans'tan bugüne kadarki geçen yüz yıllar boyunca, sonuçsuz bir geriye dönüşü denedi.

Rönesans'tan bu yana tek ilerleyiş, ya da doğru bir deyişle önemli tek ilerleyiş, teknik alandadır. O da, gizli bir şekilde islâmdan alınmış bir araştırma ve ilim metod ve temellerine dayalı olarak başlamıştı. Rönesans, görünüşte antikiteye dönüş gibi idiyse de gerçekte islâma karşı savunma girişimiydi. Bu yüzden bir yandan batılılar islâmı inceliyorlar, daha doğrusu islâmın özünü değil de maddî gücünü kavramaya çalışıyorlardı. İslâm üniversitelerine gönderilen entellektüeller kısa zamanda cebir, astronomi, kimya, tıb, felsefe gibi çeşitli bilgi dallarında islâmın o gün ulaştığı verimi Batıya taşıyorlardı. Bir kere bu temeli al-

dıktan sonra yüzlerce yıl bunların üzerinde çalışan batılı bugünkü büyük teknik ilerlemeye ulaştı. Hatta bu ulaşışla islâm dünyasını dahi yenerek ezme yolunu tuttu.

Ancak, bugün, yepyeni bir olguyla karşılaşmaktadır Batı. Şimdiye kadar hep müslümanları yenme ihtirası içinde gözü dünyayı görmeyen Batı, muradına erince, birdenbire bu kez bütün insanlığın karşısında olduğu gerçeğini görmeğe, fark etmeğe başladı. Daha doğrusu bunu şuuruyla değil, şuuraltıyla sezmeğe başladı.

Evet, Batı, eski Grek ve Roma medeniyetlerinden gereği kadar faydalanmıştı. Hıristiyanlığı da bir çizgide durdurarak dondurmuştu. İslâm dünyası, yüz yıllarca Batının saldırısı sonunda zayıflamaya, yorulmaya, âdeta umutsuzluğa düşmeğe yüz tutmuştu. Bütün insanlık âdeta Batının önünde diz çökmüştü. Fakat bu sonuç neyi sağlamıştı?

Savaştan dönenlerin psikolojisi içinde kaldı bir süre yirminci yüzyıl başlarında Batı. Sonra da kendi içinde dünyayı paylaşamamanın kavgası başladı. İki Cihan savaşı, ölü kabul edilen dünyanın miras kavgası idi. Ama bu korkunç kavga şu gerçeği ortaya koydu ki, dünya ölmemiştir. İnsanlık, Batının bu macerasını ibretle, dehşetle ve hayretle seyretmektedir. Her yönden insanlığın gözlerinin kendi üzerine döndüğünü fark eden Batı, bu ısrarlı soru bakışlarının altında terlemeğe, bunalım geçirmeğe başlamıştır. Her ne kadar belli etmemeğe çalışmakta ise de, kendisine sessizce sorulan bu soruların kendi içine de işlediğini, geçti-

gini hissetmenin azabını yaşamaktadır.

Evet, insanlığın Batıya çevrilen sorgulu gözleri, Batının içini oymaya, Batının iç putunun gözlerini oymaya başlamıştır. İnsanlığın bu evrensel soruları, birer kurt gibi batılının da içinde kıvrılmaya, ruhunun dayanıklı noktalarını güveler gibi kemirmeğe başlamıştır.

Batının bunalımı, metafizik bir bunalım olmaya doğru yol almaktadır. Rönesansta gevşemiş bulunan hıristiyanlık temelli metafizik öz, eski Grek ve Roma'dan alınan güç, teknik başarı artık insanlığın bugünkü durumuna yeterli cevabı verememektedir.

İnsana yeni bir hayat anlamı getirme ödevi ile karşı karşıya kalmıştır Batı. Yani, hal diliyle insanlık Batıya bunu söylemektedir ve: "Dünyaya hâkim olmak istedin. Pekâlâ, işte oldun. O halde, kader senden, hepimizin asgari mutluluğu veya hiç olmazsa hayatın yaşanmaya değer olduğunu kabul edebilmemiz için yeni bir inanç, varoluş, yorum ve anlamı istemektedir. Bu sorumluluğa hevesli olan sendin. Bunu sen kendin yüklendin. Şimdi cevap ver bakalım" demektedir.

Batıyı kara kara düşündüren, kimi zaman en aptalca çılgınlıklara sürükleyen bu sorudur, kaderin bu çetin sorusudur. İnsanlığın ihtiyacına cevap verebilecek bir metafizikten yoksun oluşunu kendisine itiraf bile ettirmek istemeyen ruh yoksulluğudur. Batıyı bunaltan, bunalımdan bunalıma sürükleyen bu ışıksızlıktır, bu cevapsızlıktır.

İslâma teslim olmamanın, üstelik onunla gizli, açık yüzyıllarca savaşmanın kader, zaman tarih tarafından alınan öcüdür bu.

İkinci Bölüm

TABLO

HAKİKAT SAVAŞI

Başlangıcından bugüne ve bugünden, tâyin edilen ömrünün sonuna kadar, insanlık, sürekli olarak kendi iç dünyasında ve dışında, hakikat savaşını yaşadı, yaşıyor ve yaşayacak. Bir bakıma, bu dünya hayatı, insan için, hakikat savaşını vermekten ibaret. İnsanın tabiata yaklaşması ve ondan uzaklaşması da hakikat için, kendine yaklaşması ve kendinden uzaklaşması da. Çünkü: hakikat, Hakikî'den ayrılmayarak, insana şahdamarından daha yakındır. İnsan ruhu, hakikat olmaksızın, yaşıyamaz, hakikatten uzak kalamaz. Bir bakıma bunalım, ruhun hakikatten uzak kalışı, daha doğrusu uzak kaldığının bilincine varışından doğar. Kimi zaman, insan, uzak kaldığını kavrayınca hakikati kovalamak ister. Kimi zaman da ondan kaçmaya çalışır. Bu kez de hakikat insanı kovalayacaktır. Çünkü, o da insan ruhunda bulmakta idrâkini. Ona muhtaç değil ama, insanın

yaradılış sırrı gereği onu kucaklama genel şartında.

İnsan ve hakikat. İnsanlık tarihi bu iki kelimenin içinde yatıyor. İnsanoğlu durmadan hakikatı arıyor. Buluyor, âdeta bulduğuna inanamıyor ve yine arıyor. Kaybediyor, yine arıyor. Kimi zaman da hakikat gelip kendisini buluyor, ama, insanoğlu bunu küçümsüyor, önemsemiyor ve hâlâ gerçeği başka yerlerde arıyor.

Değişmeyen, geçmeyen, eskimeyen hakikat sistemini bırakıp geçici, aldatıcı olanın peşinden koşmayı yeğledi kimi zamanlar, kimi çağlar insanoğlu. Bu kolayına geldi de ondan. Ruh tembelliğinden. Ruh cimriliği ve pintiliğinden.

Peygamberlerin kurduğu hakikat medeniyetine adapte olduğu her dönem, ruh ve madde uyumu içinde mutluluğa ermişken, şuuraltından gelen içtepilerin zaman zaman patlak vermesiyle yine "doğru yol"dan ayrılabilmektedir insan.

Vahye karşı dehayı çıkarmak istemekte insan egosu. Halbuki, vahyin doğrultusunda gelişim ve açılmasını yapan dehaların olumlu verim sağnağını görememektir bu.

Vahyin mucizesinin karşısında aklın harikası bir direniş bendi olarak kullanılamaz. Belli belirsiz buna teşebbüs eden insanlık bir bocalama dönemine giriyor ve böylece tekrar hakikat bunalımına sürükleniyor.

Çağımızda da, eski uygarlıkların temeli olan peygamberler uygarlığından uzaklaşılmakta, vah-

yin açtığı mucize çizgisinin dışına çıkılmakta, sadece Yunan uygarlığının hukuk anlayışını kitleleştirme ile mitolojiyi akıl yoluyla gerçekleştirme doğrultusunda ilerlemeye çalışılmaktadır.

Ne Pythagoras, ne Sokrates, ne de Eflâtun doğrultusu işler durumda çağımızda; belki yine de Aristo yorumlu Grek dünya görüşüyle bağdaştırılmış Roma'nın egemenlik tutkusu, Batıyı ve dolayısıyla bütün çağı alıp bir yanılgı yönüne doğru götürüyor. Aklın ürünü teknik, kendi peteğini ören ipek böceği gibi batılıyı boğulmaya götüren çerçeveyi örmekte. Madde kafesine hapsedilen ruh, varoluş bunalımının tür tür azaplarıyla kaynamakta.

Batı, anlaşılıyor ki, "kadim"in hakkını vermemenin, ebedî olana arka çevirmenin, "an"ı putlaştırmanın çıkmazı içinde.

Doğu ise, yeninin hakkını tam vermeme ile birlikte kadim olanı birdenbire terk gibi bir yanlışlık ve basitliğin kurbanı.

Dâvâ, eski olanı eskitmemekte; yeni olanı da eskiye ustalıkla ve bir sarsıntıya meydan vermeden bağlamakta.

Batının yüzünü Yunan ve Roma uygarlıkları yanında öbür uygarlıklara da çevirmek, islâm ülkeleriyle doğu ülkelerini de kendi uygarlıklarıyla Batı uygarlığı arasında bir denge kurma yönünde geliştirmek; işte en önce gereken.

İnsanlık, bölüm bölüm, içinde bulunduğu uygarlık olgusunu hakikat önünde sorguya çekmek,

geçmiş ve gelecek ilgilerini tazelemek zorundadır.

Vahiy dünyasına yeniden açılma, insanlığı hakikat savaşında güçlendirmiş olacaktır. İnsanlık bu açılımı nasıl yapacaktır? Bütün mesele bu noktada toplanıyor.

PEYGAMBER İZİ

Vahiy nişanı, Peygamber izi: işte insanın yitirdiği cennet işaretleri. Kalbi diri tutan öz ve işaretler. Çekilişi insan kalbinde onulmaz bir boşluk, bir anlamsızlık doğuran kutsal söz ve ruh. İnsanın hayvana, bitkiye ve eşyaya dönüşmeye yüz tutmasıyla uygarlığın parça parça olma tehlikesi önünde çığlık çığlığa gelmesi, fakat çığlıklarını yüreğinde boğma zorunda kalışı. Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamanın aynı zamanın bölünmez akışından çıkar gibi olmaları. Soyut, ruhu aklın yakıcılığıyla kavururken yüreğin kuruyuşu.. Zamanda "kadim" sökülüyor, "mucize ruhu" iğnelerle çıkarılıyor, "vahiy diriliği" çekiliyor; insan, eşyada ruhsuz bir kımıldama olmaya mahkûm oluyor. Daha doğrusu kendini mahkûm ediyor buna. Kitleleşmenin akıntısına kaptırmış kendini. Kolayın ağında insan batıyor. Yığını yığın olmaktan çıkarıp insan toplumu haline getirecek bir eği-

liş, tek kişiye eğiliş, insan malzemesinde insanı arama eğilişi gittikçe tükeniyor; onun yerine insanın malzemeye indirgenmesi yeğ görülüyor. İnsan, malzemesinden ibaretmişcesine kuruluyor kentler, dolduruluyor tarih bantları. Bu gidişle insan tarihinin silineceği ve yerini yapma bir tabiat tarihinin alacağı muhakkak.

Peygamber izi, insan tarihini jeolojiden, tabiat tarihinden, fizikten ayırıyor, onu ayrı bir kişilik kazanmaya çağırıyor. Peygamber izi, insan alınyazısına alabildiğine ve olabildiğine genişlik ve özgürlük bağışlıyor; buna karşılık, tabiatı sınırını aşmamaya, çizgisinin dışına taşmamaya ayarlıyor. Bu, sadece insan için değil. Tabiatın da lehinedir bu. Tabiat da kendi sınırını aşıp insanın yerini almaya doğru gidince soysuzlaşacaktır. Üstesinden gelemiyeceği bir görev yüklenmeye kalkışınca, tabiat, bunu ödemeye mecbur oluyor. Tabiatın "azizleştirilme"si, tabulaştırmadan çok totemleştirme şeklinde oluyor. Ve insanlık, bu "totem"i, ayda, yılda, bir şölende veya potlaçta değil, "her gün" durmaksızın "yiyor!" İnsanlık durmadan tabiata acıkıyor. Durmadan kendisine tabiattan ziyafet çekiyor. Tabiat, putlaştırılmasının cezasını çekiyor: tükeniyor.

Fizik, fizikötesinin yerini alamaz. Nasıl ki, 17. milâdî yüzyıldan bu yana insan, fiziği fizikötesinin yerine koyma denemesine girişmenin, böylesine bir kolaya kaçışın, gittikçe artan, fakat farkına varamadığı için önleme girişiminde bulunmadığı, zaten önlemek istese bile önleyemeyeceği, ancak

bağışlanmasını dileyerek sakınabileceği veya etki alanının dışına çıkabileceği cezasını çekmekte. Ceza âdeta çarpılma şeklinde ortaya çıkıyor. Evet, insanlık, ürküttüğü tabiat cinleri tarafından çarpılıyor! Fizikötesi, fizikten öc mü alıyor diyeceksiniz. Görünüş böyle de olsa, gerçekte fizik, kendi kendisinden öc almış oluyor, sonuç olarak. Kendisine yasak olan alana girdiği için, tabiat, çok sade kanunlarından doğma gücüyle karşılayamayacağı fizikötesinin şokuyla çarpılıyor. Şüphesiz, gerek tabiat, gerek fizikötesi, insanın alınyazısına katılmaları yönünden bizi ilgilendirmekte. Onların serüveni gerçekte kendi serüvenimizdir. Daha doğrusu, onların varoluş maceraları, öbür yüzleriyle bizim oluş maceramızdır. Bu yüzdendir ki, tabiatın israfı insanın israfıdır. Tabiatın çarpılışı bizim çarpılışımız, tabiatın tükenişi bizim tükenişimizdir.

Peygamber izi, bize, biz insanlığa tükenmezlik yolunu gösterdiği halde, biz, biz insanlık neden, neden tükenme yolunu seçtik! O izi izleyecek gönül zenginliğinden bizi hangi şeytanî tutku mahrum etti? Tarih içinde, Rönesans'tan başlayarak, 17. ve 18. yüzyıllarda âdeta dönülmez bir doğrultu alan fiziği ve tabiatı, fizikötesi görevlerle donatma aldanışı, kendi benliğimizi olduğu kadar, eşya dünyasını da, enfüsümüzü olduğu gibi, bizi dıştan çevreleyeni de, yani âfâkı da çıkmazlardan çıkmazlara sürükledi. Yerin altından, en derin tabakalardan çıkarılıp bir takım endüstri işlemlerinden geçirildikten sonra yeryüzüne madenî bir pla-

ka gibi kapatılan ve gün geçtikçe tabiata ve insana nefes alınacak bir aralık bırakmamaya başlayan petrol ürünlerinin dönüştüğü plastik madde, ruhumuzun karşısına dikilen konkre bir absürdite sayılsa yeridir. Dünyanın, tabiatın ve insanın üzerine madenî veya plastik bir kapak örtülüyor, kaderin aşırı tabiatçılığa bir cevabı olarak. Ve insan, tabiatla birlikte boğazına geçirilen bu kapak yüzünden boğuluyor âdeta. İnsan ruhu, aşırılığını, peygamber izinden ayrılmayı pahalı ödüyor. Cezasını âdeta kendi eliyle verir gibi. İntihar eder gibi.

ÖLÜM DİKKATİ

Ölüme dikkatini yitirmiş bir uygarlık içindeyiz. Ölümün yeter bir vaiz olduğunu unutmuş bir uygarlık. Gerçek uygarlık ateşse, kül olan bir uygarlığı yaşıyoruz. Külü eşeleyip ardındaki ve altındaki ateşe erişmedikçe, kaybettiğimiz, alt üst etmek suretiyle kaybettiğimiz dikkat hiyerarşisini, etkisi yeniden iliklerimize ulaşacak denli oluşturabileceğimiz şüphelidir.

Evet, çağın dikkati bulanık ve kirlidir. Ölüme bakışımızı yitirdiğimiz için deri uygarlığını yaşıyoruz. Deri, tırnak, tüy ve benzeri vücut uzantıları nasıl asıl vücudun yerini tutmazsa, insanla zamanın karşılaşmasından doğan, çakan şimşek ve tutuşan meşaleyi değil de kullanılan kavların külünü protoplazması yapmak istediğimiz hayat tarzı gerçek medeniyet olamaz. İşte bu kül ve kabuğu yaşamaktır temel yanlışımız. Çağımızın onulmaz yanlışı.

Ruh, şimşeğe aleve alışıktır, âşıktır ve hasrettir. Doğu edebiyatlarının temel motiflerinden olan "pervane" örneğinde olduğu gibi, o, sürekli olarak, külde, kabukta, deri ve tırnakta yaşayamaz. İç hararetimizle yaşar o; yoksa, eşyanın soğukluğunda tiril tiril titrer.

Evet, ruh, ebediyetten ırak, günübirlikte yaşayamaz hep. Batı uygarlığının günübirlikleri yanyana getirerek sanısını verdiği yapma ebedîlikte bile. Çünkü: ebedîlikle ebedîlik sanısı aynı şey değildir ve aynı şey olamaz.

Ruh, ölüm dikkatinde yaşar. Ölüm dikkatinin aleviyle yıkanmış bir ebedîlik hücresinde çilesini doldurur ve onu yaşatan balözünü orada emer.

Ölüm dikkati, ölümü defîne, hazine gibi yakalamak. Bir ağaçtaki tazelik, dirilik gibidir uygarlık için ölüm dikkati. O, uygarlığın sağlığının güvencesidir; ölümle uygarlık arasına her zaman için belirli bir mesafe kor. Uygarlık böylece ölüme bulaşmaktan korunmuş olur, onu unutma sığlığına da saplanmadan. Çünkü: bu dikkatin varlığı sebebiyle ölüm her zaman uygarlığın karşısında bir ayna gibi duracaktır. Uygarlık her zaman kendini ölümün aynasında seyrederek benlik bilincini yitirmemenin sırrıyla yoğrulma şansına erer. Gerçek otokritik, yaşatıcı otokritik ruhu bu şekilde doğar. Bu dikkattir ki, ölümsüzlükle ruh arasına yerleşen eşya düzenini şeffaflaştırır. Onun bir perde olmasına engel olur. Eşya düzeni, sonsuzluğu ortadan kaldırarak yerine geçmek istediği her sefer bu dikkatin ağına çarpmalı ve radara çarpan

yabancı bir ışık gibi kendi yerine yansımalı. Batı uygarlığının yaptığı gibi, inceltilmiş, soyutlanmış eşyayı sonsuzluk yerine, sonsuzluğu da Tanrı yerine koymak mümkün değildir. Bunu yapmak, uygarlığı çarpıtmak demektir. Bunu yapmak, çarpılmak demektir. İşte, Batının, dolayısıyla bütün dünyanın çağımızda içine düştüğü uygarlık bunalımının temelinde bir açıdan da bu gerçek yatmaktadır.

Kavramların birbirinin yerini alışı, genel bir kaymayı gösterir. Bu, bir uygarlığın temel felsefesinin gelişmesi sonucu beliren dinamizm demek değil. Tam tersine, o felsefenin aydınlığını yitirmeye başlaması, bulanıklaşması, dağılmaya yüz tutması olayı başgöstermiş demek.

Sonsuzluk, Tanrı'dan gücünü alır. Âdeta, ruhla Tanrı arasındaki mesafenin adıdır. Sonsuzluk, Tanrı değil, ruhun Tanrı'ya ulaşmak için aşmak zorunda olduğu yoldur. Ruh, bu mesafeyi katetse Tanrı mı olur? Hayır, işte insanın putlaştırılması yanlışı buradan doğuyor. Tanrı, sonsuzluktan da ötede, sonsuzluğu aşmış ruhtan da öteded ir. Öte kavramından, öteden de ötede. Sonsuzluğu aşmış ruh, Tanrı'nın varlığında yok olduğunu duyar. Bu da insanın ulaşacağı en son noktadır. İslâm uygarlığı, bu temel kavramlara böylesine aydınlık bir tanım getirdi. Sınırlar koydu. Böylece ruhun, toplumun ve uygarlığın sağlam bir varoluş görüşünde devamı esas alındı. İslâm uygarlığının serabından yola çıkan Batı uygarlığı ise bu sanrı sanatında ustalaştı, uzmanlaştı. Eşyanın zengin kom-

binezonlarından bir sonsuzluk çiçeklendirmeğe, o sonsuzluk sanısının eşyadaki salkımlanışını da tanrılık göreviyle donatmağa doğru gitti. Tek Tanrı inancının bulanık mirası olarak daha önceki uygarlık döneminden yadigâr kalmış hıristiyanlıkla da yavaş yavaş ilgisini zayıflatan bir şimdiki zaman krizini yaşamaya başladı böylece.

Evet, Batı uygarlığı, kendisine yadigâr kalmış son inanç sistemiyle de ilgisini tüketince, ölüm dikkatini yitirmiş ve böylece de aynayı kırmış oldu. Kendi yüzünü seyrettiği aynayı kırmış oldu. Ölüm aynası kırılınca, yavaş yavaş ışığın yerini karanlık, hakkın ve adaletin yerini terör, merhametin yerini jenosid, aşkın yerini egosantrisizm aldı.

Tanrıevinde saf bağlayarak, mihrab yönünde, kıble doğrultusunda, Allah önünde, daha doğrusu huzurunda secdeye kapanmaktan kaçan insan yığınları, tanrılaştırdıkları kişilerin tabutlarının önünden geçerek onu ölüme teslim ederken anısı önünde eğiliyorlar. Ölüm dikkati, mücerret ölüme ve ölümden ötesine dikkat ve bu dikkatin uygarlığın enine boyuna verimlenişi ve genel anlama renk katışı biçiminde olmayıp sadece ölene dikkat, hem de ölüler arasında seçme yaparak, ayrıcalık gözeterek, hayattaki değerlendirişlerden kopmayarak ve koparmayarak sadece ve sadece ölmüş olana dikkat tarzında biçimleniyor çağımızda. Çağımızın uygarlığı, her güçlü uygarlık gibi, ölüme inişler, ölümden çıkışlar yapma zorunda olduğunu unutmuş görünüyor. Kendini ölümle denemekten

kaçıyor. Ölümle fânilik tozlarına ve terlerine batmış insanı, insanlığı, bir aydınlığa, ışığa, umuda ve sevince döndürmüyor.

İnsan ruhunu ölümle yıkamak. Ölümü, ebedîlik abdesti gibi bilmek. Ebediyetin kapılarını güm güm vururken ölümle teyemmüm etmiş olmak. Ölmeden önce ölmenin yolunu araştırmak ve bunu bin bir dallı bir ağaç gibi ruhta ve toplumda sistemleştirmek. Öldükten sonra dirilmenin (basubadelmevtin) abstre ve konkre anlamlarına ermek ve bunu pratik yaşantının her saniyesinde bile gözcü ve bekçi kılmak. Ölüm dikkatini, ruhumuzun en iç niyetlerinden, en dış davranışlarımıza, toplumun yığın olaylarına, uygarlığın en geçici ve en kalıcı kuruluşlarına bir gözcü kılmak. Sansür edici olarak değil, eğitici olarak.

Ölüm dikkati derken, ölümün eski Mısır Medeniyetinde olduğu gibi hayatın üzerine kâbus gibi çökmesini, ölümü de ticarileştiren veya endüstrileştiren İsrailoğlu yorumlamasını, fantezileştiren, yersiz bir estetik telâşına batıran hıristiyanlık tutarsızlığını değil, hayatla altın oranda denge kuran islâm uygarlığının tutumunu öneriyoruz.

Ölüm dikkati, "Mizan" ilkesine uyar İslâm Uygarlığında. Mizan İlkesi dediğimiz, bir kefesinde dünya, öbür kefesinde âhiret olduğu farzedilen sembolik bir terazide dengeyi gösteren dilin ölüm olmasıdır. Yoksa zamanla Dorian Gray'in portresine dönüşen yüzüyle dünyanın şer yönüne kayan Batı kalbinin ilkesi değil.

Ölüm ve hayat karşısında ölüm dikkati deneyinden kaçan ve sınavını veremeyen tarih dönemleri, yeni, derin ve güçlü yağmurlarla yüklü bir uygarlık itişiyle yerini çarçabuk terk eder.

TAPINAK

Çağımızda tapınaklarını daha çok turist gözüyle görmeğe başladı insanlar. Yani bir bakıma "yabancı" bir gözle dıştan çevreliyor insanoğlu tapınma yapısını artık bugün. Estetik gözle bakış, dindar bir ruhla tapınağa gömülüşün, ya da daha doğrusu, gönlü tapınakla kaynaştırarak diriltişin ve dirilişin yerini aldı.

Evet, insanlar tabiata gitmişler, ondan aldıkları malzeme ile, ağaçla, taşla, bütünü bizi tabiatın ötesine götüren bir anlamla mühürlü tapınaklar yapmışlar, oralarda tek ve toplu olarak günün, ayın, yılın, mevsimlerin dönüm noktalarında Tanrı huzurunda durmuşlardır.

Tapınaklar, şehirlerin ortasında, âdeta onların kalbiymişler gibi organik bir uyum ve gerekirlilikle yükselirler.

Eski toplumun insanı, inanç ve güvenle dolu,

belirli zamanlarda tapınağın yolunu tutardı. Ve ordan eve, pazara, kütüphaneye, okula, ordugâha veya resmî görev yerine bir şeyler taşırdı.

Tapınaklar, kentlerde, âdeta, kanatlarını evlerin ve insanların üzerine germiş fizikötesi dev yaratıklardı, iyilik melekleriydi.

Şimdi, çağımızda, sanki ıpıssız, yapayalnız kalmışlar gibi, sanki daha önce yeryüzünde değillermiş de sonradan çıkarılmışlar gibi, sanki bizim gibi insanlar tarafından değil de, insanlardan önce arzda yaşamış başka yaratıklar tarafından bilinmeyen bir sebeple yapılmış ve bırakılmışlar gibi, insan, içinde gezerek veya üstünde dolaşarak, çevresinde dolanarak onu estetik bir gözle, daha çok tarihi aşkın, zaman dışı ve ötesine ait ekzotik bir duyuşla çok kez hayranlıkla seyretmekte, âdeta eliyle ona dokunup ne için yapıldığını araştırmak istemektedir!

Tapınaklarda duyulan ve anlatımı artık kelime olarak, söz olarak da eskimiş bulunan "huzur", "hudû", "huşû" gibi anlamları, hele bunların arasındaki nüansları yeni insana nasıl anlatabilirsiniz?

Hele camilerin, sadece pencerelerinden âdeta içeri taşar gibi olan ışıklar altında Allah'a yönelme yanında her cuma toplumdan ve devletten gelen buyruk, muştu ve yardımla donanma, kültür yönünden bağdaşma ve kaynaşma da düşünülürse, eski canlılıkla taşan ve topluma hayat bağışlayan fonksiyonunu bugün kimin gözünde canlandırmayı başarabilirsiniz?

İnsan tapınaktan koptu. Evle tapınak ilişkisi kesildi. Ev, artık, tapınağın gölgesinde âdeta kutlu bir yuva değil, sadece bir cins bir yaratığın barınağıdır.

Eski Mısır'da, ehramlar, tanrı-hükümdarın da sonunda içine girip esrarına büründüğü öte âlemin bu dünyadaki nüfuz edilmez taş anıtlarıydı. Anlaşılıyor ki, sfenks, sembolik bir dille, ölümü, ölümden ötesini, mutlak hakikatı insanlara söylüyordu, eski Mısır inancına göre. Çöllerde ve kentlerde ehramların metafizik rüzgârı, kamçısı veya şimşeğinin, saçını tel tel ürpertmediği tek insan olamazdı. Mezarlaşmış tapınakların, tapınaklaşmış mezarların hükümranlığı eski Mısırlının ruhuna dalbudak salmıştı.

Eski Yunan'da ve Roma'da da tapınaklar toplumun kader ocağı gibi kabul edilirdi. Savaşlara girişme ve dönüşte zaferi sürekli kılma yalvarışı oralarda yapılırdı. Görünmez yardım oralardan beklenir, oralardan umulurdu.

Antik dünyada, tapınak, âdeta, kendini insanlara kabul ettiren dış bir realite, gökten bir parça ve sitenin öz mayası ve hamuruydu. Kaderdi o. İnsan onunla içli dışlı olamazdı. Rahipler de insanlık dünyasından çok tapınağa ait idiler. Tapınak, mutlakın veya en azından kozmik âlemin bir irtibat bürosu gibi korku ve ürpertiyle karışık bir saygı konusuydu. Tabiatüstü veya siteüstü varlıklarla ve kuvvetlerle ilişkiyi tapınak düzenler, böylece insanlara beklenmedik bir felâketin ulaşması önlenirdi. Daha doğrusu o çağın insanları böyle bir

düzenleme ve önleme özelliğine inanırlardı tapınağın.

Tek tanrıya inanma bu özelliği değiştirdi. Tapınağı, "kader tâyin edilen", topluma kader biçilen bir yer olmaktan çıkardı. Onu insanların tapınma niyetiyle toplandıkları bir yer olarak belirledi. Hıristiyanlıkta ilk inananların gizli toplanma mecburiyetleriyle kaynaşan bu yeni fonksiyon, bir yanıyla mistik bir cemaat sembolü, bir yanıyla da tapınma yeri özelliğini birleştiriyordu. Fakat, asıl islâmdadır ki, tapınak, insanın, önünde pasif olarak bir kurban gibi boynunu uzattığı ve gelecek olana razı olduğu, bilinmezlikle dolu, insanı aşkın bir belirleyiş ocağı olmaktan çıkarıldı. Yeni bir öz kazandı. Bir yandan âdeta bütün yeryüzü tapınaklaşırken, öte yandan tapınağa toplumun dindar ruhu gibi bakmak anlayışı geldi islâmla. Tapınak, toplayıcıydı. İnsanları topluyor ve onların Allah'a karşı kulluk, birbirlerine karşı kardeşlik ilişkisine mekân ve merkez oluyordu. Yani, cami, bina olan tapınak değildi. O âdeta tapınağın göğdesiydi. Asıl tapınak, cami, tapınağın, caminin ruhu olan inananlar toplumuydu, inananlar toplumunun ruhuydu. O ruh ki, topluma da, devlete de, tek kişiye de, kültüre de, ahlâka da kaynaklık ediyordu.

Cami bir ruhtu, bir bilinçti. O canlı olduğu sürece toplum da canlıydı.

Cami, uygarlığın, kültürün doğduğu kaynaktı. Devlet, toplum ve fert, saflığını, yüceliğini ordan alıyordu.

Ama, sonra insanlar yine değişti. Bu dünyanın değişme ve değiştirme kanunları yine yürürlüğe girdi. Gerek hıristiyanların, gerek müslümanların eski tapınak sevgi ve bağlılıkları kalmadı.

İnsanla tapınak arasındaki ilişki koptu. Toplumun varoluş hikmetini en beliğ şekilde canlandıran ve toplum düzeninin en ince kılcal damarlarına kadar uzatan tapınak bir kenara itildi. Sadece insanların boş zamanlarını değerlendirirken eskilerin emek ve sanatlarını incelemelerinde hazır belge olarak kabul edilmenin ayrıcalığı kaldı. Tapınakları yapan, ortaya koyan ve yüzyıllarca yaşatan ruh ve anlam kayboldu ve o ruh ve anlam merak edilmez oldu.

Şüphesiz bu değişim kendiliğinden olmadı. İnsanoğlunun perspektifini değiştiren tarihî-sosyolojik değişimlerin kaçınılmaz sonucu biçiminde ortaya çıktı tapınak ilgisizliği.

İnsanların yeniden mutlaka inanmaları, mutlaka dönüşleri, onları, yeniden bu dönüşün ve inanışın, yeniden oluşun, ki biz ona diriliş diyoruz, merkezi olarak tapınakları seçmeleri ve oluşturmaları, ruhlarının tuğla gibi birbirine bitiştirilerek örülecek tapınakları kurmaları yoluna çıkaracaktır.

Tapınak, geleceğin tapınağı, diriliş ocağı olacaktır.

İnsanları toplayan, dirilten ruh kuruluşu ve ocağı.

ŞAHDAMAR

Ey insan! Şahdamar nerede kaldı? Şahdamardan daha yakın olma nerede kaldı? Tanrı'ya şahdamardan daha yakın olma.

Varlığından bir ışık alarak var olduğun, anlamından anlamlandığın Allah'a, uygarlığını kendisine yaklaştırdığın ölçüde yüceldiğin Ulu Yaratıcıya, kalbinle beynin arasında hayat akışını sağlayarak varoluşun kabartma sembolü gibi boynuna atılmış duran şahdamarından daha yakın olma.

Bir eriyiş. Tabiatın içinde eriyiş. Erirken eritiş. Tabiatı da eritiş, eriyişte eritiş.

Kaybolarak varolmak.

Taşın, maddenin inadını, sertliğini kırma.

Teslim olmanın getirdiği Sultanahmed Camii'ni, Ayasofya'nın köşeli inadına karşın, uzaklaşıldıkça uzay içinde şeker gibi eriten teslimiyet, razı oluş. "Onlar Tanrı'dan razıdırlar, Tanrı da on-

lardan" kutsal ölçüsündeki razı oluş. Keskin bir çizgiyle çağları ayıran razı oluş.

"Şahdamardan daha yakın olmak"tır Kur'an'ı getiren bize. Ve bizi O'na götüren.

Allah önünde hiç olmayı kabul etmekten doğan büyük yakınlık, büyük güç.

Alçakgönüllülük armağanı.

"İki yay aralığı kadar" yaklaşma.

Ve "gözün kaymaması".

Miraç.

Şahdamar miracı.

Şahdamarda miraç.

"Gündüz oruçlu, gece namazda olmak"tan doğan yakınlık. Yani, gündüz iş saatlerinde, zihnin uyanık ve elin işler olduğu saatlerde sadece yemek ve içmekten değil, yeteneklerin kötülüğe akışından da oruçlu olmak. Kişilere, eşyaya ve sembollere tapmaya da tövbeli olmak. Övülme hoşlanmalarına, yerilmeye dayanamamaya, kritik tahammülsüzlüklerine de ruhun içinde ve dışında paydos diyebilmek. Ve gece, suların mışıl mışıl uyuduğu saatlerde uyanık olmak. Kanın ve kalb atışının ötesine, eşya sertliğinin ötesine geçip, dünya realitesini gerilerde bırakıp, bütün geçici kabuklarını atıp ruhun hilkatteki "evet"ine, evetinin sırrına geri dönüşü.

Ruhun kadere denk soylulukta olması. Dünya trajedisinde sultan ruhun sâkin bir şekilde kılıcına dayalı duruşu. Kılıcına âsa gibi dayanışı.

İnsanın namaza ve oruca, oruçtaki ve namazdaki ötelerden gelen anlama ve öze, ruhun îmâna Hazreti Musa'nın âsası gibi dayanması.

Ey çağ! Nerede kaldı bu şahdamar düğünü, şahdamar saltanatı? Şahdamardan daha yakın olma kahramanlığı, yiğitliği.

Müslüman olmak.

Evet, Hazreti Musa'nın âsası gibi olan kalemlerin ucundan sökün edip gelmek.

Zulmün urlaşmış karnını delik deşik edici adalet kılıcını çağın büyümüş karnına savurmak.

Şahdamardan çağın kalbine kılıç havale etmek.

Tanrı'ya yakın olma heyecanının yerine yapma heyecanlar yerleştiren, insanları büyük stadlarda toplayarak çok az sonra çözümlenecek basit bir bilinmezliğin tuzağında göz bebeğinin çevresinde dört döndürerek kas buğusunda kendinden geçiren, ses, çizgi ve rengin hayâl laboratuvarında ülküleşen bir takım soyut hayat görüntülerinde billûrlaştırıp eriterek duyarlığını israf, duygularını boş yere bir akışta yıpratan çağa, büyük değişmenin, dirilişin kılıcını havale etmek.

Daha uzun süreli, âdeta doğal hale getirilmiş ve nerdeyse insanda organik bir ilgiye karşılık olabilecek bir etkiye ulaştırılmış heyecan dalgaları da var çağımızın. Büyük, gerçek ve derin bir heyecanın yolunu kesen bir heyecan. Tanrı'dan uzaklaşan insan ruhunun suçunu başka bir gerekçeyle ilân ederek tam tersi bir yöne çekmek isteyen dev-

rim heyecanı. Şeytanın "ölüm meleği", "soru meleği" rollerine kalkışması. Tavşana kaç derken tazıya tut diyen, sonra tazıyı tavşan, tavşanı tazı yaparak birbirlerine rol değiştirten, kapitalizmle komünizm arasında, böylesine yalancı ve sahtekâr bir avlanma oyunu oynatan çağın ikili ruh karmaşası, zaman zaman göz kırpmadan oluk gibi kan akmasına sebep olan bu, "kara tarih ruhu" diyebileceğimiz heyecanın üremesine en elverişli ortamı hazırlıyor.

Eskinin "mümin" kavramının yerine "devrimci"yi koyma yenikliği içinde ezgin bir çağ bu. İnanç yitirmenin sürüngenliği. Yenilenmeyi bilmeyen, tazeliğin sırrını yitiren ruhun eline tutsak düştüğü ürperiş. Ruhta kaybedileni kitlede, kalabalıklarda arayış. Kalabalığı bir toplum, kitleyi tarih içindeki yerini almış bir topluluk olarak değil, âdeta şuurdan ve şuuraltından soyunmuş, sıyrılmış, sadece bir içgüdü sürüsü haline gelmiş bir topluluk olarak alan bir arayış.

"Palyaço" da olduğu gibi, çağ, insanı bir role itiyor, sonra insan bu rol uğrunda can verse bile herkes bu "son"u olsun gerçekliğe dahil etmiyor. Gerçekle rolün karıştığı bir heyecan trajedisi.

Tak tak tak. Tekrar kapısını vurmalı kalbin ve ruhun. Yoksa yapma besinlerle beslene beslene vücudun aldığı hale benzer bir durumu almaya doğru hızla gitmekte ruh. Dıştan bakıldığında her şey yerli yerinde, ama bir üfürmeye görün! Püf diye uçacaktır. Ve darmadağınık tüylerin havada oraya buraya koşuşması.

İnanç kalesini yükseltmek ruhta ve onun burçlarına çıkıp oradan bütün insanlığa doğru kaderin ve tarihin büyük diriliş sûrunu üflemek...

Ama bunun için, bunun gerçekleşmesi için diriliş çekirdeğinin oluşması gerekir. Şahdamar yakınlığını varoluşunun temeli bilen diriliş çekirdeğinin.

KENT

Kentlerle uygarlıklar arasında, varoluşları ve varoluşlarına anlam veren eşyayı ve zamanı yorumlama yönünden âdeta bir kan bağı vardır. Uygarlıkların, siteleri vardır mutlaka. Kentler ve sitelerse uygarlıksız olamaz.

Kentler, siteler, medineler, uygarlık özü olmaksızın ve bu özün toz ve toprağıyla haşır neşir olma, karılma olmaksızın, oluşamazlar.

İnsan ve tabiatı, tarih ve zamanı bir hamur olarak kabul edelim. Uygarlık, ruhunu bu hamura maya gibi katar. Ve uygarlık mayasının, insan-tabiat hamurunu içten metamorfoza uğratması sonunda yavaş yavaş kent doğar.

Kent, site, medine doğurma düzeyine varmamış bir uygarlık, henüz tam bir uygarlık olamamış demektir. Böyle bir uygarlık, henüz gelişiminin bütün katlarını açamamış, yani latan bir uygar-

lıktır. Henüz kanatlarını açmamış bir tavus gibidir. Henüz, insan ruhunda, olgunlaşıp da ağacından düşen bir meyva kıvamına varamamıştır. Hamdır. Asmalarda koruktur. Askıdadır. Nebülöz halindedir, kozmos olamamış, kaotik yapısından bütünüyle sıyrılamamıştır.

Kent ve uygarlık âdeta özdeş düşünülmüştür eski uygarlıklarca. Onun içindir ki, medine ve medeniyet, aynı kökten gelir. Arapçadaki eşsiz dil ve anlam uyarlığı, şehir ve medeniyet arasındaki ilişkiyi, aynı realitenin başkalaşmaları, değişimleri, fazları arasındaki ilişki biçiminde vurgulamıştır.

Kentin en hurda noktasında uygarlık balkır. Kent, şehir, bu sebepledir ki, uygarlığın aynasıdır. Şu şartla ki, bu ayna, nesnenin görüntüsünü yansıtan pasif bir levha değil, kendi iç oluşu ve dış görünüşüyle nesneyi yorumlayan, değerlendiren, deyimlendiren aktif, dinamik bir gözleyicidir. "Ana yola tutulmuş bir ayna" demişti roman için Stendhal. Kim bilir belki de bir kent gibi düşünmüştü romanı.

Rönesans'tan bu yana bir "batı kenti" oluştu. Buna karşılık, bir "doğu kenti" anıt gibi duruyordu. Doğu kenti, masal hayatı etkisini bırakıyordu insanın üstünde. Yani tabiattan kopma olmuyordu köye göre şehir. Belki tabiatın şiir unsurlarını abartma, buna karşılık çetinliklerini, zahmet saçan yanlarını ortadan kaldırma, gözden ıraklaştırma, görünmez kılma demekti şehir. Doğu kentinde bu masal veya şiirin yoğurucuları, bir nevi kendilerini şehre ve dolayısıyla insanlığa adamıştılar.

Görünmeyen planda sihirbazın değnekleri gibi hareket ediyorlar, ipek böceğinin kozasını örüşü gibi bir başka biçimde mümkün olmayacak denli bir mükemmellikle bu ipek kenti örüyorlardı. Fakat sonunda kozasının içinde kaynar suda boğulan ipekböceği örneği onlar da namsız ve nişansız kentin havasında eriyorlardı. Ama ne zararı var? Zaten bunun için dünyaya gelmemişler miydi? Bir nevi mistik bir şekilde onlar yapılara bağlıydılar. Sonunda taşa ve mermere kalboluyorlardı. Bittiği vakit teknik bir bütünlenişle mimarını da sırrı gibi kendi içine gömen ehramlarda olana benzer bir durum vardı doğu kentinin doğuşunda. Ehramlarda işçi kitlesi kırbaç altındaydı, mimar bir başka durumda. Mistik bir bağlantı kurulmuştu sanatçı ile işçiler arasında. İşte batı kenti, ehramı doğuran şartların bir kesimini, işçilerin çalışma düzenini, kuralını temel aldı doğuşunda. Zulûm kamçısından doğdu. Sanayiin kuruluşu böyle oldu. Ağır sanayiin ve komünizmin ortaya çıkışı, batı kentinin kuruluşundaki temel felsefe ile ilgilidir. Doğu kenti ise ehramın öbür yüzünü, yani onu doğuran sanatçı şartını temel almaktan doğdu. İşçiler ve her türlü hizmetleri görenler, âdeta ehramın mimarı gibi kendilerini esere adıyorlardı, kente feda ediyorlardı. Bir farkla ki, ehramın mimarı başına gelecek olanı bilmiyor veya elinde olmaksızın bu acı sona mahkûm oluyordu. Bir kader gibi kabul ediyordu belki bu sonu. Halbuki doğu kentinin irili ufaklı mimarları, kurucuları ve devam ettiricileri, kendilerini bilerek isteyerek bu adayışın içine

bırakıyorlardı. Onların problemi ele alış tarzı değişikti. Hizmet yoluyla onlar Allah'a yaklaşmaya çalışıyorlardı. Onların inancına göre, Allah'a varış, insana hizmet yolundan geçiyordu. Bu yüzden kendilerini şehre, şehrin ötesinde insana ve onun da ötesinde Allah'a adıyorlardı.

Aslında lirik gibi görünen doğu kenti, gerçekte bu lirizmin gerisinde böyle bir mistik ve metafizik dokuya mâlikti. Batı kenti ise eziş ve eziliş, buyurma ve buyruğu yerine getirme arasındaki gerilimden doğdu.

İşte bunun içindir ki, doğunun ipek kentinin karşısına, çelikten dev gökdelenler kentini koydu Batı. Nasıl ki bütün bir Asya'yı aşıp Avrupa'ya ulaşan İpek Yolu'nun yerini de demiryollar ağı aldı.

Evet, Mısır medeniyetinin diktiği ehram, bir yüzüyle, kuruluşunun bir yüzüyle Batı uygarlığının kentine, bir yüzüyle de doğu uygarlığı kentine yol açtı tarih içinde. Bu yüzden, dediğimiz gibi, doğuda işçi ve mimar, esnaf, ehramların mimarı gibi esere gömüldüler. Kentin taşında toprağında, havasında eridiler. Onlar, işi bir riyazet aracı kabul ettiler. Nasıl ki, Hacı Bayram-ı Veli de, bu gerçeği, bir şiirinde:

"Ben bir ulu şara vardım
O şarı yapılır buldum
Ben dahi bile yapıldım
Taş ü toprak arasında"

deyişiyle dile getirmektedir. Şüphesiz, Büyük Veli'nin bahsettiği şehir aslında gözle görülen maddî

şehir değil, mânevî şehir, ruh şehridir. Ancak, onun anlayışında maddî şehir de, o "Ulu şar"ın bir tecellisinden, dışa vuruşundan başka bir şey değildir.

Şehir, medine, site veya kent, hangi kelimeyle ifade edersek edelim, bir medeniyetin canlı ve toplu sergisi demek olan eser, her şeyden önce bir ruhun ifadesi olmaktadır. Medeniyet, kurduğu ve yaşattığı şehirlerde kendini ifade etmekte ve ele vermektedir.

Batı da, Rönesans'tan sonra kentini kurarken başlangıçta doğu gibi davrandı. Endülüs'ün, Bağdat uygarlığının etkisiyle tatlı bir ilerleyiş çizgisi içinde başlayan yeni zamanların batı hamlesi, kısa zamanda bu iğreti hoşgörüden sıyrıldı, ehramların kamçısı ansızın geri geldi, kınından sıyrılan bir kılıç gibi insanlığın üzerinde parladı. Evet, demoklesin kılıcı, ama hep asılı kalmamak üzere arasıra inmek şartıyla insanılğın başı üzerinde yükseldi.

Batı kentinde iş yavaş yavaş görünmeye başladı. Fabrikalar katedrallerin yanında yükseldi. Zulûm kamçısı, bir sınıf doğurdu. Fabrikalardan yükselen dumanlar, batının sadece maddî hayatını değil, mânevî ufkunu da bulandırdı. Doğuda mânevî bir şekilde cereyan eden esere gömülüş erdemi asla belirmedi Batı kentinde. Sadece boğazlanmış kurbanların kanının yükselişi görüldü. Bu yükseliş, kan yükselişi Batıyı ürperten son büyük tarihî deprem ve sarsıntıların iç sebebidir.

Şimdi de bir başka olay gözler önünde cereyan ediyor: Bu da doğu kentinin yıkılışı ve yerini batı kentinin alışıdır. Daha doğrusu yıkılan doğu kentinin yerini batı kenti taklidine vermek istemede yeni doğulular. Batılılaşmaya çırpınan doğulular. Şüphesiz, bu kültür kolonizasyonunun sonucudur. Medeniyet değişiminin değil, bir medeniyetin yıkılışının ve yerine yenisinin konulmayarak o medeniyeti yıkan medeniyetin kopyasının dikilmek istenmesinin sonucudur. Karşı koyduğunu sanırken daha çok esiri olmuştur bu yeni doğulu batılının.

Batılı, doğulunun sadece geçmişini ve şimdiki zamanını karartmakla kalmamış, onu propagandasının müthiş baskısı altına alarak, geleceğini de gerçek yönünden kendi eliyle saptırmayı ona empoze edebilmiştir. Bu tip doğulu, batıya karşı direniş ve savunuşunun da yine batı tarafından düzenlendiğini, daha doğrusu kendisine bu anlamda bir zihniyet ve davranış ruhu verildiğini bilmemektedir.

Böylece, kendi hayatını, hiçliğin ve faniliğin kurbanı yapan Batı, onunla yetinmemiş, doğulunun da yirmidört saatlik hayatını kendininkinin taklidi yapmak suretiyle bozmuş, mahvetmiştir. Sahte Spartaküsler, batı tipi başkaldırmalarla, yalancı, daha doğrusu sahte batı tipi kent kurmalarla oyalanmıştır.

Ve böylece, sadece genel olarak uygarlıkta değil, kent yaşayışında da Batı uygarlığının çizdiği yoldan ayrılmak, kısa vâdenin, âdeta günün konusu haline gelmiştir.

PROPAGANDA

Çağdaş Batı uygarlığı, reklâmı ve propagandayı "keşf" etmiştir. Daha önceki uygarlıklarda reklâm ve propaganda yok muydu ki, "keşf etmiştir" sözünü kullanıyoruz Batının propaganda ve reklâm çizgisine bakarak. Şüphesiz, daha önceki uygarlıklarda da reklâm ve propaganda vardı. Ama bu çapta ve bu hacimde, bu ağırlıkta bir reklâm ve propaganda düzeyi, eski Mısır, Yunan ve Roma Medeniyetlerinde olsun, Babil, Asur, Filistin medeniyet dönemlerinde olsun, Çin ve Hint doğu medeniyetlerinde olsun, İslâm Medeniyetinde olsun, günümüz Batı Medeniyetine kadar hiç bir uygarlık döneminde görülmemiştir. Şüphesiz, reklâm ve propagandanın bu noktaya varışı, biraz da tekniğe bağlı. Araç amacı kamçıladı. Amaca görülmemiş bir cesaret verdi. Kimi yerde biçimin öz üzerindeki zaferi gibi burda da görünüşte, aracın amacı sürüklemesi belirdi. Gerçekteyse, etki tek

taraflı değildir, iki yanlıdır. Tekniğin, yani aracın amaca egemen olacak çapa ulaşması, dışa, görünüşe kayan bir medeniyet ideasının kaçınılmaz sonucuydu. Reklâm ve propaganda, tekniğin hız alışından olduğu kadar ona hız veren, daha doğrusu onu hıza mahkûm eden esas kaynaktan besleniyor, maya ve hamurunu ondan alıyor. Böylece, kaynaktan uzaklaşıldıkça, özle biçim, amaçla araç birbirine dönüşüyor ve karışıyor.

Batı medeniyeti dışındaki medeniyetlerde, reklâm ve propaganda için yapılan iş veya ortaya konan eserin gerektirdiği emek veya masrafı geçen bir maliyet asla düşünülemezdi. Önce iş ve eser, sonra reklâm ve propaganda ilkesi söz konusu olabilirdi onlarda. Batı uygarlığında ise, bu ilke, tam tersine dönüşmüş, âdeta, önce reklâm ve propaganda, sonra iş ve eser biçimini almıştır. Yani, eski uygarlıkların klasik çerçevesine göre, iş sonucunda ortaya konan şey, eser, bizzat kendi reklâm ve propagandasını özünde taşımaktadır. Kendini reklâm eden, propaganda eden, bizzat iş ve eserdir. Reklâm ve propaganda iş ve eser değer toplamının dışında, ayrı, kendi başına var, yani bağımsız bir değer değildir. Asıl değerin bir yansımasından, insan zihin, kalb ve ruhuna etki gölgesini salmasından doğmaktadır. Yeni batı uygarlığı anlayışında ise, reklâm ve propaganda, kendi başına değer, iş ve eser olmuştur. Antik, klasik anlayışa göre, eser veya iş, kendi kendisini tanıtır, kendini yine kendisi anlatır; başkasının veya başka bir iş ve eserin anlatım ve tanıtımına ihtiyaç

yoktur. Değer, kendiliğinden anlaşılır. İş ve eser sabırlıdır. Bilineceği ve anlaşılacağı günü beklemeyi bilir. Eser, çevresine, kendiliğinden, varoluşunun gereği olarak gittikçe yayılan bir tesir yapacaktır. Bu tesir yeterlidir. Varolmak, tesir etmektir. Varolmak reklâm ve propagandadır. Yapılanı övmek, iş ve eser verme ahlâkına aykırıdır. İnsanların kalbinde, zihin ve ruhlarında, doğruyu, gerçeği, iyiyi ve güzeli birden bilme, yakalama ve anlama, kısaca bulma özelliği vardır. Bu anlayışı, Şeyh Galib'in:

"Birdenbire bul aşkı
Bu tuhfe bulanındır"

beytini burada sınırlı bir anlamda kullanarak gözümüzün önünde canlandırmış oluruz. Eser, bir "tuhfe"dir. Hakikat bir tuhfedir. Kalbde bir aşk gibi birdenbire görülür, bulunur. Hilkat, eserin insanda otomatik bir biçimde rezonans yapacağı bir özde oluşuna yatkındır. Eşya ve insan ilişkisi yaradılıştan bu kuruluştadır. Aracılara pek gerek yoktur veya onlara en azından sınırlı bir görev düşmektedir. Reklâm ve propaganda, eserin kendini tanıtma gelişimi, gelişme zinciri içinde, ölçüsünde kalma zorundadır. Bundan ötesi, sınırı aşmadır. Sınırı aşan içinse, bir filozofun dediği gibi, sınır yoktur. Usta - şakirt ilişkisi, had bilme ve edeb anlayışlarıyla sıkı sıkıya bağlıydı bu görüş.

Modern Batı böyle düşünmüyor. Ona göre, tanıtma, haber verme, ayrı bir değer katmaktadır işe ve esere. Reklâmsız iş, propagandasız eylem, tanıtmasız eser, henüz tamamlanmamış olmakta-

dır. Yarımdır, eksiktir bu iş, bu eser, bu eylem. Varoluşla varlık arasındaki fark, çağın, bir yüzük gibi insanın boynuna geçirdiği tanıtılma, anlatılma halkası, hâlesi farkıdır. Güvercinlerin boynunda bulunan ve ölünceye kadar taşıdıkları "aşk gerdanlığı" gibidir reklâm ve propaganda halkası çağın boynunda. Bu düşünce, Batıyı bir reklâm ve propaganda bataklığına sapladı. Kentlerin ana caddeleri, hikmet gözüyle bakıldığında, mezartaşlarındaki yazıları andıran tabelâlarla dolu. Sinema, radyo, televizyon yayınları, duvarlar, ruh asalağı, zihin paraziti reklâm ve propaganda akıntısıyla bulanmış. Topluma düzen verme iddiasından doğmuş siyasî partiler bile reklâm ve propaganda ile ayakta durmaktadırlar.

Çağımızda, reklâm ve propagandanın bu önemi kazanması ve bu etki gücüne ulaşması, Batı uygarlığının hakikat anlayışıyla yakından ilgilidir. Rönesans'ta, İslâm uygarlığının baskısı altında iş ve eserin gerektirdiği erdemle başlayan çalışma, giderek, bu baskı ve etkinin zayıflamasıyla doğru orantılı bir şekilde, ondan arınmaya, soyunmaya, kurtulmaya yüz tuttu. Batı, giderek, başarıyı akıl yönünde gördü, erdemde değil. Bu yüzden, erdem unsurunu yavaş yavaş çıkardı eyleminden. Çağımızda bunun felsefesini de kurdu. W. James, hakikatı pratik etkide aradı. Etkiye, eyleme indirgedi hakikatı. Bu böyle olunca, eseri, işi, eylemin, pratiğin değerlendirmesine, hatta yargılamasına bırakmak demek olan reklâm ve propagandanın önemine, hikmet-i vücuduna felse-

fî bir pencere açılmış oldu. Kierkegaard'da olsun. Heidegger'de olsun tamamen gerçeği araştırma çerçevesinden taşmamış bulunan egzistansiyalizmi, Sartre eylem yanına kaydırdı. Yani, Sartre'ın sistemi, başlangıçta dışı egzistansiyalist, içi pragmatik bir yapı özelliği taşıyordu. Sartre'a göre, varoluş, özden önce gelir. Bir deyişle, görünüş, varoluştan öncedir. Daha doğrusu, dışardan görünür varlık veya varoluş. Sosyal ve tarihî planda bile görünüşün etkisinde kalarak, "Zencilerin ezildiği söylenmedikçe, zencilerin ezilmesi bir şey değildir" diyordu Sartre. Daha sonra da komünizm etkinliğini arttırınca, bu sakat hakikat anlayışının kurbanı olarak onun ruh tutsağı oldu. Sartre'ı çeken şey, komünizmin bir eylem ideolojisi olmasıydı.

Çağımızda, reklâm ve propaganda, ideolojilerin de temel stratejik silâhı oldu. Reklâm ve propaganda ile bir ideolojik hareket doğurulmakta bir ülkede, karşı yayınla da birinci plandaki bir ideoloji ikinci plana itilebilmekte.

İşe ve esere gidecek, düşünce ve sanatın yararına kullanılacak emek ve sermayenin büyük bir bölümünü de reklâm ve propaganda kapmakta, bu yüzden, düşünce ve sanat, iş ve eser planında kısırlaşmaya sebebiyet verilmektedir. Nüfusun çoğaldığı, ihtiyaçların arttığı, faydalanma ve kullanmaların yaygınlaştığı bir ortamda emek ve sermayenin bu kısır alanlara dağılımı, insanlığın en büyük ekonomik problemlerinden biri olduğu gibi, ilerlemiş bulunan reklâm ve propaganda sanatı,

bizzat zihnî ve estetik bir tatmin de getirdiğinden, hakikî düşünce ve sanatın da yolunu kesmekte, sahte ile gerçeği birbirine karıştırmakta, iyi, doğru ve güzelin netliğini yitirmesine de sebep olmakta.

Şüphesiz, gerekli olan ne bir sınırlama, ne de eski ölçü ve orana dönüştür. Gerekli olan, temelden değişme yoluyla böyle bir reklâm ve propaganda devleşmesi ruhî ihtiyacının söndürülmesidir. İş ve eser yarışması yerine onu tanıtma yarışmasının çirkinliğini görecek yeni Gönül'ün çağın içinde yürüyüp gelmesidir göze görünmez ipek ayaklarıyla, gerekli olan.

POLİTİKA

Çağdaş Batı ve onun etkisinde kalan ülkelerde görülen tarihî bir saplantı da, politika tutkusudur. Hatta, tutkudan öte, tutkuyu aşkın bir bağlantı olarak kişileri büyülü havasına çekmiş durumda politika çağımızda. Klasik anlamda, politika, davranışlara verilen bir yorum demekken, şimdi, davranışların arka planını oluşturan bir felsefe görünümünü, hatta görevini yüklenmiş. Davranışlarda görülen bütünlük demek olmaktan çıkıp davranışların doğuş sebebi, kaynağı olmaya yüz tutmuş. Daha açık bir ifadeyle, pratik plandan, âdeta teorik plana doğru bir kayma göstermiştir.

Klasik anlayışta, önce felsefe, sonra ona bağlı olarak politika gelirken, bugün, âdeta, önce politika geliyor; felsefe, dünya görüşü de onda varlığına bir dayanak arıyor. Politikaya göre felsefe, giderek felsefeye göre politikanın yerini alıyor.

Bunun sebepleri ve sonuçları üzerinde insanların uzun uzun durup düşünmeleri, gelecekteki durumumuza, insanlığın durumuna ışık tutmakta yararlı olacaktır.

Kaynağını akıldan alan felsefe ile, akıldışı, daha doğrusu akılüstü bir kaynaktan doğan ve beslenen din arasındaki denge, insanı metafizik planla fizik plan arasında ruhunu hem o tarafa, hem bu tarafa açmış, çok yanlı bir varoluşa sahip kılmıştı. Bu durumda politika, sadece davranışlar planındaki bir prensipliliği, birlik ve düzeni ifade ediyordu. Fakat, bir gün geldi, din önce aklın büyük baskısı altında kaldı, daha sonra da büsbütün zayıflamaya yüz tutarak yerini yavaş yavaş felsefeye kaptırmaya başladı. İnsanın metafizik sonsuzluğuna cevap veren din, ruhta bir boşluk bırakarak, âdeta, uzayın sonsuzluğuna çekilirken, felsefe onun yerini alma ihtirasından kendini alıkoyamadı.

Ama bir kere kayma başlamıştı. İnsan ruhunda bir çığ düşüşüydü bu. Filozofların istediği noktada da durmadı çığ topağı; durmayacaktı da. Durmazdı da.

Şimdi de felsefenin yerini politika, politika tutkusu almaya başladı.

Yalnız toplumlar arasında veya toplum sınıfları ve katları arasında değil, insanın bütün çevresiyle kendisi arasında da artık bir politika bağı var. Bu bağ, âdeta bir ruh gibi insanı içten sarmış ve kuşatmıştır. İnsan, istese de kolay kolay bu örümcek ağının içinden çıkamayacaktır.

Aksiyonu düşünceden, jesti niyetten üstün gören bir felsefe gibi sızmış insan ruhunun katları arasına politika.

Bu hastalık o kadar ileri bir duruma varmış ki, artık, insanın kendine karşı da politika yaptığı söylenebilir.

Politika, hayat tarzının, dünya görüşünün, giderek kimi yerde dinin yerini alma eğiliminde.

İnsan, kendini, Ebedî Tanrı karşısında olduğu bir sorumdan kurtarmış sanınca, eşiti bulunan varlıklarla bir diyalog içinde sayıyor. O zaman tümüyle sorguya çekilemiyeceği, bütün varlığından hesap sorulamayacağı duygusuna kapılıyor. Ruhunun bir bölümünü iyice mahrem tutma çabasına girişiyor. Bu bölgenin giderek boşaldığının farkında olmuyor. Böylece, oraya davranışlarının bir gölgesini, simetrik bir bütün halinde düşürüyor zamanla. Sonra da insan o gölgeye baktığında onu bir kuram gibi, bir bildiri gibi görüyor. Bu bir ruhî illüzyondur. Politikanın öte yakadaki görüntüsü, bir din veya felsefe biçiminde görünerek insanı aldatabiliyor.

Marksizm de, bir iktisat politikası gibi başlayan bir düşünce iken, aynı çağdaş insan ruhu yapısının özelliklerinden yararlanarak, bir ideoloji, bir doktrin, hatta bir din olmaya doğru gidiyor kimi insanlar için. Kimi insanlar onu din gibi benimsiyor.

Politika, din ve felsefe gibi olunca, bundan çok korkunç bir pratik sonuç doğuyor. Kimi insan, top-

lum veya devletleri politikaları gereği attıkları bir adımdan hiç bir şekilde caydırmak mümkün olamıyor. Bunun da acısını bütün insanlık çekiyor. İnsanlık bu saplantısını çok pahalıya ödüyor.

Sözgelimi, bir toplum, bir başka toplumu boyunduruğu altına almaya girişmişse, bunu hiç bir mantıkî söz savunması durduramaz. Yalvarış, insanların mahvolmaları, hiç bir şey, o toplumu bu eyleminden döndüremeyecektir.

Merhametten yoksun bir insanlığın doğuşu, deccalsı ideolojilerin ve önderlerin boy gösterişi bu kaynaktan beslenmekte. İnsan davranışlarının değerce abartılmasının sonucu.

Kitleler şartlanmakta ve bu şartlanmalar bir politika görünümünde ve içyapısında iken, ona verilen önem ve anlam yüzünden, büyülenmiş toplulukların çılgın saldırılarına veya tutkularına temel olmaya itilmekte. Bu çılgınlıklar da uzun bir sürede, akılla ve sabırla sürdürülmekte!

Politika planları bir kader gibi izlenmekte.

Kitleler onlara tanrısal buyruklarmış gibi uymakta.

Politika, kara bir ümanizm gibi insanlığın üzerine çökmüş durumda.

Bunu dağıtacak güçlü rüzgâr, insanlığı kendi ruhuna döndürecek esinti, bakalım ne zaman ve ne yönden esecek?

DEVRİM

I

Çağımızda devrimi bir radikalizm gibi anlamamak gerekir. Belki devrim eylemlerinin ilk sözü yine radikalizm olmaya devam ediyor. Ama gerçekte çağımızda radikalizm bir maske haline gelmiştir. Rönesans sonrası Batısına ayak uydurmuş bütün doğu yapıları, gerek Batıya uyma değişimi, gerek temelden gelen eski kültür ve geleneğin baskısı altında sıkışınca, çatlama ve patlamalar oluyor ve başlangıçta ruhların kapıldığı panik sonucu devrim izlenimi uyanıyor.

Aslında Rus Devrimi, Batı Avrupa'ya ayak uydurmuş Ortodoksluk Rusya'sı demek olan Çarlığın, bir nevi yenilenişidir. Rus halkı için mülkiyet zaten söz konusu değildi. Dün büyük toprak sahiplerinin kölesi olan mujik, bugün devletin ve

partinin kölesidir. Lenin, yüzüne bir ideolog maskesini takmasını bilmiş bir 20. yüzyıl Deli Petrosundan başka bir şey değildir gerçekte. Geçmişte Ortodoksluğun ülkesi olarak geçinen Rusya bugün onun yerine Marksizmi koymuşsa da, gerçekte, sürekli olarak panislavizmi işlemektedir. Hıristiyanlık ve Leninizm evrensel maskelerdir onlar için. Rusya için asıl problem, çağdaşlaşmaktı Batıyla. Bu hedefe varmak için bir nevi itici - ülkü olarak kullandı Marksizmi. Aristokrat sınıfın yerini bürokratlar aldı. Aslında hıristiyanlık ve Marksizm, çağa uyma düşüncesinin tohumlarını taşıyan kuluçkalıklar gibi alınmışlardır. Bilhassa Marksizm. Rusya Marksizmi insanı değiştirmek için değil, çabuk eskiyen ve etkinsizleşen devlet çarkını yenilemek ve ayakta tutabilmek için kullanmıştır. Ama bu kullanış uğruna Çarlık babadan oğlu geçme biçimini yitirmiş ve Rus insanı da biraz değişmeye yüz tutmuştur. Garip bir olgudur ki, komünizm, Rus insanından çok, dışardaki tutkunlarına etkide bulunmuş, onları hayâlleriyle kendilerini değişime itmeğe zorlamıştır. Dostoyevski'nin Ecinniler'inin devrimci kahramanının sonunda ortaya çıkan ideali gibi, komünizm, maskesinden sıyrılınca çırılçıplak bir yeni Çarcılık, çağdaşlaşmış Çarcılık ortaya çıkacaktır. Fakat Rusya, korkunç diplomasisiyle bir kukla oyununu canlı hayat gibi göstermesini bilmekte ve başka ülkelerde ideolojik görüntüsünü ustalıkla sürdürebilmektedir.

Çin de üç aşağı beş yukarı aynı. Orda da, problem çağdaşlaşmaktı. 18. yüzyıldan beri batılılaş-

maya çalışan Çin, Rusya kadar da Batıya yaklaşamamış, sömürge olmaktan kurtulamamıştı. Rusya, ne de olsa büyük bir Batı devletiydi her zaman için. Kimi zaman ona ayak uyduramıyor ve onun tarafından yutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu. Napolyon tehlikesini savmasını bilen Rusya, eğer daha önce az veya çok bir çağdaşlaşma ile Rus olmayan halkları kendi yapısına bağlamamış olsaydı Hitler Şokuna dayanabilecek miydi? Sanmıyoruz. Çin içinse durum daha değişiktir: Sömürgecilikten kurtulmak için çağdaşlaşmak. Bunun için, ülke, devrim, kültür ihtilâli, komünizm doktrini gibi zorlayıcı değişim araçlarını kullandı. Eğer Batıdaki teknik ihtilâl sürüp gider ve Çin olsun, Rusya olsun çağdaşlaşmada yine aranın açıldığına tanık olurlarsa, buralarda yeni devrimler beklenebilir.

Batılılarca, "geri kalmış ülke", "kalkınmamış ülke", "az gelişmiş ülke" gibi alaycı deyişlerle tanımlanarak anılan Asya ve Afrika ülkeleri de, sosyalizm, devrim v.b. adı altında hep aynı olgunun içine girmişlerdir.

Bir tarih ve kader ironisidir ki, Avrupa'nın, kendi düşüncelerinin, hayat tarzının ve devrimlerinin köklü bunalımına ve çıkmazına düştüğü bir dönemde, bütün dünya ülkeleri bu ruhî trajediden habersiz, mutlu bir batı prototipi gerçekleştirebileceğini umuyor. Hepsini de bu aldanışa sürükleyen, sosyalizm–liberalizm, kapitalizm–komünizm ikilemidir. Onlar sanıyorlar ki, Batıdaki eleştirici düşünceyi benimsemek, Batıya karşı olmaya yete-

cektir. Halbuki, Marksizm, Batı için bir özeleştiri durumundadır. Marksizm, sosyalizm, Batıyla çağdaşlaşma aracı olarak kullanıldıkça sonuç olarak yine Batıya yarayacaktır. Çünkü: asıl marksist düş ve gerçekleşim, Batı tekniğinin daha uç bir plana gidip makine ve fabrika insanı tipinden başkasını ortadan kaldırması isteğiydi. Yani Nietzsche'ninkinin tam zıddı. O, üstün insanı doğurmak istiyordu Avrupa'da. Marx ise, alt–insanın dışındakileri ortadan kaldırarak bir mutluluk sağlamak istiyordu Batıda. Antinomiyi ortadan kaldırmak. Nietzsche devlerin saltanatını istiyordu, Marx ise sözde mutlu bir cüceler ülkesi. İkisi de temelde Batı ideasına bağlıydılar. Nietzsche soysuzlaştırılarak Batıda denendi. Ve başarısızlığa uğradı. Çünkü: devler değil, devlerin karikatürleri ortaya çıktı. Marksizm ise Batıya yetişmeye çalışan ülkelere sürüldü. Onlar da onu Batılılaşma aracının daha çağdaşlaşmışı gibi alıp işlediler.

Marksizme veya daha geniş anlamıyla sosyalizme henüz saplanmamış bulunmakla birlikte en geniş biçimde bu akımın düşünce ve eylem bombardımanı altına girmiş bulunan Türkiye'de de durum aynı. Osmanlı Devleti'nin batılılaşması sistemi, giderek, bugünün alternatifi önüne gelip duracaktı: kapitalistleşme mi, yoksa onun batıdaki antinomisi olan komünistleşme mi? Tabiîdir ki, Tanzimat yanlışından yola çıkış, Ülkeyi, böylesine masaldaki kırk katır mı, kırk satır mı ikileminin karşısına getirecekti.

Aslında, gerçek devrim, bu şekilde, batılılaş-

ma yoluyla çağdaşlaşma demek olabilir mi? Bizce hayır. Kartaca Romalılaşabilir miydi? İnka Batılılaşabilir miydi? Kartaca'nın Romalılaşmasına, Amerika'nın eski uygarlıklarının Batılılaşmasına devrim adı verilebilir miydi? Hayır. Belki de uzun bir sürede aynı şey olmuştur. Kartaca, Romalılaşarak dünya yüzünden silinmiş, Amerika da Avrupalılaşarak, eski medeniyetlerini toprağa ve tarihe gömmüştür.

Rusya için durum değişiktir dediğimiz gibi. Ama Çin, çinli olmayan ülkeleri oyalama politikasına yarayan ciheti bir yana, kendi geçmiş uygarlığına elveda demiştir. Çağdaşlaşma için. Yoksa batılılaşma için değil. Kendi uygarlığından yaşama gücü olan unsurları bırakmayacaktır Çin. Çin devrimi, çağdaşlaşma ile ülke uygarlığının bitişinin aynı ana gelişinden doğmuştur. Yoksa Batı insanı ve uygarlığına duyulan hayranlık ve sevgiden değil. Çin'in benlik gururu henüz sürüp gitmektedir. Bu bakımdan Çin'in batılılaşması anlamında bir devrim söz konusu değildir. Yani bir devrim olacaksa Çin'de henüz bu devrim olmamıştır. Bugün, Çin Devrimi denilen oluşumda ölen, bakımından bir devrim var, ancak ortada henüz dirilen yok.

İslâm ülkeleri içinse, devrim, batılılaşma, kendi medeniyetine ihanetten başka bir şey değildir. Çok radikal bir değişime ihtiyaç vardır şüphesiz islâm ülkelerinde. İsterseniz bunun adına devrim deyiniz, isterseniz daha doğru bir adlandırma ile, Diriliş deyiniz. Diriliş, batılılaşmaya pay-

dos deyiştir. Diriliş, içe doğru radikal bir değişimdir. Daha sonra da bu değişimin dışa yansıması olacaktır. Diriliş, dev veya cüceler ülkesi kuran Batı ütopyalarına set çeken bir öze dönüş değişimidir.

Gelen diriliş erleri, çağın alnına "Devrim yok, Diriliş var" sloganını yazacaktır. Ya da "Gerçek Devrim Diriliştir" sloganını. Ya da, devrimi bugünkü anlamında kullanan bir deyiş içinde: "Devrimin ötesi var: Diriliş" sloganı.

Batı, hep devrim "ihraç etti". Şimdi de Diriliş "ithal" etsin.

II

Fransız Devrimi ve ona öncülük etmiş olan İngiltere'deki hak istemeler, gerçekte, Rönesans sonrası insanının oluşma safhaları olarak tarihî anlama kavuşmuşlardır. Gerçekten, ilkin sanatçılar gözükmüş ve gelmiş, Ortaçağ hıristiyanlık uygarlığını değiştirmeye başlamışlardı. Şairler, ressamlar, heykeltraşlar bu yolu açmışlardı. İkinci bir safhada bu yeni oluşun açılımı olacaktı. Düşünce safhası yani. Düşünürler akımı safhası. Bu düşünürlerin yazıp çizdiklerinin insanların ruhlarında yaptığı yankılar, Fransız Devrimi'ne sebep oldu. İnanç üzerinde olan değişim de *Reform*'u doğurdu. İnanç, düşünce sanat alanındaki bu değişimlerden sonra Rönesansçı Batı Dünyası kendine özgü yemişini verdi: pozitif bilimin –bir bakıma–

kara yemişi olan teknik. Ve 19. asırda her yönden Rönesans sonrası Batı Uygarlığı en olgun dönemini yaşadı. Filozoflar, sanatçılar, bilginler ve ekonomi düşünürleri safhası. Her alanda doruk noktasına varış bu yüzyılda oldu, Batının bu uygarlık döneminde. Tabiîdir ki, teknik, bu hükümden hariçtir. Teknik, 20. yüzyılda da ilerlemeye devam etmiştir. En yüksek derecesine varıp varmadığı da şu anda kesin olarak belirlenemez. Teknik ilerlemede gündönümü, tepe noktasından aşağıya inişin başlaması, ancak teknik gereksinmenin azalışı, ya da bütün insanların, bilhassa batılıların dünya iştihasının, iyice yani kesin olarak kırılışı ile olacaktır. Bu, ihtiyaç duymanın azalışı veya dünyaseverliğin –hattâ dünyataparlığın demek gerekir– çöküşü gözle görülür hâle gelmemiş bulunuyor. Zaten paradoksal bir gelişim gözlenebilir tarihin iç akıntısında, günümüz kesitlerinde. Bir yandan nüfus artışı, fizik kaynakların tükenişi, dünyada ihtiyaç kataloğunun hızla artışı tekniğe gereksinmeyi kamçılarken, tekniği elinde tutan kadroda da yavaş yavaş gelişen bir absürd duygusunun iç kemirici etkisi, bir kemik veremi gibi Batının ekonomik iskeletine sızmış bulunuyor. Ağır sanayi kadrosu, Tennessee Williams'ın veya Arthur Miller'in piyeslerinde görülen o şiddet gerilimi cinsinden bir tehdidi, iki tarafa çekilmeden doğan kopma, patlama veya çatlama duygusunun gölgesini, bir demokles kılıcı gibi başının üstünde hissetmektedir. Fakat bu iki zıt yöne çekici şiddet gerilimi, son noktaya varmış değildir. Hatta başlangıç noktasındadır denebilir.

İşte, Batı, düşünce ve felsefe, sanat, inanç, bilim ve teknik bakımından bu genel gelişme eğrisini, bir plak izinin üzerinden giden gramofon iğnesi gibi bütünleştirmeğe doğru giderken, düşünce değişimlerinin kişi ve toplum düzenindeki etkilerini derleyen devrimlere tanık oldu. Bunun en belirgini de şüphesiz Fransız Devrimi'dir. Özgürlük kelimesiyle sembollenen hareket. Daha sonra bunun süreği gibi gelen "sosyalizm" akımı bir devrime yol açamadı Batıda. Hattâ bir evrim olarak bile Batıyı temelden şartlandırmış sayılamaz. Ama, hep bir tehdit gibi, bir eleştiri gibi, sistemin yanıbaşında göründü. Toplum ve kişi üzerine olan düşünce ve teklifler arasında, bir alternatif olarak Batı uygarlığının sistem düzeninin unsurlarından biri oldu.

Ancak, 20. yüzyılda Batı Uygarlığı, yeni bir olgu karşısında kalmıştır: Asya, Afrika, Güney Amerika gibi Batı Uygarlığı dışında kalmış veya sadece o uygarlıkların sömürüşüne uğramış ülkelerde beliren Batı Uygarlığı'nın düşünce yapısına ve teknik ilerlemesine yaklaşma, âdeta onu benimseme, ona katılma hareketi. Batıya karşı batılılaşma hareketi. Batı Uygarlığı yayılıyor, ama bir yandan da Batının tekelinden çıkıyor. Batı kuşkuda: Bu iyi mi, kötü mü? Öte yandan Batı Uygarlığı ilk kez öbür uygarlıkların bütünüyle ve içten karşılaşıyor. Gerçi, karşılaştığı öbür uygarlıkların ölü halidir daha çok. Onları yenmesi işten bile görünmüyor. Ama, bu ilk ve kolay savaşın ardından, arkasından asıl savaş gelmeyecek midir? Bu eski

uygarlıkların yeni ölü külleri havaya savrulduktan sonra alttan çıkacak granitten sert arkaik kök, Batı Uygarlığı'nın çelik süngüsünü kırmayacak mı? Avrupa, bu ve buna bağlı sorunların kuşkusundan doğan bunalımların ilk alacakaranlığına girerken, Batı Uygarlığı'nın Dünyaya yayılışı bir kaç demette toplanarak bir oluşlar dizisi görünüşünü aldı. Bu demetleri şöyle sıralayabiliriz:

1 – Japon Donanımı,

2 – Rus Devrimi,

3 – Çin Devrimi,

4 – Ufak ülkeler devrimleri genel dalgası.

Bunlardan Rus ve Çin devriminin anlamlarını geçen paragraflarda belirtmiştik. Bir çağdaşlaşma söz konusu demiştik.

Japonya'daki değişimin anlamı ise daha çok maddî plandadır. Kendine özgü bir yanı vardır Japon olayının. Rusya ve Çin'in çağdaşlaşması, bir nevi, maddî kalkınmadan öteye giden bir değişimdi. İster istemez düşüncelere ve inançlara, tarihî kurumlara gidip dayanıyordu. Ama Japonya Batıya bakışında korkunç bir unsur soyutlaması yapmış, yalnız bilim ve teknolojisine bakmıştı. Rusya'da ortodoksluk, çarlık gibi kurumlar çağdaşlaşma zorunluğu karşısında çökmüş, ya da boşaltılan özlerin yerini yeni çarcılık anlamına proleterya diktatörlüğü ve kilisenin yerini de parti bağlantısı almıştı. Hıristiyanlık kredosunun yerine parti ilkeleri, marksizm geçmişti. Çin'de ise, çağdaşlaşma, sadece teknik ilerleme anlamına gelmemiş,

eski yaşayışa mânevî etkide bulunmuştu değişim. Çin, bu sarsıntıyı karşılamak için kültür ihtilâli denen araca başvurdu. Neydi bu araç? Kültür ihtilâlî, denizkızı gibi bir imajdır kültür ve uygarlık tarihi leitmotifi olarak. Bu araçla, Çin, kültürde bütünüyle Batıya dönüşümü hedef almış olmadığı gibi bütünüyle eskiyi korumak niyetinin bir manivelâsına da kavuşmuş değildir. Bazı vazgeçilmez değerleri olduğuna inanmaktadır Çin. Buna karşılık, bazı alıntılar zorunda olduğunu da bilmekte. Çin insanı, kaçınılmaz dış etki dışında daha da büyük bir değişime uğrayacak mıdır, bugün için bir şey söylenemez. Çin, bir devrim insanı ve toplumu doğurmaktan çok, çağdaş görünüşlü bir imparatorluğu hedef almış görünüyor. Yeni bir Çin İmparatorluğu hedefi. Rusya'nın yeni çarcılığı ile Çin'in imparatorluk hayâli, Batının büyülü doktrin ve tekniğiyle doğu halklarının gözünü korkutmak, onları apıştırıp bu panikten faydalanmak gibi bir metod çerçevesinde gerçekleşme şansını deniyor. Rusya, temelde yine de batılı bir devlet olması yüzünden daha köklü bir etkide kalmışsa da, Çin'in âdeta kozmik denilebilecek şartlarının geleceğin tahminini peçeleyen yüzünü hesaba katmak gerekir.

Japonya'nın dışa dönüşü, Batıya karşı direnmek için maddî cephesiyle yenilenişi, olayı veya olgusu, uygarlık tarihinde, dediğimiz gibi, kendine özgü bir olay ve olgudur. Japonya, ruhunu hiç zorlamaksızın, mânevî, kültürel yapısını hiç değiştirmeksizin, tekniğini ve ekonomisini birden

Batılı düzeye çıkarmasını bilmiştir. Doğrusu raslanmamış bir olay, bu. Bir yönüyle "harika". Bu öyle bir olgudur ki, şu hükümleri tam tamına doğrulamakta: Japonya batılılaşmıştır, Japonya hiç değişmemiş, aynı kalmıştır; Japonya dışa dönmüştür; Japonya dışa dönmemiş, kendi içe bakışını sürdürmektedir; Japonya, Batıya karşı tam bir direniş girişimini başarmıştır. Japonya bir direniş bilincini hiç duymamış, belki kendi savunmasının optimal boyutlarına ulaşmıştır. Bütün bu birbirine aykırı ve karşı olgu görünümlerini nasıl olur da aynı oluşumda gözlemleyebiliyoruz? İşte yanlış adlandırmalarla, Japon mucizesi, Japon harikası, Japon kalkınması dedikleri tarihî vak'anın kendine özgü yanı burasıdır. Aslında, Japonya, dinini, imparator kültünü, ruh yapısını ve toplum duygusunu yitirmeden bir hamlede teknik ve ekonomik yönden Batıya erişmiştir. Bu olayın gerçek açıklama ve yorumu ne olabilir acaba?

Japon olayı üzerinde islâm uygarlığının diriliş savaşçıları durup düşünmek zorundadırlar.

Aslında, Okyanus içindeki bu adalar halkı, bir "deniz düşü" hayatını yaşamaktadırlar. Zaman zaman büyük sarsıntılar geçirmelerine rağmen, Japonlar bu düşten uyanmamışlardır. Belki de bu rüyadan uyanmaları mümkün değildir. Yaradılışları, bu rüyayı bir hayat gibi sürdürmeyi gerektirmektedir âdeta.

Yabancı donanmaların ufukta göründüğü ilk andan itibaren, sürekli olarak, âdeta bir kâbusla karşı karşıya kaldıklarını sanmışlar, büyücüler

gibi kabul etmişlerdir Batılıları. Batı tekniğini de bir büyü tekniği gibi kavramışlar ve âdeta klan sihirbazının olağanüstü büyü bilgilerine ermesi halinde bile klan hayatını değiştirmemesi gibi, bu tekniği ve ekonomiyi kendi iç dünyalarından ayrı tutmuşlardır. Evet, "büyü" hayata karıştırılamaz. Büyüyü hayata ve rüyaya karıştırırsanız hayat kirlenir, rüya kararır; âdeta toplum genel bir zehirlenmeye uğrar. Büyü, doğaüstü, her gün rastlanmayan saldırılara karşı bir korunma aracı veya sistemidir. Büyü, fizikötesi bir zırhtır. İşte, Japon şuuraltındaki bu gibi düşüncelerle Japon halkının Batı ekonomisini ve tekniğini kavraması, rüyadaki insanın gördüğü kâbusa karşı organik donanımıyla eşdeğerlidir. İkinci Dünya Savaşı'nda Japonların teslim oluşlarının sağlanmasında bu ırk psikolojisi özelliği çok iyi hesaplanmıştır. Batılılar, büyük güçleri olan gözlemleme ve inceleme dehalarını kullanarak, ruhça kendi içine dönük veya kapanık, dışarıya sadece donanım gözünü açan bu deniz devleri ülkesinin korkunç bir büyü şokuyla donup kalacağını iyi bilmiştir...

İşte, Japonların gücüyle zaafının toplandığı nokta. Japonlar, dıştan soyutlanmış olarak kalmayı sürdürme çabası içinde oldular hep. Japon mucizesi, Japon harikası denen vak'a, gerçekte çevreden soyut kalabilme için Donanış (cihazlanış) girişiminden ibaretti. Yoksa, islâm ülkeleri gibi Batıyla gerçek bir medeniyet hesaplaşması yapmış değildir Japonya. Bu açıdan bakılınca O'nu kendine özgü bilmek, fakat örnek olarak düşün-

memek gerekir. Japonya, rüyasından uyanmış değildir dediğimiz gibi, II. Cihan Savaşı'ndaki yenilgisine rağmen. Belki, uyanacak da değil. Kimbilir, belki de, Japonların ancak bir "hakikat dirilişi" akımından etkilenerek iç değişime uğrayabilecekleri, böylece dünya ve insanlıkla bütünleşebilecekleri bir gün gelebilir. Böyle bir izlenim vermiyor değil Japonlar. Ama, bunun dışında, ruhça insanlıktan soyutlanma, dışa dönüş olarak da ancak donanım ve sömürüşten öte bir isteği taşır görünmemektedirler. Ve, ne yazık ki, bu görünüm, öbür izlenimden çok daha güçlü durumda.

Bu büyük ülkelerin dışındakiler, bağımsızlık savaşı verirken, devrim mitine sarılıyorlar. Devrim, onlar için cesaret verici bir düş oluyor. Özgürlük ve bağımsızlık, apaçık ifade edildiğinde, yani gerçekçi çizgiler içinde kitlelere başarı umudunu vermeğe yetmemekte, bu sebeple bir destan tutamağına ihtiyaç duyulmaktadır. Batının sömürgesi olan ülkelerde bu tutamak, komünistlerin usta propaganda güçleri yüzünden, marksizm, sosyalizm olmakta. Bir düşün etkisinde insanlar acı realiteyi omuzlasınlar isteniyor. Bu bakımdan, çağımızın ufkunda, durmadan "devrim" sözü çınlayıp duruyor. Afrika'daki, Asya'daki küçük ülkeler, âdeta devrimci üretme ortamları haline dönüşmüşlerdir, dönüştürülmüşlerdir.

Ate insanlar için "devrim" sözü mistik ve mitolojik bir leitmotif halini almaktadır zamanla. Çok realist planlarla desteklenen başkaldırmalar az çok bir başarıya ulaşınca da "devrim" lehine kay-

dedilmektedir bu başarı... Böylece de devrim miti git gide büyüme imkânına kavuşmaktadır.

Aslında 20. milâdî yüzyılda devrim, kendi öz tanımının dışında bir çok hareketlerin demet ismi olmaktadır. Yoksa, Batının bir iç değişim patlaması olan Fransız Devrimi'nin dışında saf anlamında bir devrim söz konusu değildir. Fransız Devrimi ise, batıda sebep olduğu değişimlerle Batı Uygarlığı'nın yazgısında felsefî açıdan ne gibi bir sonuç doğurduğu tartışması bir yana, Asya ve Afrika ülkeleri için hiç de şifa verici bir özeniş kaynağı olmamıştır. Tam tersine, bir nevi zehirin bünyedeki etkisi cinsinden bir etkiyle bu ülkelerin ruhunu karartmış ve onları dipsiz ve karanlık bir uçurumun içine sarkıtmıştır. Napolyon'un elçisi tarafından Taksim Meydanı'na dikildiği söylenen ve "hürriyet ağacı" adı verilen çam ağacı, içten, köklerini toplumun tâ kalbine kadar uzatmış ve ona hayat özünü veren kan özünü emip tüketmiştir.

Sovyet Rusya'dan başlayarak derece derece devrime benzeyen veya devrim görüşüne bürünen, ya da "devrim" adı altında toplanan hareketler, çoğu Avrupa dışında sahneye konan Batının iç dramıdır. Batı, kendini doğu ve güney, kuzey aynalarında seyretmekte. Başka yüzleri, kendi iç yüzünün röntgen camı gibi kullanmakta. Belki bunu şuurlu olarak yapmamakta, ama kader ona bu "oyun"un seyrini hazırlamakta. Batı palyaçosu, boyalı suratının aksini uzaklardaki aynalarda bu kez çok kere gerçek kanla, kanın görüntüleriyle

yansımış bulmakta ve en zalim iç kuşkusuyla kıvranmakta: acaba gördüğüm bu boyalı yüzler benimki gibi mi, yoksa boya diye gördüğüm kan mı? Benim oyunum bana mı oynanıyor; yoksa, oyun trajediye mi dönüşüyor?

İki Cihan Savaşı'nda Avrupa'nın göbeğinde süren olgunun, çok daha yavaş, örtük ve dağınık doz ve kıvamlarıyla, Asya'da, Afrika'da sürüp gitmesi, devrim adlı yaygın, elipsi aynada görünüyor. Bu bir savaş süreğidir bir bakıma. Yani, bir bakıma Batının iç savaşıdır bu. Almanlarla direkt olarak ve tam bir bilinçle çarpışan öbür batılılar, Rusya'yla ve öbür ülkelerle dolaylı olarak ve bilinçsizce savaşmaktadırlar. Rusların yüzyıllarca bizimle savaşması ve bizim çöküşümüzde büyük pay sahibi gözükmeleri sebebiyle ona hayrandırlar. Ona karşı bu yüzden korku ve ürpertiyle karışık bir saygı ve sempati duyarlar. Batılıların Ruslardan nefret ettikleri, koskocaman bir yalandır. Belki biraz barbar buldukları için onlardan çekinirler, ama, onlarla bir savaşı düşünmezler. Batılılar bu psikolojileri sebebiyle bir savaşı istemezler ama, kaderleri Rusya'yla bir savaşa başlamıştır bile. Çünkü: onlarla Ruslar arasındaki bu gizli kapaklı, bu dolaylı ve bilinçsiz savaş, gerçekte, Batının kader parçalanışının savaşıdır. Küçük ülkeler de bu kavganın içindedirler uyur uyanık. Çok defa da kurbanı olmaktadırlar bu "sürekli devrim"in.

Dikkat edilirse, daha çok siyasî açıdan, savaş açısından anlamlandırıyoruz "devrim" olayını.

Evet, ama, gerçekte de öyledir. 20. yüzyıl devrimleri, aslında, daha çok yapıcıları yönünden bir siyasî amaç ve anlama yöneliktir. Bütünü ile ve tarih süreci olarak ise, belirttiğimiz gibi, Avrupa'nın iç dramının dışa taşması, uzaklarda yansıması, ovanın ortasındaki ateşin ufuklarda çepçevre görünmesidir.

III

Din haline gelmiş veya getirilmiş politika, onun en güçlü silâhı propaganda, teknolojinin bir yandan kişi üstündeki baskısı, devletin etki aracı olarak ruhlara saldığı korku ve titreyiş, öte yandan entellektüelin macera ile birleşme ve kaynaşmasına verdiği umut primi veya araladığı cesaret kapısı, eylemi düşünceye, düşünceyi eyleme yaklaştıran kitle kültürü.. vb.. bütün bir yenilikler demeti, klasik hayat çerçevesine her zaman sığdırılamamakta çağımızda. Şüphesiz, yüzyılların birikimi bir hayat tarzı, değişmez davranışlar sistemini oluşturduğu gibi, sanayi devriminin ve esasında Batı sürekli değişim ruhunun, karşı bir sistem doğurması olağandı. Birikip birikip bir noktada patlak veren bu karşı ruh, yeni çağda en büyük zaferini Fransız Devrimi'nde yaşadı. Daha sonra, birtakım sarsıntılarla Avrupa ile Asya arasında ikinci büyük patlamasını yaptı; bu Rus Devrimi'ydi. Batı Uygarlığı'nın dışa aşılanışıyla birlikte bu ruh da, bütün dünyaya yayıldı. Batı Uygarlığı

bir yere ulaşır ulaşmaz, hatta kimi yerde daha ulaşamadan bu ruh, orada kozasını örmeğe başladı. Bu ufak ufak devrimler, gerçekte yaygın karşı ruhun kestane fişeği dizisi gibi pat pat.. solgun ülkeleri dolaşmasından doğmakta..

Yerleşiklik ve kopukluk, düzen ve başkaldırının karşılaşmasından doğan devrimin değerlendirilişi de çağın bu ruh düalizmine uyar biçimde. Sürdürücü ruh, devrimi, başkaldırıcı ruh yerleşik düzeni kınayacaktır. Fransız Devrimi'nden sonra, eski Yunan Uygarlığı'na özenilerek bu düalizm sınırlı kurallı bir düzene konmak istendi. Ama Batıya özenen öbür ülkelerde bu enstantanedeki düalizme süreç içinde bir düalizm, yani enine değil boyuna bir düalizm de katıldı: devrim–demokrasi düalizmi. Demokrasi denemesinden ihtilâllere, ihtilâllerden tekrar demokrasi denemesine geçiş. Hegelsi tez ve antitez batı ruhuna uygunsa da, mistik yaradılıştaki doğu kitlelerini diyalektik bir yapı yaşayışına dönüştürmenin bu kararsız akışı, daha ne kadar sürecektir bilinemez. Belki de Doğu–Batı meselesinin dünya ölçüsünde Haçlılardan sonra bu ikinci ortaya konuşu, uzun vâdeli bir çözüme bağlanıncaya kadar sürüp gidecektir.

Yunan demokrasisi hayattan, yani doğadan doğmuştu. Anglosakson, angloamerikan demokrasisi gibi. Halbuki Kara Avrupası demokrasisi, düşüncelerden ve sonuç olarak devrimden doğdu. Daha doğrusu, devrimin kesilip biçilip düzene konmasından. Ona özeniş, bu demokrasiyi doğuran faktöre dönüş biçiminde tecelli edebiliyor za-

man zaman. Batı, vahşi bir gücü, sınırlar ve şartlar çemberine alarak, onu nasıl elinin altında işe yarar bir kuvvet olarak kullanılır hâle koyuyorsa, devrimi de insan doğasından toplum planına getirerek ehlileştirmeğe çalışmış ve bu konuda bir dereceye kadar da başarıya ulaşmıştır. Batı uygarlığıyla şu veya bu şekilde temasa geçen ülkeler, düşünceler ve estetikle birlikte bu davranış yapısını da taklide girişmekte, fakat iyi ayarlanamayan ve vanaları iyi sıkıştırılamayan su gücü gibi, patlamalara şahit olmaktadırlar. Kimi zaman da, kişinin özgürlük, toplumun kalkınma, ülkenin bağımsızlık savaşı bir araya gelmekte, o vakit de, artık, âdeta geçiş taksimine bile gerek kalmaksızın veya duyulmaksızın bir kesim "devrim" bayrağına sarılmakta. Çünkü: bu, bir yandan en ütopik düşünceden en realist plana kadar bir gerçekleşimler demetine karşılık olmakta, öte yandan imkân verdiği mit havasıyla değişimlere susamış ruhlara gelecek zamanın kapısını aralamakta.

Batının bu diyalektik etkisi neticede Doğunun mistik ruhunu yok edecek midir? Ya da bazılarının sandığı gibi ikisinin karşılaşmasından yeni bir sentez mi doğacaktır? Şu anda klasik Doğu ruhunda büyük bir tahribat olduğu bir gerçektir. Ama bu arada Batının da köklü bir bunalım geçirdiği muhakkak. Bunu gerek batılı düşünürler, gerek bütün dünyanın düşünen insanları görebilmektedirler. O halde, sentez görüşü bir güç mü kazanıyor iki yanın da geçirdiği değişim ve karşılaştığı sarsıntı önünde. Sanmıyoruz. Çünkü: böyle bir şe-

yi kabul etmek demek, batının ruh yapısına uyan diyalektik yapıyı, bütün insanlığı içine alacak şekilde geniş bir çerçeve, yani insan yapısında mevcut bir şema olarak görmek olacaktır ki, doğruluğu çok şüphelidir. Afrika ve Avustralya'da yapılan sosyolojik incelemelerde, medeniyet bölgelerinkinden ayrı bir mantıkla karşılaşıldığı tesbit edildi. Anlaşıldı ki, bizim "mantık" dediğimiz düşünce, yorum ve değerlendirme sistemimize araçlık eden zihnî düzenleniş veya kuruluş, insan mantığının belli şartlarda, belli bir dönemde aldığı bir biçimden ibarettir. Bu biçim de, uzun sürede değişik şartlarda büyük toplum kesimlerinde ayrı karakterler kazanabilir. Hegel'in tesbit ettiği diyalektik karakter, ancak Batıda bir düşünce prototipi olabilir. Öbür ülke insanlarında ise, bu diyalektik yapı, hiç yoktur denemezse de, latan, yani zayıf ve güdük kalmıştır, genel düşünce yapısı içinde. Batıya en yakın olması gereken doğulu bir toplum olan Osmanlı Toplumu'nda, zaman zaman başgösteren isyanları bir nevi batı tipi başkaldırma sayarsak aldanmış oluruz. Bu başkaldırmalar diyalektik yapı gereği olan tepkiler değil, bozulan büyük uyumun yerine gelmesi için toplumun kendi içinden doğrulma hareketleridir. Ama kimi yerde bu doğrulma hareketi eksik, kimi zaman da asıl hareket, iç akım kendi kendine düzenini kurduğu için, yersizdir. Akım ve uyum üzerine fazla titreyişten doğmadır bu hareketler. Doğunun bu büyük ve uyumlu akışı Batı gözüyle anlaşılamaz ve değerlendirilemez; bu sebepledir ki, onun her sar-

sılışında eski âhengine kavuşması için girişilen doğru veya yanlış atılımları da Batı gözüyle anlamaya ve değerlendirmeye imkân yoktur. Doğu ruhu, Özülke (İslâm) ruhu, Batı ruhu arasında böyle ayrımlar vardır ve her birini kendi uzun tarihî evrimi içinde değerlendirmek ve anlamlandırmak gereklidir. Malraux, yine de bir batılı kalarak, o gözlemleme sınırı içinde, romanlarının doğulu kahramanlarında bu ruh halini çizmeği denemiştir. Sonuç olarak denebilir ki, diyalektik oluşumu, bütün insanlığı içine alacak şekilde genişletme imkânı yoktur. Devrimlerin yayılışının tez – antitez – sentez mantığının bütün insanlık için geçerli oluşuna bir kanıt olarak gösterilebileceğini sanmak yanlıştır. Devrimlerin yayılışı, insan ruhundaki bir şemanın gelişiminden çok, dediğimiz gibi, yine belki de mistik bir ilgiyle Batı Uygarlığı'na özenişte çok yanlılığı ve belirsizliğiyle bütün arzu ve dileklere cevap verir bir görünüş sunma özelliğinden ileri gelmektedir. Şu veya bu şekilde devrim veya başka adlarla Batı Uygarlığı öbür ülke insanlarının ruhuna bulaşınca, onlarda güdük kalmış bu zihnî turnür kimliğine bir açılış vermekte, bir gelişim fîdeliği ödevini üstlenmektedir. Bu açılımın, zengin ruh yapısına bir darlık, bir yoksulluk getireceği muhakkaktır, bütün ruhî faaliyetlere hâkim olması halinde. Ama, bu yapı da belli bir dozda ana yapıda yer alırsa, o zaman, belki faydalı bir katılma olabilir. Yalnız, bu doz ve sınırlılığın sağlanması oldukça güçtür. Esasen bugün görülen vak'a, tam bunun tersine, diyalektik

şemanın, Batı dışı ülkeler insanlarının ruh yapısının yanında veya içinde yer alması değil, onun yerini alması kavgası biçimindedir. Ama uzun sürede, karşılıklı etki ve tepkilerin nereye varacağı da şimdiden kesinlikle kestirilemez elbette.

Kaba hatlarıyla devrim olayında ortaya çıkan Doğu–Batı karşılaşması nasıl sonuçlanacaktır? Diyalektik çözümü benimsemediğimize, yani doğu ruhunun silineceği, ya da ikisinin bir sentezine varılacağı görüşünü fazla geçerli bulmadığımıza göre başka bir çözüm ve alternatif var mıdır? Gelecek için kesin tahminlerin değeri tartışılabilirse de, kimi yerde doğu ruhunun, yerli ruhun diyalektik yapıya dönüşme çabası içinde soysuzlaşması, kimi yerde, senteze yakın çözümlerin belirmesi, kimi yerde de yeni bir oluşumun, şimdiden özü ve boyutları kestirilemeyen yeni bir oluşumun doğacağı düşünülebilir. Yani ilk bakışta ve çok uzak olmayan bir gelişim için yelpaze söz konusudur denebilir. Ve yine ileri sürülebilir ki, yelpazenin orijinal yanının, yani yeni çözümün, diriliş dediğimiz, insan ruhunun yeni bir doğuşundan gelecek çözümler olması pek mümkündür. Bu yüzdendir ki, dirilişi, sadece, geçmiş yerli uygarlığın rönesansı gibi göremiyoruz. Diriliş, geçmiş uygarlığın rönesansını temel alan, insan ruhunun yeni baştan kendini bir soru olarak vaz' etmesi ve ona bir cevap arayıp bulması ülküsüdür. Diriliş, ruhun yanıp kavrulma şartlarından doğacaktır. Yanıp kavruluş, sonra diriliş. Yoksa, konu sadece tarihî veya sosyal bir değişmeden ibaret değildir. Temel-

de metafizik problem yatmaktadır. Ancak, insanı bir cezbe gibi çekip götüren, sonra yeni bir iç–donanışla geri döndüren bu oluşumda metafizik - tarihî - sosyal dirilişler içiçe bir tek özde birleşmektedir. Yani, esas problem temelde metafizik olduğu halde, bunun dışa vuruşu, sosyal, politik veya ekonomik bir görünüş altında olabilir. Hangi adla ve ne biçimde ortaya çıkarsa çıksın, etrafında dönülen uçurum, varoluş veya bir başka adla uygarlık yitirmeden veya aramadan, yitirdiğini aramadan doğan ruh anaforu, uçurumudur. Bir travma ile giden, bir devrimle geri gelebilir umudu yatmaktadır bu çırpınışın altında, bilinçsizce. Her şeye rağmen, bu yeni oluşumların, uzun vâdede, doğu – batı karşılaşmasından doğan gerilimleri, aşırılıkları ve bozuluşları, düşüşleri ayıklıyacağı ve arıtacağı umulabilir, insanoğluna olan güven açısından. Ya da tarihin beklenmedik umut patlamaları dolayısıyla.

Böyle bir gelecekte de, acı ve tatlı yanlarıyla devrim düşünün dağılacağı ve yerini şimdiden tasarımı mümkün olmayan değişim ve oluşum biçimlerine, kadrolarına, ütopya ve öğretilerine bırakacağı beklenebilir.

PUT

Put diken, puta tapmayı hortlatan, puta tapan asırdır bu asır.

İnsanlığın en büyük yanılgısı, ortak sevgi ve saygı alanında oldu çağımızda. İnsan, kalbinin bağını Tanrı'dan koparark eşyaya, güçlü görülen insanlara, düşüncelere ve sistemlere bağlıyor. Bu bağlanışı, şöyle veya böyle ölçülü bir bağlanış sanmayın. Bu, aklın veya sağduyunun kabul edeceği veya mazur göreceği bir ilgi değil, irrasyonel bir bağlanış, âdeta bir tapıştır. İnsan çağımızda gönül tarlasına durmadan put dikiyor. Kendi türettiği eşyaya, kendi kurduğu sisteme veya kendinin yücelttiği insana tapmak yoluyla kendine tapmaya çalışmakta belki de. Kendini dolaylı yoldan putlaştırmanın boş deneyinde.

Aslında insanın kendini veya başkasını putlaştırması, sonuç olarak, aynı yere çıkar: şifası güç bir aşağılık duygusu saplantısına.

Tarihî bir aşağılık duygusunun pençesinde kıvranmakta insanlık.

Bu kompleks nasıl oluştu? Tarihçilerin ve tarih düşünürlerinin üzerinde şiddetle durması gereken önemli nokta. İnsanlığın çağdaş trajedisine sebep olan put dikiciliğinin temeli burada yatıyor.

Görünen olgu şu: Rönesans'tan bu yana sürekli olarak ortadan kaldırılmaya çalışılan din duygusunun, inancın yerini insan kültünün, dolayısıyla put örüşünün alışı. Bu da, giderek aşağılık duygusunun insan ruhunda çöreklenmesine sebep oluyor. Ancak, insanın kendi kendine bile itiraftan çekindiği bu mahkûmluk psikolojisi, somut plana maskeler takarak çıkma zorunluluğunu duyuyor. Putlar maske görevini yapmakta. Güçleriyle insanlara boyun eğdiren kişilerin yüzlerine bu maskeler geçirilmekte, böylece fâniliğin örtüldüğü sanılmakta; ve onların iğreti bir ebedîlik örütüsüne büründüklerine inandırılmaya çalışılmakta insanlık.

Rönesans'ta Batı din ilgisini zayıflatmakla birlikte büsbütün koparıp atmamıştı. Uzun yüzyıllar Batı put kırıcı peygamberi putlaştırarak dolaylı yoldan puta tapıcılığını korumaya çalışmıştı. Ama ne de olsa bu yarım puta tapıcılıktı. Tam putlaştırıcılık girişimi, Fransız Devrimi'yle başlar Batıda. Bu dinsizlik veya yeni din girişimleri, ya da liderlerin, devrim öncülerinin kendi kendilerini putlaştırmaları bir nevi erken oluşlar olarak başarısızlığa uğramıştı. Ama, görülüyor ki, çağımızda antik dünya politeizmi, yeni kişiler ve adlar etra-

fında, dirilişini, daha doğrusu hortlayışını yapmak istiyor.

Nietzsche, hıristiyanlık insan ve Tanrı ideasının yerine Dionizos yorumu içinde kendi insanüstü kültünü koymak istedi. Marx'tan daha çok etkin bir değişime sebep olabilirdi o, eğer felsefesinde kollektif bir unsur olsaydı. Tam tersine kitleden ve yığından, korku, ürküntü ve âdeta tiksintiyle bahsetti. O, yeni bir varlık düşledi, bu ne insan, ne Tanrı'ydı. Tanrı'ya ve insana gereksinme duymayan yeni bir varlık. Ancak bu tür devlere ütopyalarda bile yer yoktur, olsa olsa masallarda bulunabilirler. Öte yandan, Nietzsche'nin felsefesi masal gibi tatlı ve hoşa gidici de değildi. Çocuksu bir tarafı vardı ama bir de öbür yüzü vardı bu felsefenin. Bütün dikkatleri üstüne çekmek istemesine rağmen, bu felsefenin teklif yanı bir gerçekleşme şansına sahip değildi. Ancak felsefenin öbür yüzü, yani red yanı bir hayli etkili olmuştu. Zaten zayıflamış bulunan hıristiyanlık âdeta ölümcül bir darbe aldı. Kendini deccal olarak ilân eden Nietzsche, samimiliğini yitirmiş olan hıristiyanlığın kâğıttan anıtını Dionizos hançeriyle deldi. Olsa olsa yufka yürekli bir deccaldı o! Çağın yakında asıl deccalları sökün ettirecek bir iklime gebe olduğunu haber vermişti bu iddiasıyla. Felsefesi hiç bir kollektif öz taşımadığı için ferdî bir çıkış olarak kalan Nietzsche, gerçekte nefret ettiği yığınların deccalını vaktinden önce kendi şahsında görme yanılgısının kurbanı oldu. Yığınlara tek önerisi olabilecek Dionizos coşkusu da, ancak kâğıt üs-

tünde ve şiir metinleri olarak kalmaya mahkûmdu.

Yunanlılardaki tanrı çokluğu, âdeta yığın halinde tanrı ideası karşısında Nietzsche'nin irkilmesi gerekmez miydi? Belki de bu sebeple o da birinden yana çıkıyordu: Dionizos'tan yana. Appollon, âdeta, Dionizos'u daha iyi belirtmek için bir kontrpuan olarak duruyordu bu öğretide. Nietzsche, Dionizos'u yakın buluyordu kendine (Aslında burda O'nun trajik kader ironisi yatıyordu: yakıcı aklın uçurumundan kaçarak coşkuya sığınmanın kurtarıcı imajıydı denebilir Dionizos O'nun için.). Nitekim: çılgınlık nöbetlerinde kendini Dionizos olarak görüyordu. Biraz daha yaklaşıp bakalım: Dionizos neydi? Dionizos, kendini yitirerek kurtuluşa ermek demekti. Bu anlamda, Nietzche'nin üstün–insan görüşü de tek kişinin tanrılaşması gibi bir olmaza saplanıp kendi büyüklüğünün sarhoşluğunda, daha doğrusu çılgınlığında kayboluş, kendi uçurumlarında çınlayan bir yitiş sesi olmaktan öteye geçemedi. Ve geçemezdi de.

Nietzsche, Dionizos yüksek fırınında küle dönüştü. Ama bu külün üstüne savrulduğu Avrupa ruh çölü, putlar ormanının zakkum kozalaklarını sergilemekte gecikmedi. Deccal palyaçosu filozofun lâneti cehennem çiçeklerini açtı nihayet çağın alacakaranlığında: faşizm ve komünizm, kızıl ile kara, deccal silüetleriyle donattılar ufukları. Bu ideolojiler, ırk ve toplum maskeleri altında şahıs kültünü yaygın hâle getirdiler. Birinin tuzağı tarih ve mit, öbürününki ekmek ve öçtü. Çin geçerliğini yitirmiş tanrılarının yerine Devrim önderini

koydu. Mao, anlaşılıyor ki, Çinlinin öz ruhunda, bir şer tanrısından başka bir şey değildir (Çin inançlarına göre, ancak şer tanrıları vardı.) Ondan korkulur, ondan çekinilir. Herkes ona uymak zorunda hisseder kendini. Konfüçyüs bunu önermişti: "Rüzgârın önünde eğilen başaklar gibi başeğin". "Kızıl kitab"ı, Çinli bir incil gibi değil, bir tevrat gibi okuyor. O, ona bir umut ve muştu değil, bir korkudur. Marx, Lenin v.b. hep insan çehreli putlar olarak sunuldu çağın insanına, bilhassa gençliğine. Çevresinde mit hâreleri. Sözleri de dua ve kutsal kitap gibi öğretildi. Bir Devrim mistikliği doğruldu. Yavaş yavaş dinin yerine devrim, din önderleri yerine de devrim önderleri konuldu.

Batı, Hz. İsa'nın tanrılığına artık inanmıyor gerçekte. Ondan kurtulmakta ama İslâmın Tanrı kavramına, "mutlak" kavramına ulaşamıyor bir türlü. Hz. İsa yerine birtakım çağdaş kişiler tanrılaştırılmak isteniyor. Şahıs kültü temelde değişmiyor. Gerçi bu Batıda komünist ülkelerdeki gibi âdeta zorlamasız bir akış kazanmış değil. Batının bunalımı biraz da bu kült değiştirmeden doğuyor. Doğudaki kadar kesin ve keskin olmamakla birlikte, yani belki biraz anonim, biraz da yaygın olarak, şahıs kültü Batının ruhunu yakıyor yine de.

Ekonomi putları, politika putları, devrim ve ideoloji, müzik, spor, sinema putları. İrili ufaklı putlarıyla Batı ve Doğu, Hz. İbrahim'in, hakikatın şimşeği olan baltasına muhtaç. Âdeta onu bekliyor.

Ah, ne olurdu, Hz. İbrahim'in, Hz. İsa'nın ve

son Peygamberin hakikat şimşeği, bir diriliş meş'alesi gibi, insanlığın üzerinde kamçısını şaklatsaydı da, birden aydınlanan çağın gecesinde bu meş'alenin altında put homongoloslarının ecinniler gibi şeytanların bilinmedik ormanlarına doğru kaçıştıklarına tanık olsaydık.

BİLİM

Hintli sürekli semboller içinde yaşar. Tabiatın soyutlanış şekilleri olan semboller içinde değil, tabiattan soyutlanış şekilleri olan semboller içinde. Bu sembolizasyon, fizikötesine uzanan bir sembolizasyon gibi. Eski Yunan sembolizasyonu ise, tabiatın soyutlanarak fizikötesi sembolizasyonuna kavuşturulması değil, daha çok, tabiatın mitik konkretizasyonu şeklindedir. Çocuk hayâlleri gibi. Hint sembolizasyonunda "ben" ve tabiat ayrılığı temeldir. "Ben" sürekli olarak tabiattan ayrılmak çabasındadır, bu yüzden sembolleri kuvvet maskeleri gibi kullanır. Eski Yunan'da ise, insan tabiatla âdeta özdeştir. Tabiat güçleri, insan güçleri gibi tahayyül edilmiştir. Tabiat, insanın öbür benlerine büyük oyununu oynadığı evrensel bir tiyatrodur. Hint varoluş düşüncesinin arkaplanında ise, "ben"in sürekli olarak tabiatın reddi tiradlarıyla zenginleşmiş ve en yüce noktada yoklukta

kaybolan bir monoloğu söz konusudur. Bu yüzdendir ki, hint–grek çelişkisi bize doğu–batı farkını verecektir.

Mezopotamya ve Mısır Uygarlığı'nda ise, hint mistisizminde olduğu gibi detaylı ve çok çeşitli bir strüktür göstermez sembol ağı. Belki, bir kaç temel ve merkezî sembol, ağırlığını ortaya kor ve bütün sistemde kolossal korpus, hakim rol oynar. Bir başka deyişle, gerek hint ve gerek grek uygarlıklarında en çok önem verilmiş ve değer atfedilmiş sembollerden en küçük ve teferuatta olan sembollere kadar birbirine bağlı, birbirini doğurucu, âdeta hepsi aynı yaradılış ve yapıda gözüküyorlar. Halbuki, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında ana sembollerin birbirine göre bir buyuruculuk ve âdeta öbürlerini yaratma özellikleri varsayılıyor. Böylece semboller açısından baktığımızda bütün bu doğu, batı ve orta uygarlıklar arasındaki farklılığın temel karakterleri beliriyor. Eski Yunan'da, "ben"in, tabiatla özdeşleşerek dünyadaki varoluşunu mitik bir sembolizasyonun iyimserliği içinde bir avunuş yorumuna kavuşturduğunu, buna karşılık, hint panteizminde dünyayı ıssız bir çöl gibi kabul ederek terk etme ve kendi başına varolmanın büyük savaşına giriştiğini, Mezopotamya ve Mısır Uygarlıkları'nda ise, metafizik gerçekliklerin "ben"e veya tabiata ircaının imkânsızlığı inancı içinde tanrı–insan–dış dünya üçlüsünün tam bir realite gibi bilindiğini görüyoruz.

Çin ve Hint genel yorum yapıları, çağımıza kadar aşağı yukarı aynı şekilde geldi. Çin'de bir

değişim denemesi görülüyor. Hint ise henüz böyle bir değişim denemesine girişmiş değil. Eski yapısını koruyor. Buna karşılık, orta ve batı uygarlıklarında, bu sembolizm yapıları, Hz. İsa'dan bu yana bir kaç değişim merhalesi geçirdiler. Hıristiyanlık, Yunan mitolojisini vahdaniyet metafiziğinin baskısı altında değişime zorladı batıda. İslâm da, Tanrı, insan ve tabiat ilişkisini gerçek anlamına irca etti. Bir yandan islâma, öte yandan hıristiyanlığın tabiatı inkâra doğru giden fantezisine karşı batıda beliren tepkinin ürünü olan Rönesans atılımı, son çağların insanlığını mitolojiden ve sembolizasyondan sıyrılmaya doğru götürdü. Mitoloji yıkıldı, sembolizasyon da kavramlar ve yorumlar dünyasına itildi. Mitoloji, batı uygarlığında estetiğe, sanata hapsedildi. İslâm edebiyat ve sanatında da mitolojik unsurlar büsbütün yok değildir. Fakat bunun en belirgin örnekleri, islâm öncesi dönemlerle ilgilidir (Şehnâme örneği); yoksa daha çok unsurlar halindedir ve sanat mübalâğalarından öteye gitmez. Yani edebî sanatlar içine giren bir ölçü içindedir. Din inancı veya dünya görüşü biçiminde olmayıp sanatçının muhayyilesinin sınırlarıyla ilgilidir. Mucize ve kerametlerdeki olağanüstülük ise, mitolojik yapıda olmayıp Tanrı kavramıyla ilgili bir inanç sonucudur. Mitoloji kahramanları, insanlardan ayrı yapıda olup bütün hareketleri insanüstü ve daha doğrusu dışıdır. Mucize ve kerametler ise Tanrı bağışı olup bu bağışlar, peygamber veya velileri insan olma özelliklerinin dışına çıkarmaz. Yani onların doğuştan ge-

tirdikleri tabiî fiiller değildir bunlar. Onlar doğa dışı da değillerdir. Fizikötesi gerçeklikler birer sembol veya mit olmayıp fizik gerçeklikler gibi reel, hatta realiteden ve tabiattan daha reel gerçekliklerdir.

Yeni bir çağ açılıyordu insanlık tarihinde: bilim çağı. Bilim, yakasını büyüden ve sembolizasyondan kurtarıyordu. Oluşun, devinimin ve durumların, eşyanın, tabiatın, toplumların, insanlara ve insanlığa ilişkin olayların incelenmesi bir zaruret olmuştu İslâmın inançları açık ve seçik belirleyişinden sonra. Batı bu inceleme tutkusunu daha ileri götürdü. Kuralların bulunuşu, pratiği teoriye yöneltti. Kanunluluk, sebeplilik, determinizm gibi değişmez temeller, ilkeler, sistemin kurulup gelişmesini sağladı.

Bu çalışmaların sonucunda, ilkel teknik, yerini ileri tekniğe bıraktı. Bu bilim ve teknikle dünyanın büyük bir kısmını ele geçiren, boyunduruğu altına alan veya etkileyen Batı, yavaş yavaş, başka bir dünya görüşüne doğru sürüklendi: Hakikatin bilimin tekelinde olduğu görüş ve kanaatine. Bu aşırı düşünce gittikçe kökleşti. Ve Batı bunalımının temel öğesi oldu.

Bilim, kendi tabiatının dışına taştı bir kere böylece. Dini kendisine kimi yerde ortak, kimi yerde rakip, kimi yerde de düşman görme eğilimi, bilim alanında kaçınılmaz bir davranışlar serisinin doğumunu hazırladı. Dinin sınırlarını darlaştırma, bilimin sınırlarını genişletme, sürekli olarak, Batı Medeniyeti'ni dünyacı bir medeniyet olmaya,

daha sonra da materyalizm dolaylarına uzanmaya ve kaymaya âdeta mahkûm etti. Bilim, yeni çağın putu oldu sanki. Ya da putçuluğu. Gölgeden kurtulayım derken güneşin yakıcılığına mı tutsak oluyordu Batı? Güneşin maskesi yok; vuzuh ve sarahatın bu kadarı, yalınlığın ve çıplaklığın böylesi, kendi kendine bir maske mi oluyordu?

Aşırı bir anti–mistiklik, bir mistiklik mi oluyordu? Sembolsüzlük, eksi bir sembolizm gibi mi etki yapmaya başlamıştı insanlığın ruhunda?

Auguste Comte, bilimi bir "tecrübe tutanağı sistemi" olmaktan çıkarıp, ona insanlık tarihinde bir çağ ve dönem açan dünya görüşü anlamını vermeğe çalıştı. Bilime, tarihi, metafizik ve dinle paylaşmak ve rövanşı da yine ona bağışlamak cömertliğinde bulundu! Geriye doğru bir yorum kehaneti böylece, bilimin alınyazısına bitişiyordu. Bir bakıma, büyünün modern kılıklı varisi haline getiriliyordu bilim. Daha sonra, Marksizm bu yeni gelenekten yararlanarak, kendisine bir de bilimsellik sıfatını yakıştırarak, bu kehanetçiliği sistemleştirmeğe yöneldi. Auguste Comte'un İnsanlık Dini, bir nevi, bilim mistisizmi şeklinde iken, Marksizm, bilimi ideolojinin onay mühürü veya damgası haline soktu. Her şey tersine dönmüştü: erdemin yerini terör, düzenin yerini başkaldırı, dinin yerini devrim vb. alıyor ve bütün bunları bilim onaylıyordu, onaylamak zorunda kalıyordu. Bilimin temeli olan rölativite, yeniden tersinden bir mutlakçılığa çevriliyordu. Sınırını aşarak nasların ve ilâhî düzenin mutlaklığını redde yeltenen bilim

çağı, bu kez, Marksizmin inkârcı mutlakçılığına, ya kapitalist dünyanın duygu mutlakçılığına, ya da bu ikisi arasında sallanan absürdite mutlakçılığına saplanma tehlikesi ile karşı karşıya geldi. Alternatifler hep birbirine karşıt mutlakçılıklara çıkıyor. Üstelik bu mutlakçılıklar arasında bir izafîlik bağıntısı şart ve imkânı da belirmiyor. Kimbilir belki de, ilâhî bir ceza gibi çıkıyor dört bir yönden, "mutlak"çı görünüş, suçlu insanın karşısına.

Bu bilim gururu, yeni pratik başarılarla bir yandan iyice çığırından çıkarken, öte yandan içine bir kuşku kurdunun girmesine engel olamamanın azab kıskacına takılmış bulunuyor. İkili bir duygu zıtlaşmasının gerilimi içinde çatlayacak gibi oluyor kimi zaman bilime güven zarı. Davul döver gibi vuruyor ona insanlığın trajik alınyazısı tokmağını boyuna. Batı, buna da, çareyi, yine bilim içinde arıyor. Bilim ruhu, kendi yetersizliğini telâfi edecek bir iç zenginliğe ulaşmış mıdır ki! Hararetten yanan hastaya karlı buzlu sular sunmak gibi değil midir bu?

Bilim ruhu, kendini eleştirecek bir güce bile sahip görünmüyor. İnsanlık, pozitif bilime dalıştan, böylesine bir dalıştan kurtulabilir mi? Ondan tamamen sıyrılmak gibi bir aşırılık da, onu ifratá götürmekte çare aramak gibi, karanlıkları işaretleyen gelecek zaman ironilerinden biri olarak gözüküyor.

EDEBİYAT

Dante'de görülen ideal dünya lirizmini bir daha Batı edebiyatında görmek mümkün olmamıştır. Dante, antik dünyadan bazı çizgilerle, gelmekte olan Yeni Batının kapılarını aralamışsa da, gönlü ve kafasıyla ortaçağlı olarak kalmıştır. Antikite, bir maniveladır O'nun için. Yoksa açılır açılmaz içine girilen dünya, ya da manivelanın kaldırdığı kayanın içindeki hazine ruh dünyasına aittir. O, o kadar ortaçağlıdır ki, ruhunun bu zenginliğine karşın, basit bir ortaçağ hıristiyan kentlisi kadar da ayrıntılarda bağnazdır. Dante, Petrark, ortaçağın şahane kapanışları, son muhteşem tiradları, monoloğlarıdır. Yeni Batıya açılışları, onun içindir ki, âdeta, bir şatonun pancurlarının arasından, ya da büyük ağaçların yapraklarının arasından bakmak olmuştur.

Bunun içindir ki, Yeni Batıya özgü edebiyat, *ümanizm*le başlar ve *klasisizm*le asıl dönemini id-

râk eder. Antikiteye bakış bile ancak *klasisizm* döneminde bilinçli olarak yeni bir edebiyat doğurmanın ilham ve deney kaynağı olur. Rönesans sonrası Batıya özgü estetiğin açıklık, kesinlik, v.b. ölçü ve sınırları bu dönemde her yönüyle örneklerde temel olabilmiştir. Kuralları tesbit eden edebiyat düşünürleri de bu dönem başında gözükürler. Kronolojik sıralamayı bir yana bırakarak söylersek, Rableais, Corneille, Racine, La Fontaine, Fénélon, Bossuet, Montaigne, Boileau, La Rochefoucauld, Shakespeare, Moliere v.b. edebiyatın bütün alanlarında bu uygarlığın yeni dönem eserlerini vermişlerdir. Masal, şiir, dram, deneme, kritik, poetika, söylev, her alanda şahsiyetler yetişmiştir. Akılla bağdaşan estetiğin, teknikle kaynaşan özün edebiyatıdır bu. Artık belirmiştir ki, bu edebiyat ne İslâm Edebiyatı kadar yüce (transandantal), ne antikite edebiyatı kadar *mezafizik* plana yükselebilir.

Klasik edebiyatın doruğu olduğu kadar, daha sonraki edebiyat ekollerine ipuçlarını veren, Goethe'dir ki, metafizik planda Faust'la antikiteye, şiirindeki yüceye açılışla İslâm Edebiyatına bir yakınlaşma gösterebilmiştir.

Ama, Batı Uygarlığı, Goethe'den hemen sonra birden yine kendi özelliklerine kapanıp, O'nu bir dağ silsilesinin zirvesi değil de, tek başına yükselmiş bir dağ gibi kendi başına bırakıp uzaklaşır.

*Romantizm, klasisizm*in bir kontrpuanı gibi ortaya çıkar. Âdeta, Yeni Batı Uygarlığında *klasisizm* tez, *romantizm*, antitezdir. Sentezse, 19. asır

sonu ve 20. yüzyılı dolduran öbür ekoller, realizm, natüralizm, sembolizm, sürrealizm, ekzistansiyalizm, bilinç–akışı, yeni roman v.b. akımlardır.

Schiller, Chateaubriand, Lamartine, Hugo gibi üstadlarıyla *romantizm, klasisizm*in göze çarpan nesnel yanına özneli koydu. Fakat, hiç bir zaman, antikite şairlerinde olduğu gibi, şairin veya romancının sondajı, metafizik plana kadar inmedi; ya da, ruhu, İslâm şairleri gibi Tanrı'ya yüceltici güç onlarda görülmedi. Denebilirse, yataydı onların insan psikolojisindeki açılışları. Hıristiyanlığa yakınlık duymuş olanları dahi bu yakınlığı bir metafizik problem, kişinin kendi öz problemi olarak değil, tarih ve toplumun insan duyarlığındaki yansıması olarak almışlardır.

İngiliz metafizikçi şairleri bile bu tip bir metafiziğe özeniş içindedirler sadece. Onu daha çok romantik payandalarla ayakta tutmaya çalışırlar. Ya da *romantizme* payanda yapmaya.

Daha sonra yetişen şairler içinde de, hiç bir zaman bir Homeros, Dante, Mevlâna, Firdevsî, Hafız, Cami veya Mearri, İbn-i Farıd, Nizamî, Sadi ayarında bir şair yetişmemiştir. Goethe bile, kendisi için "Ben, olsa olsa ancak Batının Hafız'ı olabilirim" demiştir.

Nerval, Baudelaire, Verlaine, Mallarme, Rimbaud, Valery, Rilke, Eliot, Pound, Lorca ve Saint-John Perse gibi 19. ve 20. yüzyılın batılı büyük şairleri, uygarlığın metafiziğe ve transandantala ihtiyatla kapalı perdelerini bir hayli zorlamışlarsa

da, içlerinden onu açıp öteye geçeni hemen hemen hiç olmamıştır. Rimbaud, neden en genç çağında sustu? Ve neden irrasyonelin çılgın sınırlarında kendini Habeşistan'a attı? Son yıllarında sık sık Câmi'den bahsettiği bilinen ve son kelimeleriyle aynen lâfız olarak da "Allah Kerîm" diye gözlerini kapayan bu şair, "Cehennemde Bir Mevsim", "İç Aydınlanışları", "Sarhoş Gemi"siyle bu edebiyatın hudutlarını zorlayan bal rengi bir çılgın lirizme varabilmişti. Pound, doğu edebiyatlarına açılışıyla, Eliot ise, âdeta, uygarlığın şiir dairesini kapayıp başlangıç noktasındaki din ilgisine komşu olmaya çalışışıyla, Rilke ve Valery, soyutla antikiteyi yoklayıştan gelen bir yenidoğuş dirilişiyle, Rimbaud'nun yanında, kendi uygarlıklarını, olanca gerilimle son ucuna ve öbür medeniyet edebiyatlarıyla boy ölçüşmeğe zorlarlar. Fakat alınyazısı değişmez. Sarkaç bir o yana, bir bu yana olanca hızla gidip gelebilir, ama durup göstereceği nokta, ana düşey doğrultudan başkası olamaz. Yeni Batı'nın da edebiyatta bu ana düşey doğrultusu, belirgin ve egemen özünü klasisizmden alan edebiyat ideasıdır. Sondaki değindiğimiz açılış, medeniyetin son ucuna vardığının belirtisidir. Çünkü; her bitişte bir metafizik vardır. Ya da metafiziğe gidilen bir son. Yoksa bu açılışı, bir öz değişimi olarak, ya da temelli bir gelişim gibi anlamaya imkân yoktur.

Piyeste de, Oscar Wilde, O'Neill, Bernard Shaw, İbsen, Strindberg, Sartre, Camus, Arthur Miller, Thornton Wilder, T. Williams, Ionesco,

Beckett ve Brecht, insan psikolojisini şuuraltı, irrasyonel ve absürde kadar didik didik ettiler. Eliot, Claudel, Anouille, Montherland, Giraudoux, Lorca, Cocteau, v.b. insan psikolojisinin şurasını burasını vermeye çalıştılar. Mantık dışını da yokladılar. Modern bir görünüm altında bütün yeni buluşlarıyla tiyatro edebiyatını zenginleştirdiler. Kimileri din duygu ve uygarlığını bile işledi. Politik lirizme kadar vardılar ama yine de klasik edebiyat ekseninin etrafında dönmekten öteye gidemediler. Shakespeare'i aştıkları söylenemez. Eski Yunan trajedyasının yanında ise ona öykünmekten öte bir yaklaşma bile söz konusu olamadı. Kimisi zamanı ve tarihi bir metafizik gibi ele aldı, fakat ele alış tarzı ve bakış açısı ne olursa olsun, zaman metafizikçiliği veya insanlığın sonu uzmanlığı, kıyamet betimleyiciliği, insanın dünyadaki "sürgün"lüğü, devlet ve politikadaki metafizik gerilim, bütün bu temalar temel olmaktan çok, insan psikolojisini ortaya koymak ve iyice belirtmekten öteye gitmeyen denemeler olmaktan başka bir şey değildir.

Bu edebiyatta, ne şiir, ne piyes, eski Yunan'daki veya Hint ve Çin'deki, İslâm'daki fizikötesine geçiş veya insanı insanüstüne yüceltiş atmosferini tam anlamıyla kurabilmiştir. Batı Uygarlığı'nın bu son rönesansı dışındaki medeniyetlerde, bir eser, her edebiyat anıtı, âdeta, insanı, içine girdiği bir tapınak gibi kavramakta. Halbuki, ele aldığımız ve bugünkü insanlığı şartlandırması sebebiyle incelememizde odak bölgesi tuttuğumuz Ba-

tı Uygarlığı ise, en fazla, insanı, bir tapınak gibi değil, tapınağa yüzünü veya arkasını çevirmeyi kendisine problem edebilmiş biri gibi edebiyatta tam olarak işlemeye uzanmıştır. Asıl ülkü olarak da, doğayı ve insanı, evrenin sınırı gibi görmeyi, doğada ve insanda dolaşmayı benimsemiştir. Bunun sonucu olarak da, öbür uygarlıklar, Modern Batı Uygarlığı'ndan daha eğitici bir güce ulaşmış, onun gibi eğiticiliğin malzeme ve hazırlık dünyasında kalmamışlardır. Belki, öbür uygarlıklara bu yönden de yaklaşan yine de Goethe olmuştur. Sıtma ve humma nöbeti, ya da akıl sükûneti çizgisi, edebiyatı karakterize etmişti Batıda daha çok.

Ama romanda durum biraz değişiktir. Öbür uygarlıklardan anlatım olarak benzeri türler bulunsa da, kabul, hattâ itiraf etmek gerekir ki, bu edebî tür, yani roman sanatı, insanlığa, Rönesans sonrası Batı Uygarlığı'nın edebiyat armağanıdır. Ve bu sebepledir ki, belki onun, en büyük edebiyat açılımı, romanda olmuş ve kitleler üzerinde bu uygarlık alanında en etkili bir sanat vasıtasına onda kavuşulmuştur. Cervantes, Balzac, Zola, Flaubert, Gogol, Dostoyevski, Tolstoy, Stendhal, Melville, Hawthorne, Daudet, Proust, Gide, Malraux, Camus, Sartre, Kafka, hikâyede Maupassant ve Çehov. Ve daha niceleri sayılabilir. Steinbeck, Hemingway, Saroyan, İvo Andriç, Morgan, D.H. Lawrence, Woolf, Joyce, Faulkner, Durrell, Montherland, Duhamel, Giono, Mişima, Şolohof, Asturias, White vb.

Rönesans sonrası Batı Edebiyatının piyeste

doruk noktası olan Shakespeare tiyatrosu, karaya vurmuş ve biraz da çağdaşlaştırılmış eski Yunan tiyatrosunun bir epizodudur eninde sonunda. Yenidir gerçi ve eski yunan, onda daha çok, kimi zaman iç, kimi zaman dış çerçeve rolünü oynamaktadır ama, sınırlarını çizmekte ve ötesine geçmemesi bakımından üzerinde egemenliğini sürdürmektedir. Dediğimiz gibi, Shakespeare dahil, Yeni Batı tiyatro yazarları, eski yunan tiyatro yazarlarının, kuşların kartal gölgesinden geçmeleri gibi, topraklarından geçmişler, iklim ve sularından yararlanmışlar, obalarında konaklamışlardır.

Romansa, nisbeten, yeni bir olay. Bu yüzdendir ki, Tolstoy ve Dostoyevski gibi, en büyük romancılar, eski yunan trajedya yazarlarına biraz yaklaşmışlardır. *Harp ve Sulh*, yeni çağlar için bir *İlyada ve Odise* değil midir? *Karamazoflar* da da bir parça, *Oidipus* denemesi yok mudur? *Anna Karenina*'da da *Elektra.* Araştırılırsa, bu büyük romancıların, eski yunan edebiyat zirvelerine doğru tırmandıkları gerçeği ortaya çıkacaktır, bütün uzak bağlantı ilişkilerine rağmen. *Suç ve Ceza, Budala, Diriliş* romanlarında da, İncil ruhunun yeni zamanlar içinde yeniden aranması söz konusudur. Belki sadece, Dostoyevski'nin, *Çarpılmışlar* (Ecinniler)ıyla daha çok gelecek zamana dönük yeni bir duyarlık aşamasına girilmesinin arandığı söylenebilir.

Çağdaş Romanda da: Malraux, metafiziğe ve insanın alınyazısını arayışına uzanışında, hemen onun karşısına "insan şartları"nı koymayı ihmal

etmemekle, attığı cesaretli adımın bir kısmını geri alıyor. Bir denge kurmaya çalışıyor, metafizik olanla pozitif olan arasında. Bu dengeden çağdaş destana dönmeyi denemekte. O, devrimi bir destan süreci gibi alır. Ama, gerek sanat, gerek politika hayatı ilerledikçe bu coşkunun sönmeye yüz tuttuğu da görülmekte.

Camus de, Sartre da insanlığın alınyazısına eğilirler romancılıklarında. Bu eğilişler, bir yandan antikiteye özeniş ve uzanıştır çağdaş bir anlatım içinde. Ama, öte yandan da, Batı Uygarlığı'nın atılım dairesinin kapanışından birer haberdir bunlar. Yoksa eski yunandaki saf metafizik veya mitolojik edebiyat yapıtı ortaya koyma demek değil deneyiş. Fizikötesini yadsıyarak, absürditeye ulaşır Camus. Aslında absürdite, akıl uygarlığından aklın tam sınırına varıp, susuşun itirafından başka bir şey değildir. *Düşüş, Veba, Yabancı*, aklın öteki yüzünün negatifini simgelerler. Çağın ve insanlığın üzerine çöken bir kâbusu anlatmakta, bir bitişin panoramasını çizmekte Camus romanlarında. Bu, bitişin, sona erişin aklı donduran kâbusu, vebasıdır. Veba, Batı Uygarlığının ömür bitişindeki tarihsel ve toplu ölüm simgesidir.

Kafka'da da, daha sembolik olarak aynı soruşturma, aynı *Dâvâ*, veya *Duruşma*, aynı *Hüküm* görülmektedir. Metafiziğin ulaşılmazlığı, Tanrı'nın varlığıyla birlikte erişilmezliği *(Şato)*.

Faulkner'de de, o bilinç–akışı ve psikanaliz ustasında da görülen, insanın sosyolojik, tarihî şartlarının bireyin psikolojisindeki trajik yansı-

malarıdır. Başka bir biçimde, çağdaş insancıl duyarlık eklentisiyle antikiteye öykünüş fışkırıyor bu roman çilesinin içinden. Dostoyevski, yankılanıyor yer yer, değişik bir iklimde. *Ağustos Işığı*'nda *Budala* ağlıyor. Faulkner, insan psikolojisinin psikanalitik çizgi ve sınırlarından çıkmadan, traji–lirik bir anlatımla kaderin yarı–tenporel aynasında yansımasını vermeğe çırpınıyor. *Ses ve Öfke*'den *Ayı*'ya kadar arayışlar, sosyal şart, psikolojik direniş, doğa ve tarihe tutuluşlar. Bütün bunlar şüphesiz salt bir metafiziğin kurulmasına yeterli olamamıştır.

Görülüyor ki, romanda da, şiirde olduğu gibi ne metafiziğin, ne de transandantalın yeniden kuruluşu söz konusudur; belki Uygarlığın sınırlarına varış, hatta çarpıştan doğan bir bunaltı ve bulantı hatta kimi yerde (D. H. Lawrence'de olduğu gibi) biyolojik gerçekliği mutlakın yerine koyma şokuyla özdeşleyen bir panik psikolojisi, trajikliğiyle metafiziği, lirikliği ve duyarlığıyla transandantalı anımsatan bir katastrofik şiddet kanaması var.

Bu kanamanın durdurulması, kolay değildir. Çağın başında edebiyatın yüzünde yalancı bir kızarıklığa sebep olan bu hemoraji, artık bir anemiye ve onun sonucu, solmaya, sararmaya yüz tutuşun işaretlerini vermekte.

Zorlamayla doğurulmaya çalışılan Marksist edebiyat ve Batıya öykünme edebiyatı ise, Batı edebiyatının uç edebiyatları olarak bu çizgileri titreştiriyorlar ama, onu kırıp yeni bir uygarlık ede-

biyatı doğuracak güçten eser görünmüyor ortalıkta o çevrelerde.

Batı edebiyatında iniş ve dönüş devri başlamıştır. 20. yüzyılın güçlü direnişi de bu düşüşü önleyeceğe benzememektedir: kritiklerle, propaganda ve reklâmlarla ömre ömür eklemek ve bir marj katmaktan ileri geçemez. Kader, sınır çizgilerini kalın ve keskin bir biçimde çizmiştir.

Sınırlar çizilmiştir.

SANAT

Rönesans sonrasında, Batı, sanatta da, bir iki alan dışında antik Yunan ve Roma uygarlığının uzantısı olmaktan kurtulamamıştır.

Mimarîde gotikten rokokoya giden üslûp, en parlak döneminde bile ne eski Yunan ve Roma mimarisinin o eşsiz gücüne ermiş, ne de soyutun en büyük anıtları olan piramitleriyle Mısır mimarisini dengeleyecek bir estetik kudret gösterebilmiştir. 19. asırdan sonra ise, teknik, mimarîyi tamamen buyruğuna alarak, arkaik üslûba zaten yetişememiş bulunan stili büsbütün yere sermiştir. Teknikle bağdaşık yeni ve büyük bir üslûp da doğmamış, diğer bütün alanlarda olduğu gibi, mimarî alanında da, Batı ve şu anda onun etkisinde olan bütün dünya mimarîsi, yeni bir üslûbun hasretini çekmektedir. Mısır, eski Yunan, Roma ve İslâm mimarîlerinden, amaç ve gerçekleştirilme bakımından karşılaştırılması bile mümkün olmaya-

cak kadar geride kalan bir mimarî oluşturabilmiştir, ancak, Rönesans sonrasında Batı.

Heykeltraşlıkta, daha da aşağılarda kalmıştır eski Yunan heykeltraşlığına göre. O bir Fidias'ın yetiştiğine şahit olmamıştır son beşyüz yıl içinde. Rodin bile seerleriyle böyle bir iddiada bulunamaz.

Eski Yunan mimarîsini ve heykeltraşlığını ortadan kaldırırsanız, gölgesi gibi, yeni batı mimarî ve heykeltraşlığı da söner, gider.

Efes, Afrozias kentlerindeki eski Yunan ve Roma uygarlığının kalıntıları ile, bugünkü batı kentlerinin mimarî ve heykeltraşlık alanındaki eserleri karşılaştırılınca, ustanın eserleriyle onu aşamamış bir çırağın, bir parça yenileştirilmiş fakat estetik gücünden çok şey yitirmiş eserleri arasındaki fark, hemen göze çarpacaktır. İslâm mimarîsinin uhrevî, ulvî ve gün güneşlik havasından ise eser bile bulunmaz Batı mimarîsinde.

Mimarî ve heykeltraşlıkla, büyük uygarlıklara has kalıcı ve orijinal bir üslûp ve seviye getirememiş bulunan, sonunda da tekniğin katastrofik baskısıyla yeniden, iyice amatörlüğe düşen Yeni Batı, güzel sanatların ancak musiki ve resim alanlarında başarılı atılımlar yapmıştır denilebilir.

Klâsik Batı Musikisi, psikolojik analizi verme bakımından, gerçekten antik uygarlık musikisini aşmıştır. Mitolojik Pan'a Orfeus'a ya da Dionizos âyinlerine bağlanan eski Yunan musikisinin, saf halinde, potansiyel halinde. Yeni Batının klasik

musikisinden daha özlü bir temeli olup olmadığını araştırma düşünülebilse bile, ilkelliği su götürmez derecede bilinen bir gerçektir. Modern Batı (ki biz bu kavramla hep Rönesans sonrası Batı Uygarlığı'nı kastediyoruz), edebiyat alanında romanda yaptığı açılıma eş bir uygarlık açılımını klasik musikisinde yapmıştır. Gerçekten bir Mozart, Beethoven, Schubert, Chopin, Liszt, Çaykovsky, Wagner, her zaman, insanlığın müzik üstadları arasında yer alacaktır. Ancak 20. yüzyıldan itibaren gelen öteki kıtaların ekzotik etkileriyle doğan yeni müzik, henüz şâheserlerini doğuramamış, bunun için bir umut bile verememiş ve ancak müzikte de Batı Uygarlığı'nın âdeta sonuna geldiğinin bir işareti olmuştur. Gerçekten, Wagner'in panaromik sembolizmin anıtı olarak ezici müziğiyle bu perde de muhteşem bir şekilde kapanmışa benziyor. Sanki, Faust sahneleri O'nda operalaşarak, "en mutlu an"ın duruşu gibi zamanın ebedî görünüşlü manzarasında donup kalmıştır. O sahneler ki, Batı uygarlığının mitolojik sembolizasyonundan ibarettir.

Resimde de, eski Yunan resmi, Ortaçağ resmi, Rönesans başlangıcı resmi gibi orijinal resim ekolleri dönemlerinden geçen Batı çizgi sanatı, sonradan, Rönesans dönemini korumaya çalışmış ve bir daha bir Raphael, Michelangelo, bir Leonardo da Vinci çıkarması kabil olmamışsa da, Fransız, Alman, Hollanda, İngiliz ressamları, geleneği sürdürmüşlerdir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başında ise, insan ruhunun bunalımını canlandır-

makta gerçekten başarılı eserler verilmiştir. Van Gogh, Toulouse-Lautrec, Marc Chagall gibi ressamlar, Batı Uygarlığı'nın kapanış metafiziğini resimde sarsıcı bir hava ile dillendirebilmişlerdir. Soyut, non–figuratif, kübik v.b. yeni ekollerin deney çizgisinde, Picasso, Salvador Dali, Kandinsky, Klee, Mondrian, kimi zaman islâm sanatından da iyice yararlanarak, Batı Uygarlığı'nı, henüz müzik ve mimarîde düştüğü yıkıntı veya ezilişe mahkûm olmak yazgısına gelmekten korumuşlardır.

Batı Uygarlığı'nın bu 500 yıllık son dönemi total olarak değerlendirildiğinde, mimarîde olduğu gibi musikide de, Klasik Türk Müziğinin ilâhi yüceliğine erişememiş olduğu, soyut sanatlarda ise Mısır ve İslâm sanatlarının seviyesine ulaşmaktan çok uzak kaldığı saptanacaktır. Sanat düşünürleri, *einfuhlung* ve *soyutlama* terimleriyle Doğu–Batı sanatı karşıtlığını belirtmişlerdir. İslâm sanatı, yüceliğe (transandantala) doğru giderken soyutlamayı temel olarak almakla beraber, einfuhlung'dan (somutça ruha nüfuz etme diye anlatılabilir bu terim) da altın bir sentez çerçevesinde yararlanmıştır. Mısır sanatı, soyutlamanın anıtlarını vermiş, Rönesans sonrası Batı Uygarlığı ise, einfuhlung ruhuna sadakatten ayrılmamakla, soyut ve transandantal'dan yoksunluğun sıkıntısını çekmeğe başlamıştır sonunda. Çizgide soyuta yöneliş bu eksikliği duymaktan doğmuşsa da, sanatın gerisindeki ruha yabancı kalış, bu girişimin şansını iyice sınırlandırmaktadır.

Özetlersek, Rönesans sonrası Batı, mimarîde

yaratıcılık gücünü döneminin ilk yüzyıllarında yitirmiş, musikide büyük, parlak çağını 19. asırda kapamış, edebiyat ve resimde ise son direnişlerin verimleriyle ve güçsüz bir umutla yeni aramalar dönemine girmiş, heykeltraşlıkta, hiç bir zaman, eski yunan ve roma heykeltraşlığının yanında kayda değer bir atılım göstermemiş; şu anda da, genellikle etkisiyle soysuzlaşmış kısır denemeler çağını yaşayan dünya sanatıyla birlikte, inanç, düşünce, ahlâk planlarında olduğu gibi, yeni bir oluş ve dirilişi beklemenin eşiğine varmış bulunuyor.

Modern Batı'nın getirdiği sanat yeniliklerinin en önemlilerinden biri de kuşkusuz sinemadır. Başlangıçta tartışmalı görülmüşse de bugün sinemanın bir sanat olduğu kabul edilmektedir. Sinema, şiir, resim, tiyatro ve roman, sanat ve edebiyat türlerinin de yapısında bir anlatım aracı özelliği bulduğu bir sanat. Kelime yerine görüntüyü birim alan, ya da kelime akışı yerine görüntü akışı üzerine kurulan bir sanat türü. Başta bir araç gibi görünen sinema, tiyatronun katı duvarlarını yıkarak, gölge oyununda karton figürler yerine fotoğrafın soyutladığı aktörü koyarak, bu sanatların enine, boyuna, derinliğine soyutlanma ve somutlanma sınırlarını, başka bir sanat doğacak denli genişletmiştir. Tiyatro, eski Yunanda bir tapınak gibi, ya da en azından tapınağın piexi gibiydi. Rönesans sonrasında tiyatro, eski Yunan Tiyatrosunun fonksiyon alanı daraltılmış ve berikinin sosyal bir kurum olarak toplumun temel öğelerinden

biri oluşuna karşılık, sadece bir sanat olma niteliği içine itilmiştir. Sinema ise, gelişince, bir sosyal kurum olmaya doğru gitmeye başlamıştır. Hayatın içine girmiş ve hayatı içine almıştır. Eski Yunan Tiyatrosunun *katarsis* görevini yüklenmiştir. Bu görev üstlenişi, klasik müzik, tiyatro ve edebî sanatlarla birlikte ise de, insanın günlük gerilimlerinin, ruhsal katılaşma ve donmalarının yumuşatılması, hatta erotik isterlerinin görüntüde sublimasyona uğratılması gibi özellikleriyle, en çok da genç kuşakların ruhsal oluşumunda en büyük katkı sahibi olan sanat gücünü kazanmıştır. Gerçi, eski Yunan metafizik katarsisi söz konusu değildir, ama, modern çağın psikanalitik katarsisi daha çok sinema sanat kurumuyla sağlanır olmuştur. Televizyon, bir araçtır, sinemayla karşılaştırılınca. Sinemayı, tiyatroyu ve konuşu'yu derleyen bir kutu. Evin içine girmesi ve bütün sanatlardan yararlanması imkânıyla sinemadan daha etkili bir güce eriştiği düşünülebilirse de, televizyonun, sosyal bir kurum olarak, sinemanın ruhlardaki etkisini dengeleyecek bir kıvam ve güce henüz erişemediği söylenebilir. Televizyon daha çok, formel olmayan bir okul gibidir. Klasik eğitim yerine, enstantanelerin empresyonist eğitimini veren bir okul. Hayata yönelik bütün sanat, bilim ve tekniklerin ontolojik etkisine sahip teknik bir akış. Televizyon karşısında insan, bir Robenson'dur (Malraux bunu yalnız çocuklar için söylüyor). Halbuki, sinema, evin dışında, insanların birbirlerinin kritiğini kesik kesik olarak da olsa

duyduğu, birbirlerini gizlice eleştirdiği, çok kez ailece gidilen bir karanlık salon pikniği veya insanların öbek öbek katıldığı serbest ve yükümsüz bir âyin gibidir. Televizyon, sinemayı yıkamıyacaktır kanımızca. Belki, onu sıkıştıracak, sanat yanının artmasına sebep olacaktır. (Bugün ise, tam tersine, pornografik yönde televizyonu dengeleme yoluna sapmış bulunuyor sinema. Devlet kurumu olmamak bakımından, ondan daha serbest hareket edebilmektedir. Ancak, bu deneme, başarısızlığa uğrayınca, ki bu başarısızlığın işaretleri belirmiştir, bu kez, ona tepki olarak, sanat değeri yüksek filmler üretimine geçilecektir. Çünkü: pornografi, daha genel anlamda insanın cinsel özgürlüğünün simgesi olan gizliliğin ortadan kalkması ve teşhirin artması cinsel olana ilgiyi öldürmekte ve söndürmektedir.)

Sinemanın, Batı ve Dünya sanatında yeni bir etki duygusu doğurduğu bir gerçekse de, bizce, bu etki, öbür sanatları yıkacak veya önemlerini silip süpürecek nitelikte ve güçte olmamıştır ve olamayacaktır. Ne denli güçlü, sürekli ve şuuraltılı bir etkisi olursa olsun, Batı ve dünya sanat hayatını toptan metamorfoza uğratacak bir devrim radikalizmine kavuşamıyacaktır. Bize kalırsa, sinemanın Batı Uygarlığı'na en büyük yararı, onun ömrünü biraz daha uzatma ve etkisini biraz daha yaygınlaştırma yönünde olmuş bulunmasıdır. Sanat olarak ise, öbür sanatların alınyazısını er veya geç paylaşmak zorunluluğundan kendini kurtaramıyacaktır. Sosyal kurum gücü zayıfladıkça, o da sa-

natlar içinde bir sanat niteliğine bürünecektir. Bir Elia Kazan ekolü, De Sica'nın neo–realizmi, daha sonra Pasolini ve Visconti'nin denemeleri, Fransızların lirizmi, Amerikan romantizmi ve dramatizmi, Rusların sosyal–realist akımları da gösteriyor ki, sinema, her sanat gibi, aynı ekolleri izlemektedir. O zaman, musiki, şiir ve roman gibi o da, bu ekollerin âkibetine katlanma tecrübesiyle karşılaşmaktan bir gün kaçınamıyacaktır.

Televizyon, daha çok görüntünün dolaysız iletilişiyle sanatın özünde değil, belki ifade biçiminde bir değişiklik doğmasına yol açmıştır. Ama, dilin ve figürün ötesinde gizli ruh bölgelerinin yapısını, din ve sanat duyarlıklarının özlerini ve alınyazılarını değiştirecek bir özelliğe sahip değildir. Tekniğin, karşılıklı etkilere rağmen eninde sonunda bilime boyun eğişi gibi, toplu bir ifade aracı olan televziyon da, en sonra ana amaca bağlı olacaktır. Batı amacı ise bundan önceki paragraflarda anlatıldığı gibi, derin bir öz değişimi, hatta yitirişin bunalımıyla sarsılmaktadır.

FELSEFE

Batı, felsefî düşünüşe, islâm düşüncesinin Yunan felsefesiyle karşılaştığı ve bir ölçüde birleştiği İbn-i Sina - İbn-i Rüşd ekolünü öğrenme ve benimsemeyle başladı, yeniden, ortaçağda. Böylece, Aristoda bulunan fiziğe dönük düşünüş (realizm), giderek, materyalizmi doğurdu Batıda. Gerçi, eski Yunan filozoflarından bir çoğu temelini atmış bulunuyordu, ama, onlar, eşyanın mahiyetinde değişmez bir öz ararken, maddeyle veya ruhla karşılaşmışlardı. Sistemleri, maddeyi ve ruhu, bu anlamda temel öğe yapıyordu. Rönesans sonrası Batı ise, bu felsefeyi, insanın hayat anlamı yapmaya yönelmişti. Bundan, bir yandan, aklın mutlak gücüne inanış (Descartes'çılık) doğdu, bir yandan da tecrübeye yöneliş (Roger Bacon ve daha sonra David Hume'da sistemleşen ampirizm). Pozitif bilimlerin doğuşu ve gelişmesi bu zeminde oldu. Pratik sonuçlar, filozofları, gittikçe eşyanın hakikatını, var-

lığın özünü araştırmadan uzaklaştırarak, bilginin kaynağını bulma kavramlarına yöneltti. Bu genel realist çizgiye karşı idealizm (Berkeley) ve hıristiyan düşüncesine açılım verme denemesi (Pascal), birer tepki olmaktan öteye bir anlam ifade edemedi. Leibniz, akıl felsefesiyle (rasyonalizmle), varlığın tümüne ve parçalarına bir anlam verilip verilemiyeceğini denerken, Spinoza, bu yeni felsefenin ahlâkını araştırmaya ve kurmağa çalıştı.

Daha sonra Kant, Saf Aklın Kritiği adlı eseriyle, bu felsefenin, iyice, ontolojik (varlık felsefesi) karakterine açılma yolunu tıkayarak, onu, epistemoloji (bilgi kuramı) yönüne çevirdi.

Eski Yunan etkisinden, Eflâtunculuktan ve sonra Ortaçağda hıristiyanlıkla Eflâtunculuğun ya da Aristoculuğun barışmasından doğan felsefeler kaybolarak, yerlerini, gittikçe bilimler bilimi özelliğine bürünen, bilgi kuramı tipi felsefelere bıraktılar.

Daha önce, Vico ve Novalis'de izleri görülmesine rağmen, ilk defa olarak, Hegel'de, yeni Batı Felsefesi, insanın varoluş metafiziğine değilse de, insanlığın ve insanî yetilerin tarihî akışlarının anlamına, akıl ve bilginin bu oluştaki konum ve etkenliklerine, düşünüşün iç analizinin değerine geniş perspektifli bir sistemin unsurları olma imkânını veren bir diyalektiğin kuruluşuna şahit oldu. Aristo ve Sokrat'ın gölgesi, Batı'nın üzerinden kalkıyor muydu? Öze dönüş mü başlayacaktı?

Daha sonraki gelişmelerin, bu yönde bir yo-

ğunlaşma yerine, merkezini Kant'la ilişkili felsefeler alan bir yelpaze doğurduğu görüldü. Descartes, Kant ve Hegel felsefelerine açılan felsefeler yelpazesi. Ve diyalektik temelini Hegelcilikten alan, fakat daha çok eylemiyle çağı sarsan Marksizm.

Bir akım, pozitivizm (Auguste Comte), âdeta felsefenin inkârı oldu. Ve o, bilimler bilimi olma yönünü, gerçek felsefî düşünüşün ekseni saydı.

Bir başka akım, bilgi kuramı çerçevesinden dışarı çıkılmamasını savundu. Ve bilginin kaynağını aramayı, felsefenin konu ve anlamı olarak tanımladı.

Üçüncü bir akım, aklın yanına sezgiyi koydu (Bergsonizm). Hayatı, daha çok biyolojik evrim içinde anlamlandırmaya çalışan bu akım, "yaratıcı evrim" de, bir yandan biyolojideki evrim teorileriyle paralellik kurarken, öte yandan fizikteki zaman kavramının gelişmesine felsefe yolunu açıyordu.

Kantçılık, yeni-kantçılık, daha sonra da fenomenoloji (ki en büyük temsilcisi Edmond Husserl'dir), insanın hakikatına eğilmeksizin, yani bütün öbür Rönesans sonrası akımları gibi metafizik bir temeli benimsemeksizin, insanın anlamı saydığı bilginin, tabiatın özü kabul ettiği zamanın fenomenolojik birleşimini, bu bir araya gelişi, hakikat problemine, biçim ve ifade ediş yönünden yaklaşmayı tema olarak işledi.

Ve Rönesans atılımının kendi apokalipsinden işaretler vermeğe başladığı günler gelince, bu me-

tafiziksiz felsefeye yeni bir tepki belirdi. Daha önce, âdeta bir lâmbanın yanıp sönmesi, ya da bir kibrit çakımı kadar süren idealizm ve din kaynaklı çıkışların yerine, bu yeni tepki daha uzun ömürlü oldu. Bir çok filozof yetişti. Âdeta, felsefedeki klâsik akımları dengeleyecek yeni bir güç gösterdi bu yenileniş. Ancak özde, Batı felsefesinin temelli bir kritiği çerçevesini aşamadı o da.

Bu yenilenişin geniş perspektifi, Varoluşçuluk Akımı adını aldı. Bu akım, gerçekte, tarihî bakış açısı içinden, Batının yeni felsefesi, yani eskisini ortadan kaldırıp onun yerine geçen felsefesi olamamıştır. Nasıl çağdaş sanat ve edebiyatta, Batı uygarlığının sonundan haber veren ruhların bunalımı, yankısını, âdeta bir metafizik havasını soluyarak zamanın çehresinde çizdiyse, felsefede, epistemolojik akım sürüp gider ve yeni açılımlarını yapar, hattâ bunların sonuncusu olarak, hakikatın çoğul ve izafî olduğu esasına dayanan William James pragmacılığına ulaşırken, bu sürüp gidişin zıddına, eski ontolojik akımın sadece benzeri yeni bir çıkış oldu varoluşçuluk akımı.

Kierkegaard, bu hıristiyan varoluşçu düşünür, akımını geliştirmeye sokratik düşünceyi ve metodu eleştiriyle başladı. Hıristiyanlığın yeni yorumuyla, insanın varoluş anlanına ermeği denedi. İnsanı Tanrı'nın önüne yeniden koymaya girişiş denemesiydi bu. "Günah" düşüncesinin, varoluşa yeni bir çıkış noktası olup olamıyacağını arayış, "varoluş", "kuşku", "korku", "umutsuzluk", "bungunluk" gibi deyimler yeni anlamlar kazanmaya

başladı onda. "Korku ve Titreyiş", "Umutsuzluk Kitabı" ve öbür eserleriyle hıristiyanlığa yeni bir açılım vermek istediyse de, bu felsefe, kitlelerin durum alışlarında bir özdeğişim yapamadı. Bugün varoluşçuluğun dinci akımı, Fransız filozofu Gabriel Marcel tarafından temsil edilmektedir. G. Marcel, daha çok, "özgürlük", "bilgi" v.b. gibi çağdaş konular açısından bakmaktadır insanî varoluşa, "Problematik İnsan", "Metafizik Günlüğü", bugünkü insanın somut psikolojisinden yola çıkmakta.

Kierkegaard'ın din kavramlarıyla insan ruhunu yeni bir anlam soluğuna kavuşturma denemesi karşısında, Nietzsche'nin başkaldırma çığlığı. Avrupa'nın düşünce ufkunu paramparça etti. Eski Yunan'ın öz kaynağı adına, O, hıristiyanlığı ve akılcı Batı'yı, temelden yadsımaya kalkıştı. İnsanın yerine insanüstüyü koymaya giriştiyse de çabası bir yadsımadan öteye gidemedi. Diyonizosun dirilişi olma niyeti askıntıda kaldı. Eninde sonunda yine aklıyla kurmak istiyordu üstün –insanın diyonizyak ayinleri tapınağını. Bu ülküsel tapınak önünde, Batı yerine, kendisi, bir kurban gibi bırakılmış kaldı.

Kierkegaard'la Nietzsche arasında, Schopenhauer, biyolojik gelişimin ve tarihin soyut bir yorumlamasıyla, kötümser bir dünya ve gerçek tasarımını oluşturmaktaydı. Ona göre, "insan doğar doğmaz ölmeye başlar." "Çocuğu ana - baba değil, onları çocuk seçer" görüşüyle akışı tersinden anlamlandırıyordu. Hayatın yaşanmaya değer yanı

kalmıyordu, bir umut ışığı olsun bırakılmıyordu felsefesinde.

Varoluşçuluğu, bir felsefi sistem olarak geliştiren Martin Heidegger ise, büyük bir kavram ve tanım, sorma ve temelleri yoklama düzeni olarak betimledi felsefeyi. Onun ve Hartmann'ın, orijinal varoluş sistemleri de, alınyazısının son çizgileriyle alnını gölgelerle bezeyen Batıya yeni bir hayat soluğu getirmedi.

Sartre, alınyazısı problemini acımasız bir şekilde insanın sorumluluğuna yüklemekle Batı insanına gerekli diriliği getireceğini umdu. Ama sonunda bu umut kendisini de tatmin etmeyince, devrimde yeniden doğabilme arzusuyla marksist akıma kaydı. Felsefesi, gerçekte Heidegger'i Fransız düşünüşüne adaptasyondan ibaretti. Kendi çıkışını kendisi yadsıyınca, felsefesi, asıl sahibine dönmüş oldu.

Uzaktan Schopenhauer'i, yakından Nietzsche'yi anımsatan, Dostoyevski ve Kafka'nın sanatında ipuçları arayan Camus'ün absürdite felsefesi, tabloyu kapatan bir umutsuzluk panosu, başkaldırma ahlâkı, son anın bir tesellisi, "öğle düşüncesi" umudu ise, ufuklarda yansıyan bir serap görüntüsü gibi havada asılı kaldı.

"Toprak ayağımızın altından kayıyor" diyen Karl Jaspers ise, felsefesini geniş bir düşünce atmosferi içinde yayarak, Batı insanının batış çizgisine gelişindeki "hakikî suç"u üstü örtülü bir şekilde itiraf etmenin kitâbesi oldu.

TABLO, TOHUM VE İLHAM

İnsanlığın genel durumunu, ana çizgiler halinde tesbit etmeğe çalıştık buraya kadar. Bu tahlilde ağırlığı Batı Uygarlığı'na vermişsek, bunun sebebi, bilhassa üç - dört yüzyıl içinde, dünyadaki oluşta, en büyük değişim etkenliğini bu uygarlığın yapmış olmasıdır. Rönesansla başlayıp 17. milâdî yüzyıldan itibaren iyice ağırlığını duyurmaya başlayan ve maddî etki, akıl ve teknik düzen uygarlığı, 20. yüzyılda, artık bütün insanlığın, dar bir açıdan, kimi kez problemin ters yüzünden uyanma işaretlerini vermesiyle bir bunalıma girer, tarihî şuuraltı birikimiyle oluşan bir hesaplaşmanın korkusuna saplanır. Kendi gölgesinden mi, vehminden mi, yoksa ürkütüşüyle ayağa fırlattığı "uyuyan dev"in gözlerini açmasından mı doğmaktadır bu korku?

Belki de bütün bunlar bir sebep değil bir sonuçtur. Batı ideasının içinde saklı olan "hayat atı-

lımı" son sınırına varmıştır, tükenmeye yüz tutmuştur da ondan uygarlık krizi başlamıştır Batıda. Ama öyle de olsa yani çöküntü temelde içten de gelse, onunla ters orantılı bir dış gelişim vardır. Tutsak ülkelerin kesiksiz bir artış ve ilerleyişle kendi egemenliklerine açılışları, üzerlerindeki Batı egemenliğini yer yer parçalanmağa, yarılmaya zorlar. Batı ülkelerinin, dünyayı paylaşma ve paylaşamamalarından doğan iki büyük savaş, öbür ülkeler ve bölgelerin olup bitene kulak kabartmalarına ve doğrudan doğruya veya dolaylı olarak başkaldırmaya niyetlenmelerine yol açtı. Kendini aramayı, kendine dönmeyi düşünmeyi deneme girişmeleri oldu.

Batı'nın, bir yandan da kendi içinde doğurduğu ülkü dabbe–tül ard'ı olan marksizm, bu, Nietzsche'nin hülyaladığı insanüstünün zıddı bireyaltı yaratıkların toplum düşü, hem Doğu'nun Batı etkisiyle çürümüş, hem de Batı'nın kendi iç hararetini kaybetmeğe başlaması sebebiyle iç dokusu çözülmeğe başlamış uygarlığını tehdit edecek bir gücü kendinde görmek kıvamına veya en azından güvenine ulaşmıştır.

Bu durum, insanlığı, yeniden kendini derleyip toparlama düşüncesi ve dengeye kavuşturucu bir ülküyü umutsuzlukla da olsa arama şartına getirmiş oldu.

Ancak bu arayış, bu arayışın tam ve gerçek bilincine eriş kolay olmayacaktır Doğu ve Batı için. Kent, politika, propaganda, bilim, edebiyat, sanat, felsefe v.b. alan ve konularında çizdiğimiz tablo,

daha doğrusu gözönünde canlanan dünya levhası göstermektedir ki, insanlığın hakikat uygarlığına bakış atma ihtiyacı çok kesin ve keskin bir zaruret belirtiyorsa da, bu ihtiyacın idrâki, şuuruna varış, o kadar açık bir netlik kazanmamıştır henüz.

Köklü bir değişimin, bir özdeğişimin büyük atılımı ortalarda görünmüyor henüz.

Kısa vâdede, sürprizler bir yana, Batı'nın üzerinde duracağı kurtuluş umudu marksizm olacağa benzer. Şu veya bu bahane veya vesileyle Avrupa'da bu alternatif düşünülmeğe başlandı bile. Hatta bir alternatif olmaktan da öte, yumuşamış ve bireyin özgürlüğüne ödün vermeği kabule yanaşacak bir komünizm, Avrupa için bir umut ışığı gibi görülmekte, tartışmalar da, komünizm özgürlükçü olmayışının özünden gelip gelmediği noktasında toplanmaktadır. Dünya hakimiyetini yitirmemek, ya da en azından paylaşmak, en son olarak da hiç olmazsa mahkûmluk derecesine düşmemek için Batı'nın pratik ve pragmatik zekâsı, hazır ve yakın bir çözüm arayacaktır. Daha derin ve geniş boyutlarda görüş aramaya vakti yoktur, bu, "tamamını koparamadığına hiç olmazsa ortak ol" zihniyetli tarihî tüccarın. İdeolojik planda Romalı olmaktan alınyazısı gereği mahrum olmaya başlayan Avrupalının bu kez Cenevizliliği tutacaktır.

Komünizme gelince, bin perde ve maske gerisinde de olsa, Romalılık ruhunun varisi olduğundan, Sezarizmden vazgeçmeyecektir. Spartaküsçülük görünümünde bir Sezarcılıktır o. Nasıl ki, halk yönetimi biçiminde Çarcılık, federalizm gö-

rüntüsünde imparatorluk gizlidir.

Batı'nın yanılgıdan yanılgıya sürükleneceği, hıristiyanlığın da, kimi kez karşı koyarak, çok kez de onaylama ve uzlaşma yolunu seçerek bu oldu - bittinin yorumuyla avunacağı, din ve dindışı yanıyla, Batı'nın temelli bir değişim ve dirilişe geçmeğe cesaret edemiyerek yanlıştan yanlışa sürüklenmede direneceği tahmin olunabilir.

Oysa, bugün insan tapımına yeniden dönüş, metafizik ve transandantaldan uzaklaşış, tabiatı yok ediş ve ondan kopuş, savaşlar ve savaş korkuları.. insanları yeniden kendini hesaba çekme durumunun önüne getirmiş bulunuyor.

Aslında, Batı'nın bu 300 - 400 yıllık egemenlik döneminde bile, Asya'da, Hint, Çin, Japon, Güney Amerika'daki eski uygarlıklarla Avrupa arasında, Asya, Afrika ve Avrupa'ya bitişme noktalarını merkez alarak müslümanlar kendi uygarlıklarını sürdürdüler. Belki o zamanki uygarlıkları bundan sonra bütün dünyaca yavaş yavaş incelenecek ve horgörme, küçümsemenin geriye doğru uzatılışı sona erebilecektir. Belki de yeni insanlığın aradığı hayat anlamı ve ülkülerin ipuçlarının orda bulunduğu ortaya çıkacaktır.

Bize kalırsa, tamamen yeni, yani geçmişle hiçbir kök bağlantısı olmayan bir hakikat sistemi düşünülemez. Bir taşın kovuğunda binlerce yıl bekleyip de çürümemiş bir tohum, elverir şartları bulur bulmaz nasıl yeşerir ve yeryüzüne yeşil mutluluğunu uzatırsa, insanlığın geçmişinde, tarihte

gizli tohum halindeki düşünceler, ülküler, kuvvetler de, bu nevi ateşten bekleyiş saatlerinde, yeni bir ilhamın ışığında, gün ışığına çıkmağa ve hakikat sistemi olarak göğermeğe başlarlar.

Bütün mesele, insanlığın gelecek zamana ait ana rahmine bu diriliş tohumunun düşmesinde. Tohumları çürümekten, toprağın ve zamanın kahrediciliğinde kavrulmaktan kurtarıp filiz verme şartlarına erdirme alınyazısının mutlu açılımında, bütün umut, tek umut.

Kapitalizmin alnı gibi kara ellerinin boğazı sıkan parmaklarını gevşetip kıracak, komünizmin ruhu gibi kızıl bombasını patlamadan geri kendisine gönderebilecek diriliş aksiyonunun erlerinden oluşan Diriliş Toplumu'nun doğuş şartlarını sabırla, tahammülle, derinlikleri, genişlikleri ve yükseklikleri kollayarak hazırlama aşkını yitirmemekte, bütün umut ve tek umut.

Diriliş, geçmişin tekrarı değil yeni bir oluştur. Ama köksüz, temelsiz, geçmişle ilintisiz anlamında değil, eskimez bir yeniliği özünde barındırması anlamında yeni bir oluş. İnsanlığı, saptığı ana çizgisine döndürüş ve bu dönüşteki birikimle tohumlaşma ve ilham kazanma birikimiyle yeni bir mayalanıştır.

Metafizik temelin, tazeleneşinden başlayarak, tarihî perspektifi yenileme, hakikat doğrultusuna getirme erdeminin insanda mayalanmaya başlayan özdeğişimidir Diriliş.

Üçüncü Bölüm

DİRİLİŞ İNSANI

I

Daha önceki iki bölümde, insanlığın içinde bulunduğu genel bunalımı ve bu bunalımın kaynağını ana çizgileriyle tesbit etmeğe çalıştık. Oluş ve kuruluşların, geçmişten gelen birikim veya yıkımla, aktüel objektif görünümleri, genel uygarlık kriziyle ilişkileri, bu krizin kaynaklarının ışığında ele alınmış oldu böylece. Bu, u'kî gelişimi çiziş ve bu dikine kaynağa inişten maksadımız, kuşkusuz gelecek insanlığın yüzünü hecelemekti.

Şüphesiz, gelecek, mutlaka, geçmiş zamanın bir fonksiyonundan ibaret değildir. Böyle olsa, insanlığın doğadaki özel yeri hesap dışında bırakılmış demek olur. İnsan, doğaya tarihi katan, ya da kimi zaman karşısına, kimi zaman yanına, kimi zaman içine, kimi zaman üstüne onu koyan seçkin bir yaratığıdır Tanrı'nın. Hatta, bununla da kalmayarak, doğayı da değiştirir, ayrıştırır, birleştirir, küçük veya büyük planda onu bir metamorfo-

za zorlar. Ve bu değiştirme etkisini mikro âlemde olduğu gibi makro âlemde de denemektedir. Yorumuyla doğanın anlamını kendi planına çekmek isteyen insan, deneye deneye, sırlarını çöze çöze, gücüyle de ona boyun eğdirmek çabasına girişmiş ve az veya çok bir yeni çehre kazanmaya zorlamıştır onu. Davranışı ve iç yaşantısıyla da tabiatüstüne yükselme gibi saf anlamda kendine özgü iç–uygarlık olgusunu gerçekleştirmiştir. Bütün bunlardan çıkan sonuç, insanın, zamanı, bu soyut kavramı, olabildiği kadarıyla tabiatın egemenliğinden kurtararak ona somut bir değişim araç veya konumluğu niteliğini vermesini bilmiş, böylece, geleceği geçmişin sultasından kurtarma özellik veya misyonunu az veya çok bir etkinlikle değerlendirme başarısını gösterebilmiş olmasıdır.

Ama, bu demek değildir ki, geçmişin gelecek üzerine hiç bir etkisi yoktur. Ya da böyle bir düşünceye götüremez bizi tabiat ve tarihle insan ilişkisinin gözlemlenmesi. Geçmiş, gelecek için bir tabiat (nature) olmasa da, şu veya bu derecede, kimi zaman, bir kadro, bir çerçeve, kimi zaman malzeme veya perspektif, özet olarak söylemek gerekirse bir şart (condition) olmaktadır. Şart ağır bastığı zaman, gelecek zamanın değişim hızı düşüktür; bir devrim söz konusu değildir; şartın önemini yitirmesi ise, devrimlere gebe bir geleceğe işarettir.

Bunu, mum ve oda, ya da güneş ve doğa imajıyla somutlaştıralım: karanlık bir odada gözümüze görünmeyen dekor, bir mumun oraya sokulma-

sıyla, parça parça ortaya çıkan bir kompozisyon olmaktadır. Mum, yani ışık, odadaki eşya cinsinden olmadığı halde, oraya girer girmez, parçalara ve bütüne ayrı ayrı bir yorum ve anlam getirmektedir. Böylece oda bir yaşam ve bir tarih kazanmaktadır. Karanlıkta olup biten zaman dramı, bilincimize çarpmaya, mumun veya lâmbanın araya girişiyle başlamış oluyor. Daha doğal olarak, güneş çıktığında, geceye, karanlıklara batık eşyaya bir hayat getirmektedir. Güneş doğmadan da, ağaçlar ve kuşlar vardır. Ama güneş gelmedikçe biz onları bütünüyle algılayamamaktayız. Güneşin getirdiğiyle, ağacın yeşili, canı ortaya çıkacak ve ağaç ondan aldığıyla yaprak, çiçek ve meyveye duracaktır. Kuşlar da güneşi görünce yuvalarından çıkarak uçuşacaklar ve cıvıldaşarak nasiplerini, kısmetlerini aramaya başlayacaklardır. Ağaç veya kuş.. kaderlerinin bütünüyle doğması için güneşin gelmesi gereklidir.

İnsanın, birey veya toplum olarak hayatında, insanlığın doğa ve tarih karşısında ve içindeki durumlarında da, hatta oluş dünyası akışında da, alınyazısı, geçmişten gelen şart sitüasyonu içinde, geleceğin düşürdüğü ışıkla, kendini bütünleycektir. Gelecekten düşen ışık veya mevcut ışığı şimdiki zamandan çekip çıkaran karar, yeni–doğum'u, kader açılımını, yeni anlamı, tarihin doğasındaki yeni nüansı, ya da doğanın tarihsel güçle bir kez daha okşanış veya zorlanışını getirmiş olacaktır.

Fizik, fizikötesince böylece tasarruf edilmiş,

Tanrı'nın yaratışı, yaratış içinde yaratış olarak böylece sürüp gitmiş olacaktır.

Geçmişten gelip şimdiki zamanda şart birikimi olarak duran reel, gelecekten gelen ışık demek olan ülkü ile eşyanın tabiatı (nature), üzerinde karşılaşacak, böylece, İlâhî İrade, yaratışını yeni bir mayalanmayla özleştirecektir.

Metafiziğin katkısıyla da oluşmuş bulunan geçmiş, artık insan için fizik bir realitedir. İnsan oluşumunda, bu realite, ancak yine gelecekten doğan metafizikle yeni bir varoluşa kavuşacaktır. İnsanı olan olmaktan çıkarıp varolan kılan, bu gelmekte olan metafiziktir. Bergson, bunu, biyolojide bile görmekteydi. "Yaratıcı evrim" ona göre "yaratıcı atılım"la gerçekleşiyordu. Her "an", böylece beklenmedik, yeni ve orijinal oluyordu. Gelecek, geçmişin bir süreği değildi. Rilke, "Tanrı gelecektedir" derken, herkesin ortak olarak anladığı "gelecek"i kasdetmemiş, belki herkesin çalışarak çabalıyarak klişe bir Tanrı kavramından gerçek Tanrı'ya erişmesi gereğine işaret etmek istemişti. İç Oluşum kurucuları da, "dem", "zaman" ve "gerçeği bulmadaki şahsî tecrübe"ye verdikleri yorum, anlam ve önemle, ilâhî hakikatı arama alanında, bu gelecek çehreli metafiziğin tutkusunu bir meş'ale gibi dikmişlerdi, insanlığın önüne.

Bir denge kurması gerekir öyleyse insanın, "ortak" olanla "şahsî" olan, "geçmiş" olanla "gelecek" olan, "şart"la "realite", fizikle metafizik arasında. Bu ikili, üçlü düzende, ya da daha gerçekçi bir deyişle, çoğulcu yapı ve perspektifte bir denge

kurma, insanın sürekli oluşumuna, hakikata varma umuduna temel olacaktır. Ama bu dengeyi, bu çeşitli antiteler arasında mutlak bir eşitlik sağlamak gerektiği şeklinde anlamamalıdır. Metafiziğe dalıp fiziği, fiziğe dalıp metafiziği kaybetmemekde bütün mesele. Metafizik konulara dalıp güncel konularını ihmal eden bir topluluğa, Ulu Peygamber: "geçmiş kavimler ve milletler bu tip tartışmalar yüzünden mahv olup gittiler" derken bu gerçeği belirtiyordu. Tarih, uygarlık ve büyük devlet batışlarında bu gerçeğin somut örneklerini vermiştir bize.

Bir başka anlatımla, gaibe inanmak, hazırı inkâr demek olmamalıdır. Tersi de doğru. Fiziği kaybedecek kadar metafiziğe dalmak, son uçta, insana, metafiziği de kaybettirir. Metafiziği yadsıyacak, yitirecek kadar fiziğe dalmak, hatta daha ileri giderek, fiziği metafizik gibi alarak yüceltmek, sonuçta fiziği de kaybettirecektir insana. Bu dünyanın ve varoluşumuzun özelliğidir bu. Kaldıraç kanunu, hayatımızda, ruh hayatımızda da geçerlidir. Bir nesneyi istediğimiz güçle tutabilmek için mutlaka bir dayanak noktasına sahip olmamız lâzımdır. Fiziğe dayanarak metafiziği, metafiziğe dayanarak fiziği omuzlayabiliriz. Yoksa, bunlar, tek başlarına dayanılır olmaktan çıkarlar. Absürdite de, Camus'nün iddiasının tersine, bu ikisinin dengesizliğinden doğar. Omuzun çökmesidir dengelenmemiş bir ağırlığın altında, uyumsuzluk. Yoksa, fizik ve metafiziğin yerini tutan veya onları yoksayıp yerlerini alan bir gerçeklik değil.

II

Antikite, fiziği, fiziğin sembolizasyonu ile içinden vurulmuş bir metafiziğe veya makro âlem mitolojisini metafizik gibi alma yanılgısına kurban etti. Rönesans sonrası Batı Uygarlığı ise metafiziği fiziğe. Doğu'da ise, mistik bağlantı, fiziği zincire vurdu. Bu, aşırıya gidişler veya yaklaşım çizgisine varamayışlar, insan için gerekli realite ve mistiklik, fizik ve metafizik dengesini sarstı, yıktı. Oysa, fizik de Tanrı'nın verisidir, metafizik de. Bu ilâhî bağış ve verileri iyi değerlendirmek borcundadır insan. Ve bu değerlendirişten doğacak dengeyi yitirmeme çabasını sürdürme onun en büyük gereğidir.

Diriliş insanı, somut ve dinamik bir metafizikle, soyuta açık, suplesli bir fiziği teoride ve pratikte dengeleyen, bozulmuş olan bu dengeyi yeniden kuracak olan, yeni insan, insanlığın yeni prototipidir.

Tanrı inancı, varoluşunun temelidir, Diriliş İnsanının. Ama bu inanç, klişe zarlarını aşmayı buyurur ona. O, kendini tanrı bilmez. Yaratıldığını ve gücünün bir yerde durduğunu bilir. O Tanrı'yı bilir. Bu biliş onu Tanrı'ya yaklaştıran, sürekli olarak yaklaştıran bir biliştir. O, Hazreti İsa'ya Tanrı'nın oğlu demenin onu ululama değil, onu küçültme olduğunu bilir. Çünkü: Hazreti İsa, hatta her insan bir oğulun babasına yakın oluşundan daha yakındır Tanrı'ya. Tanrı'nın kendisine "şahdamarından daha yakın" olduğu bilinci içindedir sürekli olarak Diriliş İnsanı.

Bu sebeple, O, ebedî ve ezelî ülküsüne kendini adama arılığını kazanmak göreviyle yüklüdür. Somut bir öte âlem telâkkisi, onu, fizik dünyada bile, öteki âlemdeymişçesine bir davranış, inanış ve düşünüşü yaşama yükümlülüğü içinde tutar. Tanrı'nın halifesidir o. Bu anlamda ülkücü, bu anlamda dünyaya tasarruf edicidir.

Mâlik olur, ama kendi adına değil. Hükmeder, kendi adına değil. Yıkar, kendi adına değil. Değiştirir, kendi adına değil; aslına irca eder, kendi adına değil.

Ama, o, bu kendi adına olmayıp da Tanrı adına davranmanın kendi adına davranıştan daha köklü, daha ulu, daha etkin, daha zengin, daha verimli ve daha kalıcı olduğunu bilir.

O, Tanrı'ya bağlandığından, Tanrı adına davranışta bulunduğundan, kaynağını kendinde bulup kaybeden özgürlükteki durumundan daha özgürdür. Çünkü: kendinde başlayıp kendinde biten,

kendinde doğup kendinde batan özgürlük, fiziğin ve içgüdü zaruretlerinin özüyle dolu olarak, gerçekte, tutsaklıktan başka bir şey değildir. Oysa, Tanrı önünde, Tanrı'dan alınan görevle gelen özgürlük, mutlak özgürlükten öz almış, hamuruna maya katmış, gerçek özgürlüktür.

Özgürlük, diriliş insanı için, bir sorumluluktur. Sorumluluk da özgürlük.

Diriliş insanı, ancak, Tanrı'ya karşı sorumlu bilir kendini. Başkalarına karşı olan sorumlulukları, ancak bu sorumluluktan doğarlarsa, bağlayıcı olabilirler onun için.

Özgürlüksüz sorumluluk doğuran her ideolojiden nefret eder. Tıpkı sorumsuzluk doğuran özgürlükten nefret ettiği gibi.

Kişileri, eşyayı, düşünceleri putlaştırmanın amansız düşmanıdır.

Herkesin hakkının bittiği yerde onun hakkı başlayabilir ancak. Ondan da vazgeçerse, artık erdemli bir diriliş eri olmaya başlamış demektir o.

Ve kendi görevinin bittiği yerde başlayabilir başkalarının görevi...

Hakkını ararsa, kendisi için değil, başkalarının haklarının çiğnenmesine yol açılmasın, zulûm, Allah'ın bağışı nimetlere tasarrufta bulunamasın diye arar.

O, ne kapitalizmin homoekonomikus'u, ne komünizmin insana köle, ekonomik birimden ibaret insanı, ne Freud'un libido mahkûmu insanı, ne Camus'nün uyumsuz (absürd) insanıdır. O, Tan-

rı'nın insanıdır. Tanrı Yolu'nun insanıdır. Gerçek özüyle dolu anlamında İslâmın insanıdır. O, sürekli dirilişin insanıdır, yoksa sürekli ölüşlerin değil.

Maddeye değil ruha üstünlük ve öncelik tanır. Üne değil, hizmet erdemine, kendine değil başkasına tanır bu önceliği.

Eşyada kendi egosunu görmemeğe çalışır.

O, yaşamayı Tanrı'ya tapma amacı, Tanrı'ya tapmayı da bütün iş ve davranışlarını onun razılığına bağlama kapsamı içinde anlar.

Tanrı'yı bildiği için, Tanrı'ya tapmak için, Tanrı yoluna kendini adamak için yaşar. Gücünün erdiği her alandaki tasarrufu da ancak bu amaç için olur.

Aklı tanrılaştırmaz. Onun doğrultusunu düzeltecektir diriliş insanı.

Fiziğin haklarını ve bilimin buluşlarını yadsımaz. Ancak onları insanlığın amacı olarak bilmeyi yadsır.

İslâm uygarlığının yücelik ideasını yeniden diriltecektir diriliş insanı. Hikmet, düşünce, bilim, sanat, ancak bu temel idea etrafında yeni bir dünya inşa edebilirler.

"Başkaları cehennem" değildir onun için. O, kendisinin başkaları için bir cehennem değil, bir cennet olmasına çalışandır.

Tarihi yeniden yorumlar, gerçeğin ışığında. Geleceğin imajını hakikata bina ettiği gibi.

Yeni bir sosyal doku oluşturacaktır o. Böylece Diriliş Toplumu doğacaktır. Diriliş erlerinin, erenlerinin, pirlerinin içinden sökün edeceği Toplumunu bu yeni dokuyla örecektir.

III

Diriliş insanı, gelecek zamanı, en az şimdiki zaman kadar gerçek kabul eder. O, ufukların adamıdır. Somut ve mutlak bir gelecek zaman, şimdiki zamanı içten öz ve anlama kavuşturur onun için hep. Zihnin zamanı bölmesini yaşantıya uygulamaz. Bu dünyayı yaşarken öteki dünyayı da yaşar.

Devrim'i aşarak diriliş çekirdeğini yeşertir. Statüko veya devrim, onun için, gerçeğin iki yüzü, ya da, yüz ve astarıdır.

Diriliş'in şart'ı olarak, otokritiği ve çileyi görür. Özü olarak, Tanrı'ya ulaşmanın yeni–doğumunu.

O, hep yeniden–doğuş adamıdır. Ölüm onarıcısıdır. Durumalış özdeğişimcisidir.

Hizmet için gelmiş bir konuk olarak bilir kendini. Hizmet edişte köktencidir.

Vecd ve coşkunluk adamıdır. Bu vecd ve coşkunluk, sarhoş düzensizliğinden korur kendini. Bir geometrik oluşumla bütünlenir bu coşkunluk durmaksızın.

Geçici oluşum dönemleri dışında, toplum ve tabiat içinde dirilişin gizli açılımını arar. Toplum, ona, Tanrı'nın açılmış penceresidir. Her insan onun için, Tanrı'nın açılmış bir penceresi, bir hikmet penceresidir.

Hayvanlar, bitkiler ve cansız eşya dünyasında bile, o, şefkatin ve hikmet idrakinin devindiğini görür.

Gurur, öldürücüdür, alçakgönüllülük, diriltici, ona göre. Çünkü: birincisi ona Tanrı'nın yaratış evreninin kapılarını kapar; gözlerini kör edici bulur onu. Tevazu ise, kapıları açan tek anahtardır. Diriliş maymuncuğudur, tevazu, onun gözünde.

Kendini hep bir tohum olarak görür. Toprağa düşer hep. Ve oradan boy vermek için gereken şartların gözükmesini sabırla bekler.

Bir muştu gibidir. İnsanlara ve tabiata, hayvanlara, tarihe bir muştu gibi sevinç taşıma ödevinde ve bu ödevin bilincinde olmaya çalışır.

Klişeci değil özcü, lâfızcı değil, anlamcıdır. Biçime değer verir ama biçimin ötesine geçmek amacını yitirmemek için alınteri döker.

Önünde dikili gördüğü meşale, yücelik meşalesidir. Onun ışığında yorumlar oluşu.

Hakkettikten sonra girmeyeceği bölge, hakketmedikten sonra gireceği bölge yoktur.

İyimserdir, oportünist değil.

İnceleyici, yoklayıcı, araştırıcıdır, kötümser değil.

Uyanıklık işçisidir, "gaflet mimarı" değil.

"Sanı"dan çekinir. Ancak bu onun gerçeği görmesine engel olmaz.

Ahlâkı, hukuku ve estetiği, metafiziği ile ilişkilidir. Mümkün olduğu ölçüde "geçici"nin tutsağı olmamaya çalışır. "Ebedî"ye bakar hep. Umutsuz olmaz objedeki ve süjedeki kötülükle savaşta. O hep savaşta bilir kendini.

Dönüşsüz tövbenin eridir. Tövbe bozmanın ve ondan doğma pişmanlığın kendinde gelenekleşmemesi, kötülükle, suçla, günahla yüz-göz, dost, aşina olmamasına bakar. Onlardan sürekli olarak yabancılaştırır kendini.

Sistem üstüne sistem kor aklı. Ama sistemlerin mahkûmu olmamak da şarttır akıl ve iş düzeninde.

Sürekli tazeleniş ve yenileniş içindedir. Ama yenilik bir amaç değil, bir yöntemdir onun için.

Her an yeni Arza ayak basmışlık duygusunu, duyarlığını taşır.

Temel bir uygarlık ideasına sahiptir. Ama geçmiş ve yaşayan uygarlıklarda ruhunun dostu unsur ve çizgileri benimseyip özümsemeyi de ihmal etmez. Uygarlığın kendi içine kapanıp solmasına razı olmaz. Hoşgörü özelliği böyle buyurur. Yozlaşma ve yobazlaşmanın her türlüsüne karşıdır.

Derinleşme bir tutkudur onda, bir saplantı değil. Hakikatı, derinleşme ile arar. Bu onu darlaşmaya götüremez. Yüzeyde kalma ve darlaşma, ruhunu koruyacağı iki tehlike uçurumudur.

Vecdiyle vahye gider. Vahiyle aklını kullanır. Vahy ve vecdle donanmış akılla dünyaya tasarruf eder. Böylece fiziğin son ucuna kadar atar adımını. Ama orada, yine ilk çıktığı noktadaki gibi, Tanrı'ya yakın, öteki âlemle içiçedir.

SONUÇ

Dünya, bir "uygarlık krizi" geçirmekte. Bunu, aşağı yukarı çağın bütün düşünürleri, sebepleri teşhiste, sınır ve boyutları tâyinde az veya çok ayrılsalar da, genellikle kabul ediyorlar.

Bu uygarlık bunalımı kaynağını, Batı Uygarlığı'nın Rönesansla başlayan son varyasyonunun açılım imkânını artık tüketmeye başlamış bulunmasından almaktadır. Beş yüz yıllık gelişme ve açılmadan sonra, Modern Batı, nefesinin kesilmeğe başladığını duyuyor. Metafiziği ikinci plana atış, arkaik batı medeniyetinin yeni–doğuşu biçiminde olan bu gelişmeyi uzun ömürlü kılmayan ana faktördür. Maddeci akıl, dengede durması gereken fizik–metafizik ilişkisini bozmuş; usûl, esası; pratik, teoriyi; araç, amacı; yapılan yapan'ı boyunduruğu altına almaya başlamış, tekniğin, insan ilişkileri ve bilimleriyle orantısız bir güç düzeyine erişi, insanın dünya ve zaman içindeki ko-

numunu yeniden absürditenin pürtük yüzüyle karşılaştırmış, onu, varoluşunu yeni ve güvenli bir anlama kavuşturma "tasa"sıyla sarsmıştır. Batı'nın bu teknik şoku, yer yuvarlığının her noktasında idrak edilerek, bunalım sadece Batı için söz konusu olmamış, belki yüzyıllardır uyku içinde ezilen ve sömürülen Asya, Afrika ülkelerinin, beyaz, sarı, siyah, esmer tenli insanlarını Yeni Bir Yol aramaya, bilinçli bilinçsiz, yöneltmiştir. Arka arkaya ihtilâller, devrimler, savaşlar, klasik dünyanın keskin ayrımlı mutluluk ve mutsuzluk dengesini yıkmıştır. Zaten bu denge, kuvvete dayanan bir dengeydi. Kuvvet, hüküm alanını genişletince, yavaş yavaş, etkinliğini yitirmeğe, pençesinin sıkı parmaklarını gevşetme zorunda kalmağa başlamıştır. Avrupa'nın kendi içinde ve kendi insanları için ortaya koyduğu sorunlarının, "özgürlük, eşitlik, bağımsızlık" kavramlarının yarı aydınlık, yarı karanlık tutkuları ortamında, dünyanın her tarafında yeşerdiği artık bir gerçektir. Bir yandan Batının taklidi, öte yandan ona karşı koyuş, başkaldırış, yeni bir çelişki dalgası halinde dünyayı sarmış, donup kalmış veya donmaya yüz tutmuş dünyanın öbür uygarlıklarının kimi zaman bir hatıra, kimi zaman bir diriliş vaadi gibi, insanlığın önünde sergilenerek, Batı Uygarlığı'nın artık iyice yetersizliğini ortaya koyan bir fon görevi yapması, dikkatin alınyazısında derin düşünce çizgilerinin belirmesine yol açmıştır. Batı tekniğinin doğurduğu ağır sanayiin, endüstrinin "günah çocuğu" marksizm, doğuşundaki talihsizliğin he-

sabını soracak kadar serpilmiş ve gelişmiş, yıkılan âhenk sisteminin enkazı arasında onun cesaretinden güç alan anarşi, terör ve şiddetin şer çiçekleri açmıştır.

Evet! Batı Uygarlığı, olumlu açılımını tüketmiş, son sınırlarına varmağa başlamıştır. Bundan doğan bunalım, bütün dünyayı, radikal bir biçimde etkisi altına almaktadır gün gün. Demografik bunalımdan metafizik bunalıma kadar bir bunalımlar yelpazesi, insan ruhunu, serinletme yerine, yakıcı bir solukla kavurmaktadır. Rönesans sonrası Batı, Dünya hakimiyeti uğruna, kendi uygarlığının idea özünü yemiş bitirmiş ve bu tükenişin etkisiyle, dünya, biyolojik hayatı bakımından olduğu kadar, belki daha fazla, ruh hayatı bakımından da bir açlığa ve beslenme yetersizliği (malnutrition) sıkıntısını çekmeye mahkûm olmuştur. Ulaşım ve iletişim araçlarının zengin kompozisyonu, bu yetersizlikten doğan bunalımı gidermek yerine, kimi yerde, bir otokritik veya vicdan azabı benzeri bir psikoloji doğurarak şiddetlendirmektedir.

Kültür alışverişi, artmakla birlikte yüzeyseldir. Batı insanı, yorgunluğunu dindirmekten öte bir gözle, Doğuyu ve öteki ülkeleri gözleme niyetine erişememektedir: "Turistik" göz, ne dereceye kadar, "insan"ı görebilir? Çalışmasını ve düşünmesini kendi ülkesinde bırakan Batılı, yaz aylarında, fotoğraf camının, yakıcı güneş ışınlarının ve dalgalanan deniz suları tuzunun tesbit ettiği bir "başka dünya" idrakinin dışına çıkamamaktadır.

Batıyı kafasından silerek, doğuya gelmekte, sonra Doğuyu kafasından silerek kendi ülkesine dönmektedir. Kendi gelgitini yaşamaktadır sadece. Batılı, bir yanıyla sihirli, bir yanıyla zehirli bir ekzotik gezi sonunda yine kendi kendisi kalmakta, köklü bir değişim için gerekli, ruhsal kaynaşmadan uzak tutmaktadır özbenliğini.

Öbür ülkelerin insanlarıysa, bir bölümüyle, Batı'ya bir cennet'e koşar gibi koşmakta, hayranlık ve aşağılık duygusu içinde, Batı'da bir büyülenmişlik komasına girmekte, tekrar gözlerini ancak kendi ülkesinde açmaktadır. Öbür bölümüyle ise sadece öc ve nefret gözlüğüyle bakmakta, böylece de, faydalanabileceği noktaları tesbit etmek için gerekli asgarî ruh selâmeti ve sükûnetinden de mahrûm olmaktadır. Sonuç olarak, ulaşım ve iletişim araçlarının sağladığı imkân, yüzeysel bir alışverişten, peşin hükümler dünyasını pekiştirmekten fazla bir şey sağlayamamaktadır henüz insanlığa.

Yeni bir dünyanın kurulması ve yeni bir insanın doğması günü gelip çatmıştır. Diriliş İnsanı'nın. Geleceğe yönelik, geçmişi değerlendiren, radikal bir özdeğişime kendini adamış, şartların realist baskısını göz önünde tutan, yeni bir fedakârlık ahlâkı, derin bir fizikötesi anlayışı, yeni bir "uygarlık ülküsü" insanının günü eldi. Ölümden, ruhun ölümünden, ruhun dirilişine çıkacak Diriliş İnsanının günü.

Bu insan, Diriliş İnsanı; ve ondan doğacak nesil, Diriliş Nesli; bu neslin kuracağı toplum Diriliş

Toplumu ve bu Toplumun insanlıkta mayalandıracağı yeni hakikat uygarlığı atılımı, Diriliş Uygarlığı olacaktır.

Bu uygarlık, gerçek ve canlı metafiziği, gerçek Tanrı inancı ile putlaştırmaların her türlüsünü yıkıcı, sun'iliklere meydan vermeyici, Tanrı–insan–doğa bağıntısını yeni baştan kurucu Hakikat Uygarlığının son ve mükemmel açılımı olan İslâm Uygarlığının özüne, ruhuna, kaynaklarına, bütün insanlığa, tabiat ve tabiatüstünü, fizik ve fizikötesini, insan ruhunun sırlarını perspektifine alan derin ve geniş bir bakış açısıyla tekrar dönmekle gerçekleşimini oluşturabilecektir.

SON

DİRİLİŞ YAYINLARI
www.dirilisyayinlari.gen.tr